

მუშან თავლიშვილი

დიდი რეჟი ქართულ
ლიტერატურაში

გარე ურთიერთობების
სამსახურის
საგარეო ურთიერთობების
სამსახური

**გარე ურთიერთობების
სამსახურის
საგარეო ურთიერთობების
სამსახური**

**დიდი რეჟიმი ქართულ
ლიტერატურაში**

გამომცემლობა „ჭარმონია“

თბილისი

2010

გამოჩენილმა მკვლევარმა, ფილოლოგიის მეცნიერებან
თა დოქტორმა ბორის დარჩიამ არაერთი გრძელი წელი-
წადი შესწირა თავისი ერთი უმთავრესი ნაშრომის „იაკობ
შემოქმედების“ შექმნას. გადაუჭარბებლად შეიძლება ით-
ქვას, რომ თავისი გმირული შრომითა და განუხრელი
რუდუნებით მან შეასრულა ერთი კვლევითი ინსტიტუტის
საქმე. მაგალითად, შოთა რუსთაველის სახელობის კვლე-
ვით ინსტიტუტს ამ ბოლო ათეული წლების მანძილზე
მთლიანად არ გაუკეთებია იმხელა მნიშვნელობის საქმე,
რაც ამ ერთმა ადამიანმა შეძლო.

ღიახაც მემამყება, რომ ამ საქმეში მეც ხელი ჩავრთე:

გახლავართ პ ი რ ვ ე ლ ი მკვლევარი, იმთავითვე
რომ ჩავხვდი დოქტორ ბორის დარჩიას სენსაციური მიგ-
ნების არსს, დასაბუთების სისწორეს და მისი პრიორიტე-
ტი ვაღიარე, ხოლო ვარ მ ე ო რ ე მკვლევარი, ვინც
პრობლემის ირგვლივ პიონერი მკვლევარის შემდეგ სერი-
ოზული გამოკვლევები დავწერე.

მკითხველს საშუალება ეძლევა, შეაფასოს და ჯეროვ-
ნად დააფასოს ისინი.

ა ვ ტ ო რ ი
8 აპრილი, 2009

რედაქტორი - ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი
ძეთევან თავღიშვილი

1270-816

„ამონიშნა“ ანოუნსენონაც

ამილინი

0105

საქართველოს
პარლამენტის
ერევანში
ბიზნისოთიკა

საქართველოს მრავალი გამოჩენილი მიტროპოლიტი ჰყოლია, ოღონდ არც ერთ მათგანს ისე დიდი შეფასება არ მიუღია, როგორც ორს. ერთია გიორგი ჭყონდიდელი, მეორე – იაკობ შემოქმედელი. თავის დროზე მათი სახელი მთელ საქართველოში ქუხდა.

XVII საუკუნის მოღვაწე იაკობ დუმბაძე სპეტაკი ქცევით გამოირჩეოდა. თუმცა კი მედგრად ებრძოდა ერეტიკოსებს (პრაქტიკულადაც და კალმითაც), მტერიც რომ ყოფილიყო, თუ სიბრძნით გამოირჩეოდა, ჯეროვან პატივს უსათუოდ მიაგებდა. იყო ყოველმხრივ გაწონასწორებული პიროვნება. ადვილად არ მოტყუვდებოდა. მაშინ, როდესაც ბევრი გამოჩენილი მამა, საკლესიო მოღვაწე, შეცდა და რუსთველის გენია ვერ დაინახა, უფრო მეტიც, გააკიცხა იგი, იაკობი, იმათზე უფრო ენერგიული დამცველი მართლმადიდებლური ქრისტიანობისა, მყისვე მიხვდა „ვეფხისტყაოსნის“ მნიშვნელობას ქართველი ერისა და თვით სამღვდელოებისათვის, ამ უნიკალურ მოვლენას ფართო თვალსაწიერით შეხედა, რუსთველი ბრძენკაცად მიიჩნია, ხოლო მისი ლექსი უმაღლეს პოეზიად უყოყმანოდ შერაცხა.

ყველაფერი ეს მშვენივრად შეუმჩნევია ანტონ ბაგრატიონს, რომელმაც პოეტსა და მიტროპოლიტს „მწყემსი მოციქულებრი“ უწოდა. ისე ავტორიტეტული პიროვნებისაგან; როგორიც გახლდათ ანტონ კათალიკოსი, ეგ უმაღლესი შეფასებაა.

„მწყემსი მოციქულებრი“ გახლდათ მეტად თავმდაბალი ადამიანი. სწორედ ამან გამოიწვია დიდი გაუგებრობა და დავიდარაბა მისი უმთავრესი თხზულების გარშემო.

უნდა შევნიშნო:

ძველად ასე იყო მიჩნეული – ადამიანს სიამაყის რქა არ უნდა აემაღლებინა. ბიბლიური წიგნები, მეტადრე კი

სახარება, აქცენტს თავმდაბლობასა და უხმაურო მოღვაწეობაზე აკეთებდნენ. საეკლესიო მამები მკაცრად იცავდნენ ამ წესს. მათთვის მთავარი ის კი არ იყო, ვინ დაწერა თუ შექმნა რაიმე, არამედ ის, თუ რა დაწერა და შექმნა. ამიტომაც იყო: წერდნენ, თარგმნიდნენ, თხზავდნენ, ხატავდნენ, ადგენდნენ წიგნებსა და გულანებს, ოღონდ საკუთარი ვინაობის გამჟღავნებას არ ესწრაფოდნენ. ამის მაგალითი ბევრია. შორს რომ არ გავიჭრეთ, ჩვენი შინაური ამბავი განეჩხრიკოთ: რუსთავის ეპისკოპოსი წერს უნიკალურ პოემა „ვეფხისტყაოსანს“, საუკეთესოს, რაც კი რამ ქართულად შექმნილა, და საკუთარ ვინაობას არ გვიმხელს. დიახ, სხვას ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ, სახელსაც კი არ გვიმჟღავნებს. ახლა უფრო შორეული მაგალითიც განვიხილოთ. დიდი კათოლიკე მოღვაწე და თეოლოგი, სახარება-დავითნის შემდეგ ყველაზე პოპულარული თხზულების „ქრისტეს წაბაძვის“ ავტორი თომას ხამერკენი თავის ნაშრომს სახელს არ აწერდა. ამ თხზულებას, რომელსაც კარდინალები და თვით რომის პაპებიც კი „წიგნად“ მოიხსენიებდნენ (თავიანთ უზარმაზარ ბიბლიოთეკებში დაცულ სხვა წიგნებს „წიგნს“ არ უწოდებდნენ!), სხვებმა მიაწერეს ავტორის სახელი და წარმომავლობა კემფელი (სხვათა შორის, სწორედ ამ კემფელს ახსენებს გურამიშვილი ტაეკში – „წაუკითხიან ბრძანება, გამოთარგმნილი კეფისა“). როდესაც წმიდა მამას ეკითხებოდნენ, თუ რად არ აწერდა თავის მრავალ თეოლოგიურ ნაშრომს სახელს, უპასუხებდა: მთავარია არა ის, თუ ვინ დაწერა, არამედ ის, თუ რა დაწერაო.

ამ საპატრიო „სენით“ გახლდათ დაავადებული იაკობ მიტროპოლიტიც. როდესაც თავის საყვარელ პატრონ არჩილ ბაგრატიონს, იმერეთის ტახტზე ასულს, სახოტბო პოემა მიართვა, ერთობ მოკრძალებულად მიიღო „ღმრთისა სწორის“ მადლობა და თითიც არ გაუნძრევია, რათა

ის გამოეძიებინა, მის მიერ შექმნილი „არჩილ მეფის ქება“ ახლად გადაწერილ ტექსტებს დასაწყისსა და ბოლოში დიდი ასოებით ეწერა თუ არა ავტორის სახელი. ამის ძიება მაშინ, ნამეტნავად ღვთისკაცთა შორის, დიდ მკრეხელობად მიიჩნეოდა.

ღირსი მამის მაღალ პიროვნულ და დიდ გონებრივ შესაძლებლობებს ანტონ კათალიკოსზე ბევრად უფრო ადრე არჩილ მეფე აღნიშნავდა, ოღონდ იქვე საგანგებოდ გეაფრთხილებდა: ჩემდამი მოძღვნილი ხოტბის ავტორი რომ იყო, ს რ უ ლ ა დ, ა ნ უ ბოლომდე, ა მ ი ს ა თ ვ ი ს ა რ დ ა ვ ა ხ ა ს ი ა თ ე ო.

ეს ნიშნავს:

იაკობის ნაშრომი, სადაც ფრთა გაშალა მისმა დიდმა პოეტურმა და გონებრივმა შესაძლებლობამ, არის „არჩილ მეფის ხოტბა“ (ეს ფაქტობრივად ასეა. მიტროპოლიტის ნაშრომებში ყველაზე მაღლა დგას „არჩილის ქება“). აღნიშნულ ნაშრომზე, რაკი მე მეხება, არას ვიტყვი, ეს უხერხულია, ხოლო დანარჩენის შესახებ ჩემს აზრს მოგახსენებთო. და, აი, არჩილ მეფე, XVII საუკუნეში შექმნილი საკუთარი სკოლის მეთაური, „მართლის თქმის“ პრინციპულად გამტარებელი, თავისი დროის პოეტებში ყველაზე მაღლა იაკობ შემოქმედელს აყენებს.

აწ სამეხპული იაკობ ვახსენო ბრძნად მოუბარი,
ამჟამად მას მცნინიერნი არსად არა ჰქაჰს უბარი.

განსაკუთრებით საგულისხმოა მეორე ტაეპის ხაზგასმული სიტყვები. არჩილის აზრით, იმ დროს იაკობ დუმბაქეს ტოლი და სწორი „მეცნიერი“ არა ჰყოლია, ანუ იგი ყოფილა ღრმად მცოდნე თეოლოგი, ამავე დროს, ბრძნად მოუბარი.

ვიმეორებ, ეს ეხება ოდენ იმ ნაშრომებს, რომლებიც მუხლამდეც ვერ მისწვდება „არჩილ მეფის ქებას“ ვერც სიბრძნით, ვერცა მხატვრული ოსტატობით. რაღას იტყოდა არჩილ მეფე, ის რომ შეადვირებული არ ყოფილიყო ზრდილობისა და ეთიკის წეს-კანონებით?!

აი, ასეთი ბრძენი, „მეცნიერი“ (ანუ მცოდნე ბიბლიისა), ქრისტიანობის აქტიური დამცველი, ნიჭიერთა დამფასებელი, ისე ირჯებოდა, რომ პატივსა და სახელს არ დაეძებდა, საქმეს კი დიდს აკეთებდა. ავი საწუთროს უცნაურობაც ეგ არის – ღვთაებრივ პიროვნებას, უზადო მოღვაწეს, ერის მამას, მოციქულის სწორ თეოლოგს მოგვიანებით ჩირქი მოსცხეს იმის გამო, რომ მოიქცა ზედმიწევნით ქრისტიანულად – უხმაუროდ გააკეთა საშვილიშვილო საქმე: ქვეყნის პატრონის ავტორიტეტის განსამტკიცებლად, მისი სახელის განსადიდებლად, აგრეთვე ერეტიკოსთა სამხილებლად დაწერა „არჩილ მეფის ქება“, რომელსაც თავსა და ბოლოში დიდი ასოებით და მკაფიო ხელრთვით არ მიაწერა თავისი სახელი, რქა არ აღიმადლა, პატივმოყვარეობის ჭიას სძლია. ამიტომაც დასაჯეს იგი, გაათრიეს, პლაგიატობა მოუგონეს, ცილი სწამეს. რამდენადაც იაკობი ძველად დაფასებული იყო, თანამედროვე მეცნიერებაში იგი იმდენადვე დამცირებული და შეურაცხყოფილი აღმოჩნდა. ჭეშმარიტების გზას აცდენილმა მეცნიერებმა, უნდა სინანულით ითქვას, „ბრალობის სისხლი თავზედა შვილითურთ გარდინთხიესო“. ის კი თავდადრეკილი, ვითარცა ღვთის კაცს შეჰყურის, მთელი საუკუნე-ნახევარი დუმდა, დუმდა და უთმენდა უნებლიე მწვალებელთ. სწორედ მასზეა ზედგამოჭრილი იაკობის დიდი დამფასებლის გურამიშვილის ეს ოქროვანი სიტყვები:

ვაი, რა კარბი საჩინო რა ავაღ მიბჩინისო!
შრიბო სიტყვა შებკაღრეს, გაბღანაძეს,
გაბათრიესო,

ერთშრთში ვერ განარჩინვს ანბალოზი და იაბო,
დიდება მოთმინებასა შენსა, უშალო იაკობ!

და, აჰა, მოვიდა „მოგვი“ აღმოსავლეთით: ფილოლოგიის დოქტორმა ბორის დარჩიამ მრავალწლიანი გმირული შრომითა და რუდუნებით, ათასგვარი წინააღმდეგობის დაძლევის შემდეგ, როგორც იტყვიან, დაბურდულ საქმეს

ნათელი მოპვინა და დაფარული გააცხადა - გააბრკველია და დამარწმუნებლად დაასაბუთა, რომ შავთელის „აბდულმესიანი“ დაკარგულია, ხოლო ჩვენს ხელთ არსებული ე. წ. „აბდულმესიანი“, რომელშიც პერსონაჟი აბდულმესია ნახსენებიც არაა, გახლავთ იაკობ დუმბაძე-შემოქმედელის „არჩილ მეფის ქება“, დაწერილი XVII საუკუნეში.

მაშ, ასე: „განიხსნა გზა და ეშვათ ივერელთ სასოება“.

აწ უკვე, ვინ იცის, მერამდენედ გამართლდა ძველთაძველი სიბრძნე: „არა არს დაფარული, რომელი არა გამოცხადდეს“, ხოლო, საჭადრაკო ენით თუ ვიტყვით, გაკეთდა გ რ ძ ე ლ ი რ ო ქ ი ქ ა რ თ უ ლ ლ ი ტ ე რ ა ტ უ რ ა შ ი: XVII საუკუნის ქმნილება, მიჩნეული XII ასწლეულის ძეგლად, თავის ეპოქასა და ავტორს დაუბრუნდა, ხოლო ნამდვილი „აბდულმესიანი“, რომელშიც შექმნილი უნდა იყოს აბდულ-მესია, კვლავ საძიებელია და იგი, მისი აღმოჩენის შემთხვევაში, ქართული ლიტერატურის საჭადრაკო დაფაზე თავის საპატიო ადგილს დაიკავეს „ოქროს ხანის“ ძეგლთა შორის.

უკუღმართი პარალელები

საკითხთან ახლოს რომ მიხვიდე, საჭიროა შორიდან დაიწყო.

ანტონ კათალიკოსამდე (1760-იან წლებამდე) „ვეფხისტყაოსნის“ ავტორი ყ ვ ე ლ გ ა ნ დ ა ყ ვ ე ლ ა ს გ ა ნ უ კ ლ ე ბ ლ ი ვ იწოდებოდა მართებულად - რ უ ს თ ვ ე ლ ი. ანტონის ახირების შემდეგ გავრცელდა მცდარი ფორმა რ უ ს თ ა ვ ე ლ ი და მოგვიანებით რასა ვხედავთ: ამ მცდარმა ფორმამ დატუქსა, გაღაზა, ასპარეზიდან გააძევა მართებული ზედწოდება. ამიტომაც არის, რომ დღეს გვაქვს რ უ ს თ ა ვ ე ლ ი ს პროსპექტი, რ უ ს თ ა ვ ე ლ ი ს თეატრი, რ უ ს თ ა ვ ე ლ

ის ინსტიტუტი, რუსთაველის კაბინეტი... მხოლოდ რამდენიმე კაცი - აკაკი შანიძე და ზოგი სხვაც თავგაგლეჯილი გაჰკიოდა, სწორია რუსთაველი, მაგრამ ვინ დაუჯერა?!

ზუსტად ამგვარი რამ დაემართა ცნობილ მწერალსა და თეოლოგს, მიტროპოლიტ იაკობ შემოქმედელსა და მის თხზულებას.

გურამიშვილი გვარიგებს: „კარგსა საქმეზედ წაბაძვა არა-რა საძრახისია!“

იაკობმა ჩახრუხადის „თამარიანის“ წაბაძვით შეთხზა „ქება არჩილ მეფისა“ და იმხანად იმერეთის ტახტზე მყოფ ბაგრატიონს მიუძღვნა. ამიტომაც უწოდა ამ ავტორს მამუკა ბარათაშვილმა იაკობ მბაძე. ესე იგი, მამუკამ კარგად იცოდა, რომ იაკობ მიტროპოლიტმა ჩახრუხადის „თამარიანის“ წაბაძვით შეთხზა თავისი პატრონის ქება. ამიტომაც არის, ასე თამამად რომ აცხადებს: იაკობ მბაძეს და ჩახრუხადეს ექოთ მეფენი არჩილი და თამარიო.

არავითარი კავშირი იაკობ „მბაძის“ ქმნილებას დაკარგულ „აბდულმესიანთან“ არა აქვს. ეს იცოდნენ ერეკლე მეორის კარზეც. ამიტომაც თუ იყო, სახელოვანი პატარა კახი დაინტერესებულა დაკარგული ქმნილებით და სწავლული კაცებისათვის დაუვალებია, მოეძებნათ და მიეტანათ მისთვის შავთელის თხზულება, ოღონდ სწავლულებმა ვერაფერი მოცა-იპოვეს. თეიმურაზ ბაგრატიონი მიუთითებს: „ჩვენ, უბადრუკ ქართველებს, ის საკვირველი სტიხები შავთელისა, აბდულმესიას წიგნი, დაჰკარგვიათ. პაპას ჩემს, მეფე ერეკლეს, მრავალი უძებნინებია, დიდი სურვილი ჰქონია იმისის ლექსებისა, მაგრამ ის წიგნი ვეღარ უპოვნიათ“.

უკუღმართობას სათავე დაედო 1822 წელს და მისი ავტორია დავით რექტორი.

სურათი რომ ნათელი შექმნეს, თვალი მივადევნოთ ხელნაწერული მემკვიდრეობის დინამიკას.

ცნობილმა მკვლევარმა ივანე ლოლაშვილმა გამოწვლილვით გამოიძია ეს მემკვიდრეობა. მის მიერ გაწეული ტექსტოლოგიური შრომა ეჭვს არ იწვევს. მან უთუმცაოდ დაადგინა: ხელნაწერებში უძველესი და ყველაზე სანდოა A, B, C, D ნუსხები. იქვე მითითებულია – ბევრ მათგანს ავტორად აწერია იაკობი, ხოლო ხოტბის საგნად გამოცხადებულია არჩილ მეფე (ივ. ლოლაშვილი, ძველი ქართველი მეხოტბენი, II, გვ. 23-26).

უფრო გვიან (XIX ს.) გადაწერილი ხელნაწერები ასეთ სურათსა ქმნიან:

E ნუსხა, გადაწერილი დავით რექტორის მიერ. აქაც ჯერ კიდევ იაკობია ავტორი, ქების ობიექტი – არჩილ მეფე.

F ნუსხა, გადაწერა დავით რექტორმა. ქების ობიექტი ისევ არჩილია.

G ნუსხა – ქების ობიექტია ისევ არჩილი.

Q ნუსხა – ქების ობიექტია არჩილი.

არის ამავე ეპოქის სხვა ხელნაწერებიც, სადაც ქების ობიექტად ისევ არჩილია დასახელებული (ივ. ლოლაშვილი, II, 27-30).

უკუღმართობას, როგორც ითქვა, სათავე დაუდო დავით რექტორმა 1822 წელს, როდესაც მოულოდნელად არსებული ტრადიციის წინააღმდეგ ტექსტს პირველად დააწერა, რომ შესხმის ობიექტები არიან თამარ მეფე და მისი მეუღლე დავით სოსლანი (ივ. ლოლაშვილი, 32).

ივ. ლოლაშვილი წერს: „1822 წელს მან ნაწილობრივ ამოიცნო აბდულმესიანის საიდუმლოება“ (32).

მოდით და ნუ გაგეცინება!

კი არ ამოიცნო, ნათელი საქმე დააბნელა. და ისე სერიოზული მეცნიერი, როგორიც ივ. ლოლაშვილი გახლდათ, დავით რექტორს ამ ახირებას უქეებს.

არადა, არსაიდან ჩანს, საამისოდ დავით რექტორს ხელთ რაიმე წყარო ან დოკუმენტი ჰქონოდა. ამგვარ დოკუმენტს ვერც ივ. ლოლაშვილი და მისი მიმდევრები ასახელებენ (ივ. ლოლაშვილი, 32). „ძველი ქართველი მუხობენის“ ავტორი ამის თაობაზე მოიარებით წერს: „მის განკარგულებაში უნდა ყოფილიყო აღორძინების შესახებ ჩვენამდე არმოდწეული ბიბლიოგრაფიული ცნობები შავთელის ვინაობის შესახებ“ (32).

„უნდა ყოფილიყო“ ვერაფერი შვილი მეცნიერებაა!

„უნდა ყოფილიყო“ ჩვენი ფილოლოგიური მეცნიერება ჩიხში შეიყვანა, შეარცხვინა.

სწორედ ამის შემდეგ გავრცელდა შერყვნილი ხელნაწერები, სადაც ავტორად შავთელია გამოცხადებული, ხოლო ქების ობიექტად – თამარ მეფე და მისი ქმარი. მოგეხსენებათ, კატაბარდა და გლერტა უფრო იოლად ხარობს, ვიდრე ჯეჯილი.

როგორც ითქვა, საქმის გაუკუღმართება გვიანდელი ამბავია, 1822 წლის აქეთა დროისა.

მე ჩაუუკვირდი ამ უკუღმართი წლის შემდგომ შედგენილი ნუსხების დინამიკას და ერთი საინტერესო კანონი აღმოვაჩინე: დავით რექტორის ზღაპარი სამიოდენ წინადადებისაგან შედგება, ხოლო ყოველი ახალი გადამწერი ამ პატარა ზღაპარს სულ უფრო და უფრო ავრცობს და ავრცობს. თუ დავითის ნუსხის პირველი გადამწერი რამდენიმე სიტყვას ამატებს ქების საგანსა და ავტორზე თქმულს, მომდევნო კალიგრაფი უფრო ავრცობს შენიშვნებს, მესამე კიდევ მეტად და ბოლოს ვლებულობთ სრულმასშტაბიან ზღაპარს. მაგალითად, გ. ავალიშვილის მიერ 1834 წ. გადაწერილ ნუსხაში წერია 50 სიტყვა; ნიკ. ბაღინაშვილის მიერ 1835 წ. გადაწერილში ქების საგანსა და ავტორზე მობილიზებულია 83 სიტყვა. ვხედავთ. ერთი წლის მანძილზე სიტყვათა რაოდენობა 33 ერთეულით გაიზარდა. აქ უკვე „დოკუმენტურად“ არის „დადგე-

ნილი“ ავტორის, შავთელის, ვინაობა, მისი სახელის მი-
ნარსი, სად დაწერა ქება, როგორ მიაღრთა თამარს; თა-
მარის კარზე რა მოხელედ მუშაობდა, როგორ შემონახუ-
ნდა და რა უწოდეს ამის შემდგომ, სად აღესრულა, რას
ამბობს მასზე რუსთველი, როგორი ავტორია თვით რუსთ-
ველი, რამდენი ენა იცოდა და ა. შ. და ა. შ.

ახლა ერთობ საყვარელი პიროვნებისა და ნამდვილად
უმწიკვლო მეცნიერის ივანე ლოლაშვილის უცნაურობა-
საც გავეკრათ კბილი.

მკვლევარი სავსებით სწორად არკვევს, რომ სანდოა A
B C D ნუსხები (გვ. 35); სხვები მხოლოდ საკონტროლოდ
თულა გამოდგებაო, დასძენს, და ამ სანდო ხელნაწერებს
ავთენტურობად ცნობს, აცხადებს: კრიტიკული ტექსტი
მხოლოდ აქედან უნდა ჩამოყალიბდესო, მეორე მხრივ, ამ
მის მიერვე მოწონებული ტექსტების ცნობებს არ ენდობა
და ამ მხრივ „სანდოდ“ მის მიერვე „უნდოდ“ მიჩნეული
ხელნაწერები გამოუცხადებია.

რა არის ეს?

ეს არის, რბილად თუ ვიტყვით, საკითხისადმი არათა-
ნამიმდევრული მიდგომა, ხოლო, თუ სიმართლეს გულწრ-
ფელად გავესწორებთ თვალს – დ ი დ ი ბ ლ ე ფ ი
ქ ა რ თ უ ლ ფ ი ლ ო ლ ო გ ი უ რ მ ე ც ნ ი ე რ
ე ბ ა შ ი.

კაცი ხაზგასმით აცხადებს:

„ა ბ დ უ ლ მ ე ს ი ა ნ ი ს კ რ ი ტ ი კ უ ლ გ ა
მ ო ც ე მ ა ს ს ა ფ უ ძ ვ ლ ა დ უ ნ დ ა დ ა ე დ
ო ს ო რ ი (A და B) ნ უ ს ხ ა; მ ხ ო ლ ო დ მ ა თ ი
მ ე ც ნ ი ე რ უ ლ ი შ ე ს წ ა ვ ლ ი ს შ ე დ ე გ ა
დ უ ნ დ ა დ ა დ გ ი ნ დ ე ს თ ა ვ დ ა კ ი რ ვ ე
ლ დ ე დ ა ნ თ ა ნ მ ი ა ხ ლ ო ე ბ უ ლ ი ტ ე ქ ს
ტ ი“ (35), მაგრამ იმდენად მოჯადოებულია „ქების“ დაძ-
ველებისა და XII საუკუნის ძეგლად გამოცხადების ურა-
პატრიოტული, ურამეცნიერული ვნებით, ქმნილებას

სწევებს მშობლიურ ეპოქას (XVII საუკუნეს) და XII საუკუნის ტექსტად აცხადებს.

არადა, ისტორიულად ყველაფერი ცხადი და გარკვეულია.

რომელიღაც ძველი ლიტერატურის ისტორიკოსი „ვეფხისტყაოსნის“ ეპილოგს ურთავს ცნობილ სტროფს, სადაც ერთგვარად შეჯამებულია „ვეფხისტყაოსნის“ ეპოქის სამწერლო პროცესი:

- ამირან ღარბჯანის ძე მოსეს უძია ხონელსა,
- აბდულმესია - შავთელსა, ლექსი მას უძის
რომელსა,
- დილარგეთ - სარბის თმოგველსა, მას ენა-ღაუშრო-
მელსა,
- ტარიელ - მისსა რუსთველსა, მისთვის ცრემლ-შეუშ-
რომელსა.

აქ კარგად ჩანს დროითი თანამიმდევრობა: ჯერ შეთხზულა „ამირანდარეჯანიანი“, მერმე - „აბდულმესიანი“, „დილარგეთიანი“ და ბოლოს ლიტერატურული პროცესი დაუგვირგვინებია „ვეფხისტყაოსნის“; ჩანს მეორე რამეც: ჩამოთვლილი ქმნილებები ყოფილა არა ხოტბა-ქებანი, არა ლირიკული, არამედ ეპიკური თხზულებები; მესამე: პირველის ცენტრალური პერსონაჟი ყოფილა ამირან დარეჯანისძე, მეორისა - აბდულმესია, მესამისა - დილარგეთი, მეოთხისა - ტარიელი.

ეს ფაქტია.

საგულისხმოა, რომ ამ ოთხი ეპიკური თხზულებიდან ორი შემოგვინახა ვერაგმა საწუთრომ, ორიც დაკარგულია. დაკარგულია „დილარგეთიანი“ და „აბდულმესიანი“. აქედან, თუ რა ეწერა „დილარგეთიანში“, არ ვიცით, ამაზე წარმოდგენაც არა გვაქვს, ხოლო, თუ რა წერია „აბდულმესიანში“, ეს შესანიშნავად გაარკვია აკად. კორნელი კეკელიძემ. მან მიუთითა, რომ შავთელს უნდა გაეღეკსაო პროზაული ტექსტი „წამებაი წმიდისა აბდულმესიანისი“, რომელსაც, სხვათა შორის, გავლენა მოუხდენია

ქართულ ძეგლ „ცხრა ძმა კოლაელთა მარტვილობაზე“ (ივ. ლოლაშვილი, II, გვ. 48-49).

ივ. ლოლაშვილმა არ მიიღო კ. კეკელიძის ეს დებადი. მისი საამრიგო „საბუთები“ კი ვერავითარ კრიტიკას ვერ უძლებს. ივ. ლოლაშვილს კ. კეკელიძის მართებული თვალსაზრისის დასარღვევად ასეთი „წყაღგაუვალი არგუმენტები“ მოჰყავს: „არა გვგონია“, ისევე „არა გვგონია“, „საკითხი შეცდომითაა დასმული“, „ორივე სხვადასხვა შინაარსის ძეგლია“ (საიდან იცის? – მ. თ.), „კითხვა უნდა მოიხსნას!“ (ივ. ლოლაშვილი, II, 50).

როგორცა ვხედავთ, ივ. ლოლაშვილი სრულიად უსაბუთოდ იცავს დავით რექტორის „ბლეფს“, ახირებას, ხოლო კ. კეკელიძის დოკუმენტივით ზუსტ მიგნებას აყურისძირებს. მას ერთი სული აქვს, აღმოაჩინოს XII საუკუნის აქამდე დაკარგული ძეგლი და ამით სახელი მოიხვეჭოს. მკვლევარის მთავარი, მომაკვდინებელი შეცდომა მაინც ის არის, რომ ჩამოაყალიბა არათანამიმდევრული თვალსაზრისი – ტექსტოლოგიურად მოიწონა (სავსებით სამართლიანად) AB ნუსხები, ხოლო მათი ცნობები ავტორსა და ხოტბის ობიექტზე უარყო; ტექსტოლოგიურად დაიწუნა (სავსებით სამართლიანად) მომდევნო ხანის ნაწვალევ-ნაჩხორკედელევი ნუსხები, ხოლო მათი ცნობები ავტორსა და ქების საგანზე მიიღო.

დავით რექტორმა და მის კვალზე ჩვენმა გამოჩენილმა მკვლევარებმა ქართული ფილოლოგიური მეცნიერება მცდარ გზაზე შეაყენეს. ჩვენი მეცნიერება დავით რექტორისა და ივანე ლოლაშვილის მტკნარ ზღაპარს თვალდახუჭული გაჰყვა და დღესაც ძილ-ბურანშია, თვალს ზარმაცად იფშენებს და კარგად ვერც გამორკვეულა.

ამრიგად, დღეს გადაჭრით შეიძლება ითქვას: ე. წ. „აბდულმესიანი“, რომელიც მიეწერება იოანე შავთელს, სინამდვილეში მიტროპოლიტ იაკობ დუმბაძისაა; ქმნილების სახელია „არჩილ მეფის ქება“, ხოლო ეპიკური პოემა,

ლექსშეკებული შავთელის თხზულება, კვლავაც სამიღბე
ლია, თუ მუხთაღმა წუთისოფელმა სამიღღემჩიოდ არ
დაგვიკარგა.

**დავით რექტორის ერთი „იაღლიში“
და
ქართული მცნოეზების ჟიასკო**

სანამ დავით რექტორი საქმეში ჩაერეოდა (1822 წ.), ე.
წ. „აბღულმესიანის“ მანამღე მოღწეულ ყველა ტექსტს
(დაახლოებით ათამღე ნუსხას) ზედ ავტორად იაკობ შე-
მოქმედელი ეწერა, ხოლო ხოტბის ობიექტად მიიჩნეოდა
არჩილ მეფე. თავდაპირველად თავისი ხელით გადაწერიღ
ხოტბაში ისიც ამ ვერსიას იზიარებდა, ოღონდ, როცა
რამდენიმე ხელნაწერი გადაწერა, ერთხელაც მოხდა და
ხელნაწერთა მითითებებს აღარ დასჯერდა, საკუთარი
კაპრიზი დაიკმაყოფიღა და თხზულება შავთელის „აბ-
ღულმესიანად“ გამოაცხადა. ამ ფოციაკალში მას მოუვი-
და ერთი უხეში შეცდომა, აშკარა „იაღლიში“, რაც
მთლიანად ანგრევეს მის აკვიატებულ იღეას და გვიჩვე-
ნებს ამ ყალბისმქნელობის მთელ არსს. ეს ყალბისმქნე-
ლობა დღემღე საგანგებო მსჯელობისა და ანალიზის
საგნად არ ქცეულა. არადა იგი ააშკარავებს დავით რექ-
ტორის მცდელობის ტენდენციურობას; გვიჩვენებს, რომ
მის მიერ იაკობ შემოქმედელის „არჩილ მეფის ქების“ და-
კარგულ „აბღულმესიანად“ გამოცხადებას არავითარი სა-
ფუძველი არა აქვს.

ე. წ. „აბღულმესიანის“ მე-ნ სტროფში საუბარია ბიბ-
ლიურ პერსონებზე, კერძოდ, იონათანზე, ნათანზე, დავით
წინასწარმეტყველზე. აი, ეგ სტროფიც:

არ იონათან, არიო ნათან,

ვინ ძმნა მას ზეღა ზეთ-მცხეპელობა;

დაცხრა, დაყუღნა, მისგან ბანცუღნა

უგლიმთა გორბით ზარ-მცემელობა.

ღ ა ვ ი თ კ ლ ი ე რ ი, მხნელ საშინელი,
უფლებს და მთავრობს ურჩთ-შემწველობა...

ნათანი დავით წინასწარმეტყველის შვილია, იონათანი – კერპთაყვანისმცემელი, ვერცხლის კერპი რომ ჰქონდა, ხაზგასმული „დავითი“ იგივე ებრაელთა მეფე და წინასწარმეტყველია, ფსალმუნის ავტორი.

რაკილა თავისი აკინჭილებული იდეა უტრიალებდა თავში, დავით რექტორმა შეუგნებლად, ინერციით თვით დავით მეფსალმუნის ადგილასაც თამარი ჩაწერა, ანგარიში ვეღარ გაუწია იმას, თუ რას სჩადიოდა. ასე მოუვიდა დიდი „იაღლიში“. ივ. ლოლაშვილი მიუთითებს: „დავით რექტორისეულ (K) და მისგან გადაწერილ ზოგიერთ ნუსხაში „დავით ძლიერის“ ნაცვლად წერია „თამარ ძლიერი“ (ივ. ლოლაშვილი, ძველი ქართველი მეხოტბენი, II, 163).

აქედან კარგად ჩანს: დავით რექტორი ისე იყო გართული ტრადიციული ხელნაწერების წარყვნით, გაფუჭებით, ფალსიფიკაციით, ქების ობიექტად თამარ მეფის გამოცხადების იდეით, რომ სტროფის შინაარსსაც კი ვეღარ გაუწია ანგარიში და ასე მივიღეთ აბსურდი.

მაგრამ დავით რექტორის კაპრიზზე უფრო გასაოცარი ეგ არის: ქართულმა მეცნიერებამ ეგ „იაღლიში“ ვერ შენიშნა, ხოლო, თუ შენიშნა, სწორი დასკვნა ვერ გააკეთა, ბრმად ენდო დავით რექტორს და მისი აბსურდული, უკუღმართი მოსაზრება დააკანონა: თხზულების ნამდვილი ავტორი იაკობ შემოქმედელი ყალბისმქნელად გამოაცხადა, ხოლო ყალბისმქმნელი დავით რექტორი – სიმართლის აღმომჩენად და ჭეშმარიტების „გამარკვევად“. ასე გამოცხადდა სავლეთ პავლედ, ხოლო პავლეთ – სავლედ; ასე აღიარა „არჩილ მეფის ქება“ აწ დაკარგულ „აბდულმესიანად“, თუმცა ის კი აღნიშნა, რომ ამ „აბდულმესიანში“ თვითონ გმირი, აბდულმესია, არსად ჩანსო (იხ. ქართული მწერლობა, ბიბლიოგრაფია – ცნობარკი).

აი, თუ საიდან და როგორ დაიწყო სიმართლის გამართ-
დება, რომელიც საფუძველად დაედო ქართული ფილმდროშის
გიური მეცნიერების სამარცხეინო ჩავარდნას, თავმოსაჭ-
რელ ფიასკოს.

სად გაქრა ლაშა-ბიორში?

ფეოდალური მონარქიის დროს უზარმაზარი მნიშვნე-
ლობა ენიჭებოდა მემკვიდრის ყოლას. უშვილობისა და
მემკვიდრის პრობლემა უწინარეს პრობლემათა რანგში
აიყვანებოდა. ეს განწყობილება უდანაკარგოდ ილექებო-
და უბრალო ხალხის შეგნებაში და კიდევაც აისახა და-
ბალი მასის ისეთ კოლექტიურ შემოქმედებაში, როგორიც
არის ზღაპარი. როგორც მსოფლიოს უამრავი ხალხის,
ისე ქართულ ზღაპრებშიც მითითებულ საკითხს უდიდესი
ყურადღება ექცევა. ბევრი ამგვარი ფოლკლორული ქმნი-
ლება გვახსოვს, სადაც მეფე-დედოფლის ერთადერთი
საზრუნავი შვილიერებაა, ამავე დროს, ქვეშევრდომთა სა-
წუხარი პატრონთა უშვილობაა, მასების შავნადვლიანო-
ბასა და სამერმისო სადარდებელს მემკვიდრის უყოლობა
განაპირობებს. ქართული (და მსოფლიო) ზღაპრის ეკ მო-
მენტი ყველას კარგად გვახსოვს.

„ვეფხისტყაოსანი“ იცნობს ზღაპრულ ელემენტებს. ესე-
ნია: მესამე, უმცროსი, ძმის მოტივი, დეე-ქაჯთა ბოროტე-
ბის წინააღმდეგ ბრძოლა, უფლისწულთან შეუღლებისა
და ტახტზე ასვლის ერთმანეთზე გადაბმა და ა. შ. ყვე-
ლაფერს ვერ გამოვეკიდებით. ამის თაობაზე ჩვენს ფოლკ-
ლორისტებს არაერთი გამოკვლევა შეუქმნიათ. ამავე
ჭრილში უნდა გავიაზროთ უმემკვიდრეობის ტკივილის ის
განცდა, რაც პოემაში გვხვდება. თითქოს ქართული ზღაპ-
რის გაგრძელება იყოს, ისეა აღწერილი, ნაგრძნობი და
განცდილი ფარსადან მეფისა და მისი მეუღლის, ასევე
მთელი სამეფო კარისა და, შესაბამისად, მთელი ინდოე-

თის სამეფოს ზარ-ფოციაკალი მემკვიდრის უყოღბის
გამო. აი, როგორ არის აღწერილი ეს „ვეფხისტყაოსანში“:
ამ არ მსვა მევსა და დედოფალსა მზისა ღარსა,
ჰმუნვა ჰქონდა, ჰამი იჰო, მით ანხნეს სპანი
ზარსა.

14270:816

ტაეპების შინაარსია: მეფე-დედოფალს მემკვიდრე არ
ესვა, არ უნდებოდა, არადა დრო იყო. ამის გამო ჭმუნაფ-
დნენ თვითონაც და ასევე ქვეშევრდომებიც („სპანი“)
ზარს მისცემოდნენ, შფოთავდნენ, შიშით გული უსკდებო-
დათო.

აქ, მეტი რომ არ შეიძლება, ისე მკაფიოდ, ბუნებრივად
და მძაფრად არის აღწერილი არცთუ სახარბიელო პერს-
პექტივა.

რუსთველი არაფერს აზვიადებს. ეს იყო სინამდვილის
რეალისტური ასახვა. ამას მოწმობს ბასილი ეზოსმოძღვა-
რი, რომელიც თავის ისტორიულ თხზულებაში „ცხოვრე-
ბა მეფეთ-მეფისა თამარისი“ პირდაპირ წერს: გიორგი
რუსთან თამარს შვილი არ გასჩენია და ამიტომო „იწყეს
ურვად ყოველთა, რამეთუ თამარს ხედვიდეს უშვილოდ“
(ქართული მწერლობა, 3, 385). კიდევ მეტი. კარგა ხანს
არც დავით სოსლანის ხელში გასჩენია დედოფალს მემკ-
ვიდრე. მემატთანე ისევ მიუთითებს: „გარნა წუხდეს და
იურვოდეს უნაყოფოებისათვის თამარისა“ (იქვე, გვ. 388).

აი, რა მწარედ განიცდიდნენ „სპანი“ და პატრონნი
„ღმრთისა სწორი“ ხელმწიფის უშვილობას. სამაგიეროდ,
სულ სხვა სურათს ხატავს იგივე ისტორიკოსი ქვემორე-
ლე, როცა განჩნდა გიორგი-ლაშა: „მისცეს ღმერთმან შვი-
ლი წული... და დაარქვეს სახელი გიორგი. და განიხარეს
ყოველთა სიხარულითა მიუთხრობელითა“ (იქვე).

იგივე ვითარებაა სულხან ორბელიანის ქმნილებაშიც.
მეფე ფინეხს მემკვიდრე არა ჰყავდა. ყოველმხრივ ბედნიე-
რი გახლდათ, სწორედ ისე, ვითარცა თამარ მეფე,
ოღონდ შეურევბული იყო უძეობისა გამო. „და არა იყო
გულსა მეფისასა ზრუნვა გინა შეჭირვება უძეობისა კიდე.

საქართველოს
პარლამენტი

რომე შვილი არა ესვა“ (ქართული მწერლობა, 7, „სიბრძნის“ ნე სიცრუისა“, გვ. 5).

ჩახრუხადის „თამარიანი“, როგორც რუსთველის ეპოქის ქმნილება, მხარს უბამს მემატინისა და რუსთველის იდეას, რომ სამეფოს პერსპექტივას განსაზღვრავს უფლისწულის მოვლინება, როგორც ნიშანი ღვთის წყალობისა. ამიტომაც შემთხვევითი როდია, რომ ამ სახოტო ნაწარმოებში, მემატინის ისტორიისაგან განსხვავებით, ერთგვის კი არ არის ნახსენები მემკვიდრის გაჩენის ფაქტი, არამედ **ოთხგზის**.

მაშასადამე, საგანგებოდ არის მითითებული, რომ თამარისა და სოსლანის შეუღლების ერთ-ერთი უდიდესი მნიშვნელობა შვილიერებაა, მემკვიდრის გაჩენაა.

ხოტბაში პირველად ლაშა-გიორგი ასეთ ვითარებაში გამოჩნდება: მეხოტბე აქებს დავით სოსლანს (მე-8 სტროფი), როგორც მებრძოლსა და სარდალს, ხოლო მის ერთ გამორჩეულ ღირსებად იმას მიიჩნევს, რომ არ გამოდგა ბერწი და ქვეყანას მომავალი ხელმწიფე შესძინა. მე-9 სტროფში ვკითხულობთ:

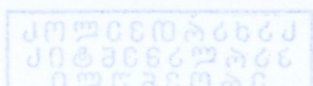
რომლისა კემან, უბინდო მზემან,
ლაშა-ყი ბიმზო წარმართებულად.

შინაარსი ასეთია: დავით მეფსალმუნის ძემ, ქრისტემ, რომელიც უბინდო მზეა, შენ, დავით სოსლანო, ლაშა-გიორგი მზედ წარმოგიმართა.

მეორეგან სოსლანის მოისრობა, მოქამანდობა, მოქეიფობა, სიუხვეა შექებული და ბოლოს ყველაფერ ამას ავირგვინებს ის, რომ მან, თურმე, მორჩ ხედ აღმოაცენა ლაშა-გიორგი:

ბავრჯელ ნაყოფად არსმცა ნაყოფად
ლაშა თქვენ მიერ ნამორჩებარე.

მესამეგან თამარს ასე მიმართავს მეხოტბე: „გტრფიალობს ლომი აბესალომი“, რომელიც არისო ეფრემიანი ბაგრატიონი (90-ე სტროფი) და მისგან შენ, მეფეო თამარ, დიდ განძად, ანუ მემკვიდრე ძედ, მიიღე ლაშა-გიორგიო

(93-ე სტროფი). აქ დავით სოსლანის ყველაზე დიდ დღესასწაულად სწორედ ეგ არის გამოცხადებული:

დიდად ბანძებად, თქვენ მისბან ძებად
ბენიშნეს ლაშას აღმორჩებანი.

მეთხედ გიორგი-ლაშა წოდებულია არა მამის ძედ, არა ეფრემიან ბაგრატიონად, არამედ დედისა ძედ, იესიან დავითიან ბაგრატიონად:

მოყმე სვიანი, იმსიანი

ლაშა აძებნა ლხინად და შვიბად.

აი, თუ რა მნიშვნელოვან როლს ასრულებს „თამარიანში“ ლაშა-გიორგი, როგორც თამარისა და სოსლანის მემკვიდრე, ხალხისა და დიდებულთა სამერმისო იმედი (საფიქრებელია, ხოტბა შესრულებულია პერიოდში ლაშა-გიორგის დაბადებიდან თამარის მეორე შვილის გაჩენამდე, რაკილა აქ რუსუდანის ხსენებაც არაა).

მაშასადამე, თამარის ეპოქის ყველა ძეგლი მემკვიდრის ყოლა-უყოლობას დიდმნიშვნელოვან პოლიტიკურ და რელიგიურ (ღვთის კეთილგანწყობის ნიშანი) ფუნქციას აკისრებს. ეჭვი არაა, თუ იმავე ეპოქის ძეგლია ე. წ. „აბდულმესიანი“ (რომელშიც, სხვათა შორის, აბდულ მესიას, როგორც სახელის, ხსენებაც არაა), მაშინ მასში აუცილებლად უნდა ფიგურირებდეს დიდმნიშვნელოვანი მოვლენა, ხოტბის საგნების – თამარისა და მისი მეუღლის – დიდი ბედნიერება, მათი შვილი, ქვეყნის მომავალი პატრონი, ერის ხვალისდელი ბურჯი.

სინამდვილეში ე. წ. „აბდულმესიანი“ კრინტსაც არა ძრავს გიორგი-ლაშაზე, რაც ყოველად წარმოუდგენელია იმ შემთხვევაში, თუ, როგორც ჩვენი მეცნიერება „აქამომდე“ ფიქრობდა, აქ შექმნილი არიან თამარი და მისი მეუღლე.

ე. წ. „აბდულმესიანში“ სულ ორ ადგილასაა საუბარი კაციშვილის შობაზე, ოღონდ მკაფიოდ ჩანს: ორივე შემთხვევაში ეს „შვილი“ თვითონ ხოტბის საგანია და არა

ხოტბის ობიექტის მემკვიდრე, ძე. პირველად ეს „შვილი“ ჩანს მე-16, მე-17 და მე-18 სტროფებში. ვკითხულობთ:

ძირით მისისა იმისისა
შვილი მართალი იშვა ცხოვრებად
ქალწულ-წმიდისა წილხვდომილისა,
საქართველოსა მეფედ წოდებად.

შინაარსი ასეთია: იესიან-დავითიანთა ძირზე იშვა შვილი მართალი, რომელიც მარიამის წილხვდომილი ქვეყნის, საქართველოს, მეფედ ზის.

მაშასადამე, ლაშა-გიორგი გამორიცხულია, რადგან აქ გამოსახული „შვილი“ უკვე მეფეა, ხნოვანია.

გამორიცხულია დავით სოსლანიც, რადგან იგი არის არა იესიანი, არამედ ეფრემიანი; თანაც საქართველოს მეფედ რომ იჯდეს, არც ეგ შეიძლება, რადგან საქართველოს მეფედ იჯდა თამარი. სოსლანს შეიძლება უწოდონ მეფე, ღმერთიც, გმირი, ოღონდ მ ა რ ი ა მ ი ს წ ი ლ ხ ვ დ ო მ ი ლ ი ქ ვ ე ყ ნ ი ს მ ე ფ ე დ მ ჯ დ ო მ ს ვერა და ვერ უწოდებდნენ!

გამორიცხულია თამარ მეფეც, ვინაიდან ამ სტროფის წინა, ე. წ. საფანელ, სტროფში მკაფიოდ ჩანს, რომ ეგ „შვილი“ არის უთურთისა და საამის, ზაალის განმაქიქებელი თავისი ფიზიკური ძალით; მეტიც, მას, თურმე, უფრო მეტი ღონე აქვს, ვიდრე სალიმს, თურს, თვით როსტომ გმირსაც კი!

ამგვარი ვინმე თამარი ვერ იქნება.

მომდევნო, მე-17, სტროფში რომ თაყუშის ჩხრეკაა, რამელის კვრავა, ბედის გამორჩევაა – ყველაფერი ეს ამ „შვილის“ ბედის ძიებაა და სხვა პერსონაჟს (ან თამარს, ან დავით სოსლანს, ან ლაშას) ვერ დაუკავშირდება. მეორეგან (26-ე სტროფი) ზოგადი ლაპარაკია იმაზე, რომ შენ, ჩემი ხოტბის საგანო, „მოყმე, მხნე, უხვი დაიბადენი“. ეს შეიძლება ნებისმიერ მამაკაცზე ითქვას, ლაშაზე კი არა, რადგან აქ ის „მორჩად“ კი აღარ გამოდის, როგორც „თამარიანშია“, არამედ დიდი ხნის დაბადებულადაც, რამეთუ

უკვე გამოუჩენია თ ა ვ ი მ ხ ნ ე ო ბ ი თ, უხვობით უსკი მოზრდილ ვაჟკაცზე ითქმის.

მაშასადამე, ამ ასპექტით ე. წ. „აბდულმესიანი“ არაფრით გამოდის XII საუკუნის ძეგლი.

მეორეც, „თამარიანში“ არაორაზროვნად, მკაფიოდ არის ერთმანეთისაგან გამიჯნული და გამოცალკეეებულნი იესიან-დავითიანი ბაგრატიონები და ეფრემიანი ბაგრატიონები, უკეთ, ვახტანგიან-იესიან-დავითიანი ბაგრატიონები და ვახტანგიან-ეფრემიანი ბაგრატიონები. პირველში იგულისხმებიან თამარი და მისი ძე ლაშა, მეორეში – დავით სოსლანი. გარდა ამისა, რაც უფრო მნიშვნელოვანია, უწინარეს ყოვლისა, წინ წამოწეულია თამარი, მისი იესიან-დავითიანობა, ხოლო უფრო უკან გადატანილია სოსლანის ეფრემიანობა.

გავსინჯოთ პოემა ამ მხრივ:

ჯერ ერთი, უწინარეს ყოვლისა, სახელდებით არის მოხსენიებული თ ა მ ა რ ი შესავალშივე (პირველი სტროფი); მეორედ ნახსენებია მე-4 სტროფში; მერმედ – მე-5 და მე-6 სტროფებში; ამის შემდეგ თამარი იხსენიება 21-ე სტროფში. ამას მოჰყვება საყოველთაოდ ცნობილი 24-ე სტროფი; „თამარ წყნარი“; 25-ე სტროფში ზმურად არის გამოჩარხული სახელი თ ა მ ა რ: „მან ცათა მარის, მანცა თამარის“; 26-ე სტროფში ასევე ზმით არის გამოხატული თ ა მ ა რ: „სხვა მნათობ თ ა მ ა რ თ“; 62-ე სტროფშიც თამარი სახელდებით არის ნახსენები; სახელდებითვეა დედოფალი ნახსენები 74-ე სტროფში, ოღონდ აქ განმარტებულია, რომ ის არის იესეს ძირზე აღმოცენებული აბრაჰამის ასული; მე-80 სტროფში თამარი სახელითაა წარმოდგენილი; 88-ე სტროფში თამარი არის ისევ იესიანი; 90-ე სტროფი იმითაა გამოსარჩევი, რომ აქ ცოლ-ქმარი ერთადაა ნახსენები. ავტორი თამარს ეუბნება: „გტრფიალობს ღომი, აბესალომი“, რომელიც ეფრემიანიანო; 96-ე სტროფში ისევ თამარია სახელდებით

ნახსენები, ოღონდ აქ თამარი არის „ცხებულნი“
შორის, თვით თამარ მეფე საკუთარ ლექსში „ცასა ცათა-
სა“ საგანგებოდ გახაზავს თავის „ცხებულობას“, რაც
დავით სოსლანს არა აქვს, ხოლო იქვე მიუთითებს, რომ
მისი ქმარი და სარდალი არის ეფრემიანი: „ვინ დავით,
ძეებრ ეფრემის მოისარმან“ (ქართული მწერლობა, 3, 379).

ახლა შევათვალიეროთ დავით სოსლანის ეპითეტები.
დავით სოსლანი პირველად ნახსენებია მე-8 სტროფში,
ოღონდ არა დამოუკიდებლად, არამედ როგორც თამარის
მეუღლე. ამასთანავე, საგანგებოდ ხაზგასმულია მისი ეფ-
რემიანობა: „ეფრემის ძირთა აღმორჩებულად“; კიდევ ერთ-
თხელაა დავითი ნახსენები უეპითეტოდ (მე-10 სტროფი);
ამის შემდეგ მე-14 სტროფში სოსლანი დავით ებრაელთა
მეფის მიმბაძველია; შემდეგ 33-ე სტროფშია ნახსენები,
როგორც მეომარი. იგი ისევ ეფრემის ძირის კაცად არის
გამოყვანილი 35-ე სტროფში; 36-ე სტროფში მას ორი სი-
კეთე ერთდროულად მიეწერება – დავითი ყოფილა მარჯ-
ვე მოქამანდე და ლაშას მამა; 67-ე სტროფში დავითის
სახელი არა ჩანს, ოღონდ ავტორი მას უხსენებს ეფრემის
ძირს; 68-ე სტროფში სოსლანი სახელდებით არის ნახსე-
ნები; 71-ე სტროფში შექებულია დავითი, ვინც „ბობქარი
გოდებად“ დასვა; 90-ე სტროფში, როგორც ითქვა, თამარ-
თან ერთადაა მოხსენიებული. თამარს ავტორი ეუბნება:
გტრფიალობს ღომი აბესალომი, ვინც ეფრემიანიაო; მე-
100 სტროფში ისევ დავითია შექებული და განმარტებუ-
ლია, რომ ის გახლავთ ეფრემიანი.

როგორცა ვნახეთ, თამარი ნახსენებია ან იგულისხმება
დაახლოებით 18-ჯერ, სოსლანი – 11-ჯერ, ოღონდ მეორე
პლანზე.

ეს არის ფაქტობრივი ვითარების ასახვა: თამარი ითე-
ლება მეფედ, სოსლანი – თანამეფედ, სწორედ ისე, რო-
გორც არაბეთში თინათინ მეფის ქმარი ავთანდილი; თამა-
რი წარმოჩენილია ღვთის მიერ ცხებულად, სოსლანი –

კაცთა მიერ ამორჩეულ მეფედ; თამარი და ლაშა-გიორგი პირველწოდების ძირიდან მოდიან: ისინი არიან ვახტანგი-ან-იესიან-დავითიანები, ხოლო სოსლანი – ვახტანგიან-ეფრემიანი, რაც მეორე წოდების ძირს მოასწავებს.

ახლა ამ ასპექტით გავსინჯოთ ე. წ. „აბღულმესიანი“. არიან კი ამ თხზულებაში თამარი და დავითი ასევე გარჩეულად წარმოდგენილნი?

ხოტბის საგანი არის ძირით იესიანი (სტროფი მე-16); ხოტბის ობიექტი არის გორგასლიანი, დავითიანი (სტროფი 31-ე), რაც გამორიცხავს სოსლანს, რამეთუ იგი ეფრემიანია; შემდეგ საინტერესოა 51-ე სტროფი. აქ ხოტბის ობიექტი არის „ნერგი სვიანი, დავითიანი“.

მაშასადამე, ხოტბის ობიექტი არის ძირით იესიანი, გორგასალ-დავითიანი, ისევე დავითიანი.

ამრიგად, ეფრემიანი დავით სოსლანი არსად არის ნახსენები.

ასე რომ, დგინდება: ხოტბის ობიექტებიდან უნდა გამოირიცხოს ლაშა-გიორგი, რადგან იგი ნახსენებიც არ არის (არც ირიბად, არც პირდაპირ); ასევე უნდა გამოირიცხოს დავით სოსლანი, რომელიც ეფრემიანია. აქ კი ეფრემიანი საერთოდ არავინ არის ნახსენები.

დაგვრჩა ხოტბის ერთადერთი ობიექტი – თამარ მეფე.

ახლა ვნახოთ, რა უშლის ხელს თამარს, რომ იყოს ამ ხოტბის საგანი.

საქმე ისაა, რომ აქ მოხმობილი ზოგი ეპითეტები ისეთია, შეიძლება კაცსაც მიეწეროს და ქალსაც, ოღონდ უმრავლესთ უმრავლესი ისეთია, ვერაფრისდიდებით ვერ მიეწერება მანდილოსანს, მდედრს.

დავიწყოთ თავიდან.

შესავალ სამ სტროფში ისეთი ეპითეტებია, ქალსაც შეეფერება და მამაკაცსაც. პირველ თავში კი არის წყება ეპითეტებისა, რაც გამორიცხავს ხოტბის ობიექტად თამარის ყოფნას. მე-4 სტროფში ეს მეფე და გმირი, თურმე,

ყოფილა „მხნე, ღმობიერი, ძლიერი“, „ორგულთ განმგმირი“. მხნე ქალიც შეიძლება იყოს, ასევე იყოს ღმობიერიც, ქველიც, ოღონდ „ძლიერი“ მდედრის ეპითეტი არაა. ასევე მდედრის ეპითეტად არ მიგვანჩნია „ორგულთ განმგმირი“, მაგრამ უფრო უარესი სხვაა. ეს სტროფი ასე სრულდება: „ასპარეზთა ზედ მსპარაზნობელი“. რა თქმა უნდა, აქ შეჭველად მამაკაცი იგულისხმება. არვის უწოდებია თამარისათვის მოედანზე მოასპარეზე მხედარი. ამ მხრივ საგულისხმოა მე-11 სტროფი. დღევანდელ ნაბეჭდ ტექსტშია: „თამარ მეფესა, მტერთ სისხლ-მჩქეფესა“. მგონია, ნამეტანია ქალისათვის ეპითეტი „სისხლმჩქეფე“, მაგრამ მთლად შეუძლებელიც არაა, ოღონდ იქვეა ამგვარი გაგრძელება: „სხვათა მძლეველსა, თვით უძლეველსა“. ეს კი მხოლოდ მამრის ეპითეტია. შემდეგ იქვეა: „თვით ახოვანსა, მტერთ ესაროსა“. ეჭვი არაა, ეს მამაკაცია.

მაინც შეიძლება, ამ ეპითეტებზეც ვინმემ დავა დაიწყოს, მაგრამ იმას რა ვუყოთ, რომ ქალის მთასთან შედარება ნაზი და სათუთი არსების ქება კი აღარ გამოდის, არამედ – ძაგება, გინება, ხოლო მამრისათვის ეგ დიდი ხოტბაა: „მთა ვერად სწორავს არარატისა“ (სტროფი მე-13).

მართალია, „მხედარი ღმრთისა“ კაციც შეიძლება იყოს და ქალიც, ოღონდ უხერხულია მდედრმა „განაქიქოს“ თავისი ძლიერებითა უთურთი, საამი, ზაალი, სალიმი და თური. კიდევ მეტად შეუძლებელია თამარს ავტორმა შეუდაროს „შაჰნამეს“ გმირი როსტომი: „როსტომ, ვერა ვცან, სწორავს თუ რითა?“

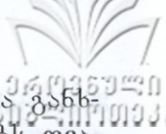
ვერც ის გამოვიდოდა გემოვნებიანი ნათქვამი, რომ ქალი მეფე „არს მიწყივ შვებით და განცხრომითა“ (მე-18); ასევე შეუსაბამოა თამარს ვჭვრეტდეთ „მხედრად ქველობით, უძლეველობით“ და თითქოსდა მას მუდამ მზად ჰქონდეს „მშვილდთა მაზრაკა“ (მე-19 სტროფი); ყოვლად წარმოუდგენელია, რომ ქალი ძველად შეედარებინათ ლო-

მისათვის, ბერწოვნების სიმბოლოსთვის, მით უფრო თანამედროვეობის, რომელიც დიდხანს ელოდა შვილს და, როგორც იქნა, ეღიროსა კიდევ: „აწ ესე ლომი“ (21-ე სტროფი). ლომთან ხოტბის ობიექტი სხვაგანაც არის შედარებული: „შეირისხდა ლომი“ (30-ე სტროფი); მესამეგანაც შესადარებლად ლომია გამოყენებული; „ლომისა მსგავსი“ (მე-100 სტროფი). სინამდვილეში ლომი მხოლოდ მამრის მეტაფორაა მთელს ქართულ ლიტერატურაში. ქალი შეიძლება შეედაროს ვეფხვს.

27-ე სტროფში ხოტბის საგანი აღჭურვილია „ჩაფხუტ-ჯაჭვ-ჭურით, ოროლითურთით“ და იქვეა განმარტებული, რომ იგი მამაკაცია: „ისაკებრ პირმშობ“. ეგ ნიშნავს: ისაკის მსგავსად პირველი შვილი ხარ მშობლისაო; შეიძლება ქალზეც ითქვას, „შემუსრავს ბაალს“ (28-ე სტროფი), ოღონდ არ ივარგებს, ვთქვათ: „მხედრობს ჰუნესა“, არც „მეხებრ ერია“, არცა „რაზმნი შეიქმნეს სულ-დალეული“ (29-ე სტროფი). ქალმა ტარიელივით როგორ უნდა მიაწვინოს მთელი მეწინავე რაზმი მტრისა? ან კიდევ, ვით უნდა „იხმარნის მკლავნი, ხაფად მომკლავნი“. ხაფი ხმა ხომ როსტომს, ზურაბს, ტარიელსა ჰქონდათ? ქალს, აბა, სად ძალუძს, ისე მოიქცეს, რომ „მტერთა მახვილნი იქმნეს, ვით ცვილნი“ (30-ე სტროფი); ასევე შეუძლებელია, მდედრს ჰქონდეს „ხმა როსტომითა უმხნე“ (31-ე სტროფი); რანაირად არის, რომ ქალი „გამოსცდიდა ლომისა მკლავთა“ (33-ე სტროფი); ან კიდევ „აბჯარ-ხმალითა“ (34-ე სტროფი) იბრძოდა განა?!

ყველა სამამაკაცო ეპითეტს ვერ გამოვეყიდე, ოღონდ ზოგიერთი მაინც უნდა ამოვწერო. განა პოეტი ასე შეამკობდა სახოტბო ქალს: „მკლავნი ძლიერნი, გმირთა მძლიერნი“ გაქესო (36-ე სტროფი); ან კიდევ განა ქალი მეფე, ისიც „თამარ წყნარი“, ერეკლე კეისარსა ჰგავს, ვინც სპარსელი შაჰი ხოსრო შეიპყრო? (38-ე სტროფი). ისევე მეორდება ნათქვამი, რომ ხოტბის ობიექტი მხედ-

რია, ჰიპოდრომის ხშირი სტუმარი: „იპოდრომისა განხმულობანი“ (39-ე სტროფი); ხოტბის საგანი „იოსებს თვალად, დიდ სამფსონს ძალად“ ჰგავსო და „ნებროთსაც სჯობსო“ (46-ე სტროფი); ერთგან იგი შედარებულია შავტაიჭოსან ტარიელთან: „მორბედად შავსა ტაიჭზე ზისა“ (49-ე სტროფი). გარდა იმისა, რომ აქ „ვეფხისტყაოსნის“ სახის დამოწმებაა, საგულისხმოა ფორმა „ტაიჭზე ზისა“. ეს XVII-XVIII საუკუნეების ფორმაა. XII საუკუნეში იტყოდნენ – „ტაიჭსა ზისა“. შევადართო „ვეფხისტყაოსნის“ შესაბამისი სიტუაცია და გრამატიკული ფორმა: „ზედა ჯდა შავსა ტაიჭსა“; „ტაიჭსა არაბულსა“; „ჯდა მტირალი წყლისა პირსა“; „ახლო მყოფი სიკვდილსა ჯდა“; „კოშკს ჯდის“; „მთვარე უჯდა კიდობანსა“; „იგი მზე უჯდა კუბოსა“; „გვერდსავე გიჯდეს“; „ტახტსა მჯდომელი“.

ვხედავთ: XII საუკუნის ძეგლში სადაობით ბრუნვას ჯერ კიდევ არა სჭირდება „ზე“ თანდებული. სრულიად საკმარისია მიცემითი ბრუნვის ფორმაც. „ზე“ თანდებულის გამოყენება, საერთოდ შეხორცებულ თანდებულიანი ფორმები, გვიანდელია. ამგვარად XVII-XVIII საუკუნეებში მეტყველებდნენ.

ასევე თამარი ვერ იქნებოდა „მძლედ მორკინალი“ (55-ე სტროფი); უკვე ითქვა: კულტურული პოეტი მეფე-ქალს ვერ ეტყვის, „მსგავს ხარ მთისა მის ეტონეოსა“ – ეტნის მთასა ჰგავხარო. ეს შეურაცხყოფა იქნებოდა. სხვაგან ქების ობიექტი არის „მთა შეუძვრელი, კლდე შემმუსვრელი“ (62-ე სტროფი); „მამა ობოლთა“ (63-ე სტროფი) კაციც შეიძლება იყოს და ქალიც, რადგან პირობითი ტერმინია, ოღონდ ქალი ვერ შეამკოს „მკლავმან ძლიერმან“ (70-ე სტროფი); კიდევ მეტი, სრული უგემოვნება იქნება, ნაზ ქალბატონს უთხრა, რომ ის არის „ქრისტესთვის მთხევი თვისთა ოფლისა“ (71-ე სტროფი); ნუთუ მდედრმა ხელთ „დროშა მოიგდო“ და „მტერნი დახოცნის აოხრებითა“, ნუთუ „მედგრად იბრძოდის გამწყაზრებითა“, ასევე

„აბჯართ ახდითა გამეხებული? (75-ე სტროფი). ასე აბჯარა ხდისი ხომ გიორგი სააკაძე იბრძვის ცნობილ ფილმში? კაცისაა ეგ ეპითეტებიც: „გმირო, ქველო-და“ (95-ე სტროფი) და „გალაღებულო, გალომებულო, კელა გოლიათო“ (97-ე სტროფი); უთუოდ კაცია ის, ვინც „ნესტორებ მძლეობს“, ვინც არ ჰგავს დიმიტრის მიერ ძალაშეზღუდულ ლეოს (98-ე სტროფი).

ამრიგად, სრულიად გამოირიცხა თამარ მეფე, რომელიც, თუმცა კი არის ვახტანგიან-იესიან-დავითიანი, ოღონდ იმის გამო, რომ მისი სახელი სახელდებით არსადა ჩანს, ხოლო ეპითეტები აშკარად მამაკაცს გულისხმობენ, წარმოუდგენელია ხოტბა ამ მეფე-ქალს მიემართებოდეს.

დაგვრჩა ერთადერთი გზა: ქების ობიექტად ვაღიაროთ ვახტანგიან-იესიან-დავითიანი ბაგრატიონი არჩილ მეფე, ხოლო მისი საქებელი პოემის ავტორად – მისივე თანამედროვე, XVII საუკუნის მოღვაწე მიტროპოლიტი იაკობ შემოქმედელი. მაშინ გასაგები ხდება ზოგიერთი სხვა რამეც. კერძოდ, ხოტბაში არის რამდენიმე ისეთი ეპითეტი, რომლებიც აშკარად არჩილ მეფის სახეს გვიხატავს.

„სოგრატისებრ სწავლით გებულსა“ (მე-2 სტროფი) სწორედ რომ ფრიად განსწავლულ არჩილ ბაგრატიონზეა ზედგამოჭრილი. აქ მას ვერც თამარი შეედრება, მით უფრო – ვერც სოსლანი, ხოლო მცირეწლოვანი ლაშა-გიორგი ხომ ვერ შეედრება და ვერა! მით უფრო, რომ არც ერთი ამათგანის სახელიც კი არაა მოხსენიებული ქმნილებაში. ასევე „რიტორი“ (მე-4) ვერ იქნება ვერც თამარი, მით უფრო, ვერც სოსლანი; სწორედ არჩილი გახლდათ მისი მონებისათვის სჯულმდებელ-კანონმდებელი, რომელიც „გვამცნებს სრულებით ღმრთისა სრულებით ჩვენთვის მარტივად სჯულისმდებელი“ (45-ე); იობივით მომთმენი, როგორც ეპითეტი, შეუფერებელია თამარის ან სოსლანისათვის. არჩილს კი სწორედ რომ შეუფერება (51-ე);

განსაკუთრებით შეესატყვისება პირველ ქართველ განმა
ნათლებელსა და დიდაქტიკოსს, ბიბლიურ წიგნთა ღრმად
მცოდნესა და გამომცემელს ასეთი სიტყვები: „ბანაკად
სადმართოდ, ერ საზეპუროდ ხარ ღმრთისმეტყველთა მათ
ჭურვილთაგან“ (52-ე); სწორედ არჩილს შეესატყვისება ეს
ტაქეები: „უთქვამთ ებელთა მეძიებელთა შენთვის პროკ-
ლეს და იამვლიხოსა: „არვეთა ვსებით არ ვეთავსებით
სიბრძნისა ზღვასა არჩილ-პირმშოსა!“ (53-ე).

ყოვლად შეუსაბამოა ეს სიტყვები თამარისათვის, მით
უფრო დავით სოსლანისათვის. ვერც ერთზე ვერ იტყვიან
ფილოსოფოსები პროკლე დიადოხოსი და იამვლიხოსი,
რომ ჩვენ სიბრძნის ზღვა თამარს (გინდა სოსლანს) ვერ
შევეზომებითო! თანაც ყურადღება მიაქციეთ: აქ ჩამოთფ-
ლილია კაცი მოაზროვნენი და მათ შორის კაცი არჩილი
უფრო ბუნებრივად ჯდება, ვიდრე დავით რექტორის ხე-
ლით არჩილის ნაცვლად ჩაწერილი „თამარ-პირმშოსა“;
მით უფრო, რომ მომდევნო სტროფში გრძელდება ამ
„სიბრძნის ზღვის“ ქება და ახლა იგი არის „მძლედ მორ-
კინალი“ (55-ე).

აქვე საგულისხმოა შემდეგი გარემოება:

სპეციფიკური პოეტური სახე „არვეთა ვსებით არ ვე-
თავსებით“ ისე მოსწონებია არჩილ მეორეს, იაკობ შემოქ-
მედელის ხოტბის საგანს, რომ თავისი „მკობარის“ ეს გა-
მთქმა მასაც გამოუყენებია. კიდევ ერთხელ შევათვალიე-
როთ იაკობის მიმართვა არჩილისადმი: ევბეულ ფილოსო-
ფოს-მაძიებლებს პროკლე დიადოხოსსა და იამვლიქოსს
სწორედ შენზე უთქვამთ: არჩილს სიბრძნით ჩვენ ვერ შე-
ვეზომებით, ვერ შევედარებით.

არვეთა ვსებით არ ვეთავსებით

სიბრძნისა ზღვასა არჩილ-პირმშოსა.

აქ საინტერესოა ცნობილი ფილოსოფოსის სახელი
იამვლიქოსი, რომელიც ქართულად გამოითქმებოდა ნაირ-
გვარად: ასეც – ი ა მ ბ ლ ი ქ ე და ასეც – ი ა მ ბ რ
ე. არჩილ მეფე, იყენებს რა თავისი „მკობარის“ პოეტურ

ნათქვამს, იამელიქოსს მოიხსენიებს ასე - ი ა მ ბ რ ე ს
ხოლო სახეს ა რ ვ ე თ ა ვ ს ე ბ ი თ ა რ ვ ე თ ა ვ
ს ე ბ ი თ ამავე თანამიმდევრობით გეთავაზობს. მაშ,
სამივე ეს სიტყვა იაკობისეული თანამიმდევრობით მოუ-
მარჯვებია არჩილს „თეიმურაზ-რუსთველის გაბაასებაში“:

ი ა ნ ე ს ა ღ ა ი ა მ ბ რ ე ს , ე ვ ს ე ბ ი კ ვ ლ ა ვ
ს ა ვ ს ე ბ ა ს ი .
(188, 4).

გვაქვს თუ არა იმის ისტორიული მონაცემი, რომ ი.
დუმბაძე იცნობდა და ნამდვილად იყენებდა იამელიქოს-
იამბრეს ავტორიტეტს?

გვაქვს.

ამ მხრივ პირდაპირ სენსაციურ ცნობას იძლევა მისი
უდავო ნაშრომი „გაბაასება“. იქ ი. დუმბაძე არა ერთხელ,
არამედ ორჯერ იმოწმებს ი ა მ ბ რ ე ს და მსჯელობს
მასზე:

ეშმაკის ხვრელით ნაშობი ი ა მ ბ რ ე ს
სიცილს ზაკვიდა (91,4).
იაშეთ ღანცნა ი ა ნ ბ რ ე თ უარაოს ბილწნი
მოქლვარნი (191,4).

გვიქრობ, ესეც იმის დამხმარე საბუთია, რომ ზემორე
დამოწმებულ 53-ე სტროფში იაკობ დუმბაძე სწორედ არ-
ჩილ-პირმშოს გვიხატავს.

არჩილი „პირმშოდ“ (პირველ შვილად) უფრო ადრეც
არის გამოყვანილი, კერძოდ, 27-ე სტროფში.

არჩილის ქუთაისში პირველად გამეფებისას (1661-1663)
გელათში მოღვაწეობდა მიტროპოლიტი მელქისედეკი.
სწორედ მან აკურთხა იმერეთის ტახტზე ასული ახალ-
გაზრდა მონარქი . ამიტომაც ამბობს იაკობ დუმბაძე:

ისაკებრ პირმშობ, კურთხევიით ნიშობ,
მ ე ლ ქ ი ზ ე ღ ე კ ი ს ლოცვიით ზედა-მითით
(27,3).

აქ იაკობი სიმართლეს ღაღადებს - არჩილი იყო ვახ-
ტანგ მეხუთე შაჰნავაზის უფროსი და სასურველი შვილი.

უმცროსი იყო ლუარსაბი. „ისაკებრ პირმშობ“ ნიშნავს როგორც აბრაამი და სარა ელოდნენ სასურველ, ღვთისაგან აღთქმულ პირმშო ისაკს, ისე შენც შენს მშობლებს ისაკის მსგავსად პირმშო, უპირველესი, უმთავრესი შვილი ეყოლეო.

როგორცა ვხედავთ, 27-ე და 53-ე სტროფები მხარს უჭერენ ერთმანეთს და ამბობენ სიმართლეს: არჩილი გახლდათ ვახტანგ მეხუთის პირმშო შვილი, რომელიც იმერეთის ტახტზე გელათის მიტროპოლიტმა მელქისედეკმა აკურთხა.

ამავე დროს, აქვე უნდა დავსძინო: ქების ობიექტს ავტორი, იაკობ შემოქმედელი, ამკობს ისეთი სპეციფიკური გამოთქმებითაც, რაც ოდენ მისთვის არის დამახასიათებელი და რაც ავტორის უდავო ქმნილებებშიც (ქრისტიან-მაჰმადიანთა გაბაასება, არჩილის ერთსტროფიანი ქება) მოუმარჯვებია. ეს სპეციფიკური თქმებია: იაკობის ფიქრით, არჩილი არის „სწავლის ებგური... სიბრძნის უფსკრული, ენა-რიტორი“ (59-ე).

აქ ორიოდე სიტყვა უნდა ვთქვა ერთობ სპეციფიკურ გამოთქმაზე ს ი ბ რ ძ ნ ი ს ე ბ გ უ რ ი.

ბიბლიურ წიგნებში ნახმარი (იერემ. 31-21; ეზეკ. 3-17; 4 მეფეთა 9-17) ეგ კოლორიტული ცნება ე ბ გ უ რ ი მე-17 საუკუნემდე არ მოუმარჯვებია არც ერთ მწერალს, გარდა ბასილი ეზოსმოძღვრისა (XII ს.). სამაგიეროდ, სიტყვას იყენებს არჩილ მეფე „საქართველოს ზნეობანში“ (86, I); იყენებს მას იაკობ შემოქმედელი თავის ხოტბაშიც, განმარტავს სულხან ორბელიანი.

არც ერთ ეპოქაში ეგ სპეციფიკური ტერმინი ისე აქტიური არ ყოფილა, როგორც XVII საუკუნეში. საგულვეტელია, იგი იაკობმა გაააქტიურა.

ე. წ. „აბდულმესიანში“, ანუ, როგორც გაირკვა, იაკობ შემოქმედელის „არჩილ მეფის ქებაში“, სიტყვათა მოულოდნელი გააქტიურების თვალსაზრისით, ერთობ საინ-

ტერესოა 58-ე სტროფი. მხედველობაში მაქვს ორი ერთეული – ბ ა ზ ი ყ ა და ყ ა ნ დ ა ა რ ი.

ჩემი ფიქრით, ეს ცნებები XVII საუკუნეში გააქტიურდა. თუ როგორ და რატომ, ქვემოთ მოგახსენებთ.

იოსებ მშვენიერის შესახებ აღმოსავლეთში მრავალი პოემა შეიქმნა. ქართულ სინამდვილეში ცნობილია ორი ვერსია. პირველი განეკუთვნება XVI საუკუნეს. ამ ვერსიაში ჩართულია ბ ა ზ ი ყ ა ს ვრცელი სამიჯნურო ამბავი. მეორე ვერსია ეკუთვნის თეიმურაზ პირველს. მან ქმნილება თარგმნა XVII საუკუნის პირველ ნახევარში. აქაც მოყვანილია ბ ა ზ ი ყ ა ს სატრფიალო სცენები.

როგორც დოქტორმა ბორის დარჩიამ მიუთითა, ე. წ. „აბდულმესიანში“ ბ ა ზ ი ყ ა ს ხსენება იმას ნიშნავს, რომ ხოტბა შექმნილია XVI საუკუნის შემდეგ. უფრო ზუსტად კი მე-17 საუკუნეში და მისი ავტორია იაკობ შემოქმედელი მიტროპოლიტი. მაშასადამე, ამ ქებას შავთელის „აბდულმესიანთან“ არავითარი კავშირი არა აქვს.

მეორე სიტყვაც – ყ ა ნ დ ა ა რ ი – მე-17 საუკუნის შუა ხანებში გააქტიურებულ სიტყვად მიგვაჩნია ბ ა ზ ი ყ ა ს მსგავსად. საქმე ისაა, რომ საქართველო ამ დროს ირანის სახარაჯო ქვეყნად მოიაზრებოდა. ირანში მომხდარი სიახლეები და მოვლენები მყისვე გახშიანდებოდა ხოლმე დომინიონ ქვეყანაში. რა მოხდა XVII საუკუნის შუა ხანის ირანში ისეთი, რამაც ერთობ გაააქტიურა სიტყვა ყ ა ნ დ ა ა რ ი?

საქმე ისაა, რომ სწორედ ამ ხანებში ეს მხარე ირანმა დაიპყრო და თავის საზღვრებში მოაქცია. ყანდაარის ომებში ირანელ შაჰებს არაერთი ქართველი თან ახლდა, ახლდნენ ქართველი მეფეები და უფლისწულებიც. ცოტა მოგვიანებით, მაგალითად, ამ მხარეში პატიმრად ჰყოლიათ თეიმურაზ მეორე. იგი თავის „დღისა და ღამის გაბაასებაში“ მიუთითებს: „ვიყავი ყანდაარს მჭმუნვარე, არა

გულითა ღვინობითო“. ქირმანსა და ყანდაარში მკაცრად გადასახლებული შაჰს ვახტანგ მეექვსეც.

მაშასადამე, ჩემი ფიქრით, მითითებულ სტროფში რომ ეგ ორი სიტყვა ასე აქტიურ როლს ასრულებს, მოიარებით იმაზე უნდა მიუთითებდეს, რომ იაკობ შემოქმედელის დროს ისინი აქტიურად გამოიყენებოდა. მათ გააქტიურებას ერთობ შეუწყო ხელი თეიმურაზ პირველმა, რის შესახებაც ქვემოთ ვიტყვი. მაშ, ამ სიტყვათა გააქტიურების თვალსაზრისითაც, არჩილის ქება დაწერილი უნდა იყოს XVII საუკუნეში.

გარდა ამისა, ავტორი იყენებს მხატვრულ ფიგურას, რაც იოსებ ტფილელთან გასაუბრებაში უკვე გამოიყენა. ის არჩილს ასე მიმართავს:

მოგვწინ სიბრძნისა, წერილთ სიღრმისა
თვით განგვიმარტებ მაღლთა მთხრობელი (63).

„წერილი“ აქ ბიბლიას ნიშნავს. ბიბლიის განმმარტებლად არც თამარია ცნობილი, მით უფრო არც დავით სოსლანი. ასეთი სწორედ არჩილი გახლდათ. აქვე საგანგებოდ უნდა ითქვას: „თამარიანში“ თამარი შექებულია ორი ასპექტით: ა) ის არის მშვენიერი, ულამაზესი, ღვთაებრივი არსება და ბ) არის ძლიერი ხელმწიფე, მამაკაც მეფეებზე აღმატებული მონარქი; ოღონდ საგანგებოდ არსად არის პედალირებული მისი სიბრძნე, ხოლო საღვთო წერილის განმმარტებლად და „მეცნიერად“ საერთოდ არაა ნახსენები.

იგივე ითქმის დავით სოსლანზე. ის შექებულია ორი ასპექტით: ა) არის ძლიერი მეომარი (მრავალთა დამმონებელი), მოყვანილია არაერთი სადეგგმირო-მეომრული ეპითეტი და ბ) შექებულია, როგორც ლაშა-გიორგის „შემოქმედი“, მემკვიდრის მამა; საგანგებოდ არსად არის ხაზგასმული მისი სიბრძნე, მით უფრო „საღვთო წერილის“ მცოდნეობა და „მეცნიერობა“.

ესეც გვაფიქრებინებს, რომ ე. წ. „აბდულმესიანის“ გმირი არჩილ ბაგრატიონია – უდიდესი განმანათლებელი, თეოლოგი და საღვთო სჯულის „მეცნიერი“.

იაკობის სპეციფიკური ტერმინოლოგია, რომელიც მან არაერთგზის გამოიყენა მაჰამდიანთა და ქრისტიანთა გაბაასებაში, იკვეთება ამ ტაეპშიც:

თ ვ ი თ მ მ ზ ლ ა პ რ მ ს ა, ც უ ლ შ ვ ლ ა მ ბ რ მ ს ა (82).

გამოთქმა „ფელამბრის მეზღაპრობას“ იაკობისეული ტვიფარი ადევს ზედ, რადგან ეს არის მიტროპოლიტის სამუშაო ტერმინი მაჰამდიანთა და ქრისტიანთა გაბაასებაში.

არჩილისადმი იაკობის დამოკიდებულების აშკარა მაცნეა ესეგვარი გამოთქმაც:

თ ვ ი თ მ მ ც ნ ი ე რ ო, მ მ შ ვ მ კ ლ ი მ რ ო (97).

აქ იგულისხმება, რომ ავტორი (იაკობი) თავის თავს მიიჩნევს საღვთო წიგნების ღრმად მცოდნედ, „მეცნიერად“ და, თუ ამგვარ სხვა კაცსაც დალანდავს, ჩვეულებრივ ამგვარად მიმართავს მას – „თვით მეცნიერო“.

სხვათა შორის, ზუსტად ასე მიმართა იოსებ თბილელს, მასავით მიტროპოლიტს, როცა იმან რაღაც ბიბლიური გამოთქმის ახსნა-განმარტება სთხოვა:

თ ვ ი თ მ ც ნ ო ბ ს ა ც ნ ო ბ ა ბ ე ბ რ ძ ა ნ ა,
რ ა ს ბ კ ა ლ რ მ მ მ, უ ც ნ ო ბ ე ლ ი ? !

სპეციფიკურია მომდევნო ვითარებაც. იაკობი არჩილ მეფეს ასე მიმართავს:

მ მ – მ ო ნ ა შ მ ნ ი, მ მ – მ ო ნ ა შ მ ნ ი.

საგულისხმოა, რომ რითმას „მონაშენი“ (აშენებულ-გაკეთებულის, გამრავლებულის, მონაშენების გაგებით) იყენებს არჩილიც. ეჭვი არაა: არჩილი პოეტურ სახეს მისი „მკობარისაგან“ სესხულობს.

XVII საუკუნის ავტორის, იაკობ დუმბაძის, ტვიფარს გვიცხადებს თვით ის სტილისტურ-ენობრივი შეცდომა, რომელიც შემოქმედელს მოსდის.

XII საუკუნეში სპარსულიდან ახალშემოსული იყო არაბული სიტყვა „აბჯარი“ და მაშინ ყველამ კარგად უწყოდა მისი შინაარსი – იგი აღნიშნავდა შ ე მ ტ ე ვ და დ ა მ ც ვ ე ლ იარაღს ერთდროულად. ამგვარ გაგებას ვაწყდებით „ვეფხისტყაოსანში“. შეადარეთ ერთმანეთს: „ტანსა აბჯარ-ცმულობა“, მაგრამ იქვეა „ხელთა აიღეთ აბჯარი“; „სრული აბჯარი საკაცო“ უდრიდა დამცავ და შემტევ იარაღს ერთად; სხვაგან: „ჩაიცვა ტანსა აბჯარი“; „გამოქვაბულში ტარიელმა და ავთანდილმა „პოვეს მუნ აბჯარი სამი ტანი“; „ხელთა აქეთ მათ აბჯარია“. იქვეა „მალვით ჩაიცმენ აბჯარსა“.

ყველაფერი ნათელია – რუსთველის ეპოქაში აბჯარი გულისხმობდა ორივე ტიპის იარაღს – შემტევსაც და დამცავსაც, ხმალ-შუბსაც და ჯაჭვ-პურანგსაც.

XVII-XVIII საუკუნეებში სიტყვა „აბჯარმა“ თანდათან დაკარგა ეს ფართო გაგება და დავიწროვდა. ახლა „აბჯრად“ ძირითადად მიიჩნევენ დამცველ იარაღს. ეს ტენდენცია კიდევაც გამოიკვეთა სულხან ორბელიანის ლექსიკონში. საბა განმარტავს: „აბჯარი – ესე ზოგადი სახელი არს ყოველთა და უ ფ რ ი ს ა დ ს ა ც ვ ა მ თ ა ჯ ა ჭ ვ თ ა“ (ლექსიკონი ქართული, I, 1991, გვ. 38).

იაკობ შემოქმედელსაც აბჯარი ესმის ახალი, დავიწროებული, გაგებით. იგი მისთვის, უწინარეს ყოვლისა, დამცავი იარაღია. ამიტომაც მოსდის „იაღლიში“ და გვიწერს: არჩილ მეფეო „აბჯარ-ხრმალითა, ვეფხებრ მკრჩხალითა მეხ ექმნა მტერთა ცით მოსალოდნი“ (34-ე სტროფი).

მაშასადამე, ავტორი ტოლადშერწყმულ კომპოზიტად გვიწერს „აბჯარ-ხმალს“, რადგანაც მისთვის ა ბ ჯ რ ი ს ძველი, საზოგადო, გაგება აღარ არსებობს. იგი ა ბ ჯ რ ა დ მხოლოდ დამცავ იარაღს გულისხმობს. სხვა შემთხვევაში ა ბ ჯ ა რ-ხ მ ა ლ ს კი არ დაწერდა,

არამედ მხოლოდ ა ბ ჯ ა რ ს, რადგან იგი XII საუკუნეში ხმალსაც გულისხმობდა და შუბსაც.

ამრიგად, ე. წ. „აბდულმესიანი“, რომელშიც ეპიკური გმირის აბდულ მესიას სახელი ნახსენებიც არ არის, არ გახლავთ შავთელის ქმნილება. ჩვენს ხელთ არსებული ტექსტი მიტროპოლიტ იაკობ შემოქმედელის ნაწარმოებია და მისი ნამდვილი სახელია „არჩილ მეფის ქება“.

დიდი საიღუმლოს ბასაღუბი

ბევრი ცნობილი მწერალ-მწიგნობარი მიიჩნევდა, რომ შავთელის „აბდულმესიანი“ რუსთველის ქმნილებაზე უწინარეს არის შეთხზული. ამიტომ შემთხვევითი როდია, იგი შეტანილია „ქართული მწერლობის“ მესამე ტომში, ხოლო „ვეფხისტყაოსანი“ – მეოთხეში. უფრო მეტიც. ჩახრუხადის „თამარიანზე“ ადრე დაწერილადაც კი მიაჩნდათ. ამ მიზეზით ხსენებულ მესამე ტომში ჯერ „აბდულმესიანი“ დასტამბული, შემდგომ – „თამარიანი“.

აქვე შევნიშნავ:

ბევრი სერიოზული მკვლევარი „აბდულმესიანისა“ და „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტებში არაერთ მსგავს სპეციფიკურ გამოთქმასა და ხატოვან სახეს სამართლიანად ხედავდა. ისინი ერთხმად დაასკენიდნენ: რუსთველს უსარგებლია მისი წინამორბედი მგოსნის სახეებითო. მართალია, რუსთველის პარადიგმული თქმები ასწილ უკეთესია, უფრო მაღალესთეტიკურია, ოღონდ ამას ბუნებრივად მიიჩნევდნენ: უფრო ძლიერმა პოეტმა სათქმელი უკეთესად გამოხატაო. ამგვარ მაგალითს თვითონ დავასახელებ: ვახტანგ მეექვსის ბევრი პედაგოგიური აფორიზმი გურამიშვილმა აშკარად უფრო მაღალ დონეზე აიყვანა. ყველას გვახსოვს დავითის შეგონება: „ნუ გენადვლებს

სწავლაზე ყრმის წიკვპლის ცემით კივილი“, მაგრამ მისი მოაგონდება ამ უკვდავი ფრაზის წინამორბედი.

ამ რამდენიმე წლის წინათ დოქტორმა ბორის დარჩიამ „მოულოდნელად“ მოიწადინა ქართულ ლიტერატურაში დიდი როქის გაკეთება. მან გამოაცხადა, რომ ე. წ. „აბდულმესიანი“ ეკუთვნის XVII საუკუნის ცნობილ მწერალს მიტროპოლიტ იაკობ დუმბაძეს, ხოლო შავთელის „აბდულმესიანი“ დაკარგულიაო. მკვლევარმა ვრცელი სტატიების მთელი სერია უკვე გამოაქვეყნა, ხოლო მალე გამოვა მისი ფუნდამენტური ნაშრომი აღნიშნულ პრობლემაზე. წიგნის რედაქტორი მე გახლავართ. ამ სარედაქციო საქმიანობის პროცესში ჩემი ყურადღება მიიქცია ერთმა სენსაციურმა ფაქტმა. ვფიქრობ, მივაგენი დიდი საიდუმლოს ერთ გასაღებს. ჩემი ფიქრით, ე. წ. „აბდულმესიანში“ პირდაპირ და უთუმცაოდ დამოწმებულია თვით „ვეფხისტყაოსანი“. თუ ეს ასეა, მაშინ გამოდის, რომ ე. წ. „აბდულმესიანი“ არათუ „თამარიანის“, თვით „ვეფხისტყაოსნის“ მერე არის შექმნილი. გენიალური პოემა კი დაწერილია 1205-1207 წლებში.

„ვეფხისტყაოსანში“ გვაქვს ერთი მეტად მნიშვნელოვანი სცენა: სამი წლის ჯახირისა და ვარამის შემდეგ ავთანდილი არაბეთში დაბრუნდა და „უცხო“ და საკვირველი მოყმის სასურველი ამბავი მოიტანა. როსტევან მეფე და თინათინი ორკერძ გახარებული დარჩნენ: ჯერ ერთი, სპასპეტი სახიფათო მოგზაურობიდან საღ-საღამათი დაბრუნდა და, მეორეც, მათთვის საინტერესო ამბავიც მოიტანა. სიხარულისაგან ბევრი მთვრალს დაემსგავსა: „დიდებულთა ჯარისაგან ზოგი ჰგვანდა ვითა მთრვალსა“. როსტანი და მისი სახელოვანი გაზრდილი ტახტზე მჯდარ თინათინთან შევიდნენ: „გულ-მხიარულნი, შვებულნი მივლენ დარბაზსა სეფესა“. ჭაბუკი მიესალმა „მხეთა მზე“ თვითმპყრობელს. იმის გამო, რომ სატრფოს წადილი აუსრულა, ავთანდილს პირისახე გაბადროდა:

„პირი მისი უნათლეა სინათლესა ზესთა-ზესა“. და აქ რუსთველი გეთავაზობს მისთვის ჩვეულ ჰიპერბოლას – ჭაბუკს პირისახე მზესავით ანთებოდა და ამიტომაცაო

სახლ-სამყოფი არა მართებს, ცამცა ბაიღარბაზმსა!

გენიალური მხატვრული ფიგურაა: ისე მზესავით უნათობდა პირისახე, ვიწრო ოთახი კი არ შეეფერებოდა დარბაზად, არამედ ცა, სწორედ ისე, როგორც მზესაო.

ახლა ვნახოთ, რა ხდება ე. წ. „აბდულმესიანში“.

68-ე სტროფში შექებულია ხოტბის საგანი, რომელიც, თურმე, არაამქვეყნიური მშვენებისაა, ანგელოზის სახიანია, შეფედ გაჩენილია, ლაღია, მხიარული და დიდებული; ალვის მორჩია, ცისკრის ვარსკვლავია და, რაც მთავარია, მას, თურმე:

მართებს, რომ ცამცა ჰქონდა მასცამცა

სახლად-სამყოფად ბანჩინებული.

არასოდეს არავის ეჭვი არ შეჰპარვია, რომ ზემომოყვანილი რუსთველური ჰიპერბოლა და ეგ გაზვიადება ტყუპისცალბებივით მსგავსია, ოღონდ დღემდე არავის მიუქცევია ყურადღება ტაეპის უმნიშვნელოვანესი ინფორმაციის შემცველი სიტყვისათვის. ეგ სიტყვა მთელი ამ საიდუმლოს გასაღებია. ე. წ. „აბდულმესიანის“ ამ ტაეპში ხდება რუსთველის პოეტური ფიგურის დ ა მ ო წ მ ე ბ ა , ც ი ტ ი რ ე ბ ა. აქ პირდაპირ და არაორაზროვნად წერია: ჩ ე მ ს გ მ ი რ ს ა ც შეეფერება ცა ჰქონდეს სახლ-სამყოფად; ისიც მზესავით ლამაზია და მცირე ოთახი დარბაზად არ ეკადრებო. მივაქციოთ ყურადღება სიტყვას მ ა ს ც ა მ ც ა. „მცა“ ნაწილაკს ამჯერად თავი დავანებოთ. ტაეპის ზუსტი შინაარსი, არც მეტი, არც ნაკლები, ესაა: შეეფერება, რომ მ ა ს ა ც ჰქონდეს ცა სახლ-სამყოფად გამოყოფილი. ეჭვი არაა, „მასცა“ აქ ორ პირს უსათუოდ გულისხმობს: ერთია ავთანდილი, მეორე – „აბდულმესიანის“ ხოტბის საგანი. მაშ, როგორც მას (ავთანდილს), ისე არჩილსაცო!

მაშასადამე, „აბდულმესიანის“ ავტორი, ვინც უნდა იყოს იგი, თავისი მხატვრული მიზნისათვის იყენებს წინამორბედი ავტორის მხატვრულ სახეს და იქვე იძლევა უნებლიე მითითებას, რომ იმოწმებს „ვეფხისტყაოსანს“.

მ ა ს ც ა მ ც ა რომ მეორეულია და ბაძვის საგანს (ამ შემთხვევაში ავთანდილს) გულისხმობს, ამას გვიდასტურებს ქმნილების სხვა (პარადიგმული) ადგილი. ამგვარი შედარება იქაც თვალსაჩინოა. 38-ე სტროფში ნათქვამია: სპარსელმა ხოსრო მეფემ ქრისტიანული ჯვარი სპარსეთში გაიტაცა. ერეკლე კეისარმა იგი შეიპყრო, ხოლო ჯვარი უკან დააბრუნა. ხოტბის ავტორი ამ ფაქტს აღნიშნავს და დასძენს – ჩ ე მ ი ხ ო ტ ბ ი ს ს ა გ ა ნ ი ც უღვთო ადამიანებს ერეკლესებრ დაიფრენს და ოტებულსა ყოფსო.

სთქუთ-ღა ესეცა: „მსბავსად ესეცა უღმერთოთა შეიქმს თვით-ოტებულსა“ (38,3).

როგორცა ვხედავთ, აქაც შედარების იგივე ხერხია გამოყენებული: ე ს ე ც ა გულისხმობს ჯერ ერეკლე კეისარს, შემდგომ – ხოტბის საგანს. სწორედ ისე, როგორც ზემორეღე მ ა ს ც ა მ ც ა გულისხმობს ჯერ ავთანდილს, შემდგომ – ქების ობიექტს.

წერილის დასასრულს მოკრძალებით უნდა მოვუხადო ბოდიში იმ აკადემიკოსებსა და პროფესორებს (მათ შორის ზოგი ჩემი საყვარელი მასწავლებელიცაა), რომელთა თავდაყირა დაყენებული თვალსაზრისი, თითქოსდა რუსთველი იყენებდეს წინამორბედი მოკალმის ნაშრომს, ფეხზე უნდა დავაყენოთ და ამიერიდან ის უნდა ვიკვლიოთ, თუ როგორ გადაუმუშავებია ე. წ. „აბდულმესიანის“ ავტორს რუსთველური სახეები და მხატვრული ფიგურები.

„ვეფხისტყაოსნის“ სახეები იაკობ დუმბაძის
„არჩილ მეფის ძეგაში“

დიდი ხანია, შემჩნეულია ცალკეულ სახეთა და სპეციფიკურ გამოთქმათა მსგავსება „ვეფხისტყაოსანსა“ და ე. წ. „აბდულმესიანს“ შორის. ეს დამთხვევები აღრიცხეს მ. ჯანაშვილმა, ნ. მარმა, კ. კეკელიძემ, ივ. ლოლაშვილმა. რაკი მიჩნეული იყო, რომ ე. წ. „აბდულმესიანი“ წინ უსწრებს არათუ შ. რუსთველის ქმნილებას, არამედ თვით ჩახრუხაძის „თამარიანს“, აღნიშნულმა მკვლევარებმა თამამად განაცხადეს: რუსთველი შავთელის ხოტბის ზეგავლენას განიცდისო (იხ. ბორის დარჩია, ე. წ. „აბდულმესიანის“ მიმართება კლასიკური და მომდევნო ხანის მწერლობისადმი“, ჟურნალი „რელიგია“ 1999, №5-6, გვ. 46).

ახლა, როცა გამოვიდა ბორის დარჩიას ვრცელი მონოგრაფია „იაკობ შემოქმედელი“, სადაც დამაჯერებლად არის დამტკიცებული, რომ ჩვენამდე მოღწეული ე. წ. „აბდულმესიანი“ არ არის შავთელის ოდა, არამედ ეკუთვნის XVII საუკუნის მოღვაწე მიტროპოლიტ დუმბაძეს, ადვილი ხდება, ვუჩვენოთ, თუ როგორ ცდებოდნენ ზემორელე ჩამოთვლილი სახელოვანი პროფესორები და ისიც მკაფიოდ წარმოვისახოთ, თუ რა ცვლილება განუცდია რუსთველის სპეციფიკურ თქმებს უფრო მდარე პოეტის ხელში.

ამ თვალსაზრისით ბორის დარჩიამ საგანგებო შრომაც დაბეჭდა ჯერ კიდევ 1999 წელს („რელიგია“, №5-6, გვ. 54-63). ავტორმა ამ მხრივაც დამაჯერებელი მტკიცებულებანი წარმოადგინა, ოღონდ სიღრმისეულად მხოლოდ ერთი მაგალითი გააანალიზა, სხვებზე კი ზოგადად მიუთითა, რომ „ვეფხისტყაოსანი“ კი არ განიცდის ე. წ. „აბდულმესიანის“ ზეგავლენას, არამედ პირიქით.

ბორის დარჩია თვითონვე მიუთითებს: „ნიმუშისათვის გავარჩევთ ერთ საზიარო გამოთქმას, სადაც გარკვევით ჩანს, ვის ეკუთვნის პირველობა“ („რელიგია“, გვ. 59).

საზიარო გამოთქმა, რომელსაც მკვლევარი სიდრეკიძე უწოდებდად განიხილავს, შემდეგია: ორივე ქმნილებაში გამოყენებულია სპეციფიკური გამოთქმა – „მტერთა სისხლის მჩქეფე“.

„ვეფხისტყაოსანში“ ავთანდილი ფრიდონს უწოდებს „მტერთა სისხლის მჩქეფეს“, ხოლო ე. წ. „აბდულმესიანში“ ეგ სახე გამოყენებულია სომეხ მეფეთა დასახასიათებლად. აი, ეგ ტაეპები:

ა) მოვლენილო და მორჯმულო, მტერთა სისხლისა მჩქეფეო.

ბ) სომეხთი მუჟანი, მტერთი სისხლ-მჩქეფანი, ღმერთი-მა არ ღირს-ყვნა უფლებათასა.

ბ. დარჩია სავსებით სამართლიანად შენიშნავს: „მტერთა სისხლისა მჩქეფე“ საქებარი გამოთქმაა და, თუ ის „ვეფხისტყაოსანში“ კონტექსტს კარგად და ზუსტად შეესაბამება, ე. წ. „აბდულ-მესიანში“ კი აშკარად უხერხულად ჟღერს. ამ უკანასკნელის მთელი სტროფი, თავიდან ბოლომდე, არჩილის გამოთქმა რომ ვიხმართ, „სამხილებელია“, ერეტიკოსთა გმობაა... სომეხები, საყოველთაოდ ცნობილია, ქართველთა და სომეხთა რელიგიური „განყოფის“ შემდეგ ძველად ჩვენში, ჩვეულებრივ, უარყოფითად მოიხსენებიან. ასევეა ამ სტროფშიაც, ოღონდ სტროფის მეორე ნახევარში: „ღმერთმა არ ღირს-ყვნა უფლებათასა“... ნიშნავს – სომეხთა მეფეები „ღმერთმა მბრძანებლობის ღირსი არ გახადა“. თუ მბრძანებლობა არ შეუძლია, მეფე რაღა მეფეა! ამ შეფასებას, ვიმეორებთ, არ ესადაგება არა მარტო წინ ნათქვამი – „მტერთა სისხლ-მჩქეფენი“, არამედ მთელი სტროფი. ვფიქრობთ, ცხადია, ამ „აბდულ-მესიანად“ მონათლული ხოტბის ავტორის, ანუ იაკობ შემოქმედელის, ცნობიერებაში თვლემდა „ვეფხისტყაოსნის“ ეს საკმაოდ ორიგინალური სახე – „მტერთა სისხლის მჩქეფე“ და, როგორც კი რითმამ მოითხოვა, იგი ზედაპირზე ამოტივტივდა, სტრიქონს რითმის მიხედვით

კარგად მოერგო, მაგრამ შინაარსობრივად უზადო არ ვარ
მოჩნდა“ (გვ. 60).

მაშასადამე, იაკობი, როგორც რუსთველზე მდარე პოეტი, მაღალ პოეტურ სახეს რამდენადმე აუფერულებს, უფრო დაბალ დონეზე ჩამოჰყავს.

ე ს კ ა ნ ო ნ ი დ ა ს ტ უ რ დ ე ბ ა ი ა კ ო ბ ი ს
ნ ა მ დ ვ ი ლ, უ დ ა ვ ო, ქ მ ნ ი ლ ე ბ ე ბ შ ი.

ვნახოთ საამრიგო მაგალითები და უშუალოდ ჩვენს საკითხზე მერე გადავიდეთ.

„უსჯულოს მოამადისა და ქრისტიანეთ გაბაასებაში“ იაკობი რუსთველს აქებს, ამბობს: „რუსთველი ვთქვა თავს მეღექსედ, მზედ კირჩხიბის ეტლს მჯდომარედ“. შემდეგ დასძენს:

ბრძალ არ ბეძყვი, საწყინოა, შოთამ – ლექსის პატრონისა.

აქ მეტად მდარედ არის მოხმარებული რუსთველის ცნობილი გენიალური აფორიზმი: „გრძელი სიტყვა მოკლედ ითქმის, შაირია ამაღ კარგი“.

სხვაგან იაკობი ამ რუსთველურ სიბრძნეს ისევ იმეორებს, ოღონდ უფრო მდარე მხატვრული ოსტატობით:

**მოკლედ ბეძყვი ბრძელს სიტყვასა, არამც ძონდეს
ბამწარება.**

მაშასადამე, რუსთველის გენიალური აფორიზმი – „გრძელი სიტყვა მოკლედ ითქმის, შაირია ამაღ კარგი“ – იაკობმა ორგზის გამოიყენა და ორივეჯერ ბევრად უფრო დაბალმხატვრულად:

ა) ბრძალ არ ბეძყვი, საწყინოა, შოთამ – ლექსის პატრონისა.

ბ) მოკლედ ბეძყვი ბრძელს სიტყვასა, არამც ძონდეს ბამწარება.

არის სხვა შემთხვევაც. რუსთველი ბრძანებს:
არ იხმარებ, რას ხელსა ხდი საუნჯესა დაზარულსა.

იაკობი თავის „გაბაასებაში“ ამ გენიალურ სახეს ასეთი ფორმით წარმოგვიდგენს:

ხელის უყრელი საუნჯე არს ბელიმირის სახელის მფლობელის მამრამ წყაროს დაბეჭდილსა, **საუნჯესა დაფარულსა**, თუ ვერ შევლით, **რას ხელსა ვყრით** სამოთხის კარს დაკრძალულსა.

ეჭვი არაა, იაკობის ხელში უფრო უპერგილოდ აქედერ-და რუსთველის უკუდავი ნათქვამი.

კიდევ ერთი მაგალითი.

რუსთველი კონტექსტისათვის ზუსტად მორგებულ სახესა ქმნის, როცა წერს:

მსბავსი ყველაი მსბავსსა შობს – ესე ბრძანებაჲნი თქმულია.

იაკობი ამ სახეს ამგვარ ფორმას უძებნის:

მსბავსნი მსბავსთა ტრფიალოჲნი, ნათელს ფარავს ძველის მთხრელი.

კიდევ ერთი მაგალითიც „გაბაასებიდან“. იაკობი მაჰმადიანს ასე მიმართავს:

შენ სიტყვას ბესლოვ, ღვარძლს სთმეავ,
მე ბიმიკი სულ მარბალიტად (85,4).

რუსთველის პოეტური ფიგურა გვატყობინებს: ქაჯეთის მეფის მონა თანამგზავრებს ეუბნება, თქვენ მდარე ამბები გაიხსენეთ, მე უკეთესს ვიტყვიო:

მე მარბალიტსა მობიმიკი,
თქვენ ძვრიმი (უბტი) ღაბითმისა.

მაშასადამე, ხელთა გვაქვს კანონი: რუსთველის გენიალურ ფრაზებს იაკობი ბევრად უფრო დაბალმხატვრულად გადმოგვცემს.

ზუსტად ეგ კანონი მოქმედებს ე. წ. „აბდულმესიანშიც“. აქაც რამდენადმე ჩამოქვეითებულია რუსთველისეული მაღალმხატვრული სახეები.

უწინარეს ყოვლისა, დავიწყოთ იმ სახით, რომელიც, ჩემი დაკვირვებით, „ვეფხისტყაოსნის“ დამოწმებაა, და რომელსაც მე საგანგებო სტატია ვუძღვენი (იხ. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 2009 წ. №119-122).

სამეფო ოთახში შესულ უზომოდ გახარებულ ავთანდილზე ნათქვამია, პირი მზესავით უბრდღვიალებდა ამიტომაცაო

სახლ-სამცოში არა მართებს, ცამცა ბაიღარბაზისა!

გენიალური სახეა: ისე მზესავით ანათებდა, სადგომად ვიწრო ოთახი კი არ შეეფერებოდა, არამედ ზეცა, სწორედ ისე, ვითარცა მზესაო.

ახლა ვნახოთ, რა ხდება ე. წ. „აბდულმესიანში“.

68-ე სტროფში შექებულია ხოტბის ობიექტი. იგი, თურმე, არაამქვეყნიური მშვენების მქონეა, ანგელოზია, მეფედ გაჩენილია; ლაღი, მხიარული და დიდებულია; ალვის მორჩია, ცისკრის ვარსკვლავია და ამიტომაცაო მას, თურმე,

მართებს, რომ ცამცა ჰქონდა მასცამცა

სახლად-სამცოფად ბანჩინებული.

ჯერ ერთი, აქ დასტურდება ზემორეულ ჩემ მიერ დადგენილი კანონზომიერება: რუსთველის გენიალური მხატვრული ფიგურა იაკობის ხელში უფერულდება, კარგავს ესთეტიკურ ძალმოსილებას, რამდენადმე უადგილოა, უბერგილოა.

ასეა აქაც: თუ რუსთველისათვის ავთანდილი მზეა და ამიტომ ეკუთვნის დარბაზად ზეცა, ე. წ. „აბდულმესიანში“ არჩილ მეფე, თურმე, ცისკრის ვარსკვლავია და ამიტომ ეკუთვნის სადგომად ზეცა.

პირველი გენიალურია, მეორე მშვენიერია, ოღონდ რამდენადმე ბუნდოვანი. საქმე ისაა, რომ ავთანდილი – მზე მხოლოდ ერთია ცაში. ამ დროს სხვა მნათობები აღარ ჩანან. არჩილ მეფე კი ცისკრის ვარსკვლავია, რომელსაც ზეცაზე სივრცეს სხვა ვარსკვლავებიც ეცილებიან.

უფრო მაგარი სხვაა.

აქ იაკობ მიტროპოლიტს ჩვენ „ვიჭერთ“ რუსთველის პოემის, კერძოდ მითითებული პოეტური ფიგურის, დამოწმებაში, ციტაციაში!

მივაძვიროთ ყურადღება სიტყვას მ ა ს ც ა მ ც ა :

მართებს, რომ ცამცა ჰქონდა მ ა ს ც ა მ ც ა ი რ თ ე ჯ
სახლად-სამყოფად ბანჩინებულნი.

აქ პირდაპირ და უთუმცაოდ მითითებულია: ჩ ე მ ს
გ მ ი რ ს ა ც (არჩილსაც) შეეფერება ცა ჰქონდეს
სახლ-სამყოფად, სწორედ ისე, როგორც აეთანდილსაო.
„მასაც“ აქ უთუოდ ორ გმირს გულისხმობს: ერთია აე-
თანდილი, მეორე (მეორეული) – არჩილ მეფე.

და აქ დიდებულ სამსახურს გვიწევს იაკობ დუმბაძის
ნამდვილი და უდავო ნაშრომი „უსჯულოს მოამადისა და
ქრისტიანეთ გაბაასება“. აღმოჩნდა, რომ რუსთველის კო-
ლორიტული ტერმინ-ცნება ს ა ხ ლ-ს ა მ ყ ო ფ ს
იაკობი ხმარობს და იყენებს აღნიშნულ გაბაასებაშიც:

მოგვცა ს ა ხ ლ-ს ა მ ყ ო ფ-სამაჰვიდროდ,
ჩვენ შესვლად გვააზატისა.

ეჭვი აღარ რჩება, სახე-ხატი „სახლ-სამყოფი“ ავტორს
გადმოღებული აქვს „ვეფხისტყაოსნიდან“.

რუსთველის ერთი ერთობ პოპულარული და უკვდავი
აფორიზმი ასე ჟღერს:

ქმნა მართლისა სამართლისა ხმსა შეიქმს ხმელსა
წადლად.

ხოტბის ფორმის შესაბამისად, სადაც პირველი კარე-
დის ათმარცვლიან სიტყვათა მონაკვეთში „ზედას-ზედი“
რიტმა უნდა აუღერდეს, იაკობი შესიტყვებას „მართალი
სამართალი“ ასეთ ფორმას უძებნის:

მსა მართალი: ე სამართალი ხმს შეიქმს ხმელსა
წყალმომდინარედ.

პირველი კარედის შინაარსია: ე ს ა რ ი ს მ ა რ თ
ა ლ ი, რომ ს ა მ ა რ თ ა ლ ი; მეორე კარედისა – ხეს
შეიქმს ხმელსა წყალმომდინარედ.

პირველი შერითმული კარედი მშვენიერია, ოღონდ მეო-
რე კარედში ხდება ე. წ. ესთეტიკური დაშვება, ძირს ვარ-
დნა. ამას იწვევს მატარებლის შემადგენლობასავით გაწე-
ლილი სიტყვა „წყალმომდინარედ“.

რუსთველის აზრი და იდეა ზედმიწევნით ლოგიკურად
მართალი სამართლის განხორციელება ხმელ ხეს გაანედ-
ლებს. „განედლება“ გასაგებია, აზრიანია, ოღონდ უგერ-
გილო და უაზროა იაკობის „ხეს შეიქმს ხმელსა წყალ-
მომდინარედ“. „წყალმომდინარე“ შეიძლება იყოს ვაზის
გასხლული ღერწი გამარტებაზე, როცა ხდება „ვაზის
ტირილი“. რატომ უნდა შეიქმნეს ხმელი, გინდა ნედლი ხე
წყალმომდინარედ?

თანაც შეენიშნავ: XII-XIII საუკუნეებში წყალი
ნიშნავდა, არც მეტი, არც ნაკლები, მ დ ი ნ ა რ ე ს.
ამიტომ ნედლ ხეზე მაშინ არავინ იტყოდა, მ დ ი ნ ა რ
ე მ ო მ დ ი ნ ა რ ე ა ო.

ამრიგად, როგორც ყველგან, ისე აქაც ხდება მაღალი
მხატვრული დონის მქონე აფორიზმის ძირს დაშვება, მი-
სი ესთეტიკის კარგვა, მშვენიერი ფორმულის უგერგილო
გარდათქმა.

კიდევ უფრო კარგად ჩანს ეს იაკობისეული „დაშვება“,
ესთეტიკური „ვარდნა“ მომდევნო მაგალითში.

ავთანდილი ემზადება ზღვის ყაჩაღთა გასანადგურებ-
ლად. რუსთველი შენიშნავს:

ჩაიცივა ტანსა აბჯარი ძვევითა ვეზხვებრ
მძრჩხალითა.

ხაზგასმულ სიტყვებს იმეორებს იაკობ დუმბაძე არჩილ
მეფის შესაქებად:

აბჯარ-ხრმალითა, ვეზხვებრ მძრჩხალითა მის ქმნა
მტერთა ცით მოსალოდნო.

აქ გამეორებულია რუსთველის სამი სიტყვა იმავე თა-
ნამიმდევრობით: ა ბ ჯ ა რ ი, ვ ე ფ ხ ე ბ რ მ კ რ ჩ
ხ ა ლ ი თ ა.

ჯერ ერთი, XII საუკუნის ავტორი არაფრით დაწერდა
ამგვარ აბსურდს – ა ბ ჯ ა რ-ხ რ მ ა ლ ი თ ა, რამეთუ
XII-XIII საუკუნეებში ა ბ ჯ ა რ ი უთუმცაოდ გულისხ-
მობდა დამცავ და შემტევ იარაღს ერთდროულად, მაშ,
აბჯარში შედიოდა ხმალიც. ასე რომ, XII-XIII საუკუნე-

ბისათვის წარმოუდგენელია ასეთი კონსტრუქციის კომპლექსი. ეს იგივეა, დღეს რომ ვთქვათ: მაქვს დ ა მ ბ ა ჩ ა და ჩ ა ხ მ ა ხ ი. თუ დამბაჩა მაქვს, ბუნებრივია, მქონია ჩახმახიც. XVII-XVIII და აქეთა საუკუნეებში ა ბ ჯ ა რ მ ა დაკარგა თავისი ფართო მნიშვნელობა, სემანტიკურად შევიწროვდა და მიიღო მხოლოდ დამცავი იარაღის მნიშვნელობა. ამიტომაც გვიწერს XVII საუკუნის მწერალი იაკობ დუმბაძე ასეთ კომპოზიტს: ა ბ ჯ ა რ-ხ რ მ ა ლ ი თ ა.

უფრო მნიშვნელოვანი სხვა რამ გახლავთ.

რუსთველის სიტყვებს „ვეფხებრ მკრჩხალითა“ აქვს ლოგიკურ-სემანტიკური გამართლება, იაკობისას – არაერთარი.

ჩაუუკვირდეთ ერთ მნიშვნელოვან გარემოებას. რისი განმსაზღვრელია რუსთველის ეპითეტ-შედარება „ვეფხებრ მკრჩხალი“? ის არის განსაზღვრება-ეპითეტი მოქმედებისა, ქცევისა, ესე იგი, ზმნისა: ავთანდილმა აბჯარი ჩაიცვა „ქ ც ე ვ ი თ ა ვეფხებრ მკრჩხალითა“.

მაშასადამე, ვეფხებრ მკრჩხალი ყოფილა გმირის მოქმედება, ქ ც ე ვ ა.

ასე რომ, აქ ყველაფერი ლოგიკურია.

ახლა ვნახოთ, როგორ არის ჰაერში გამოკიდებული იაკობის ეპითეტ-შედარება, რაკილა ა მ ე კ ი თ ე ტ ს გ ა ნ ს ა ზ ღ ვ რ ე ბ ი ს ს ა გ ა ნ ი ა რ მ ო ე პ ო ვ ე ბ ა:

აბჯარ-ხრმალითა, ვეფხებრ მკრჩხალითა
მეხ ეჭმნა მტერთა ცით მოსალოდნი.

მეორე კარედი სავსებით დასრულებული და გასაგებია: არჩილ მეფე მტერს ციდან მოსალოდნელი მეხივით ექმნაო; მაგრამ ჰაერში უმისამართოდ არის გამოკიდებული „ვეფხებრ მკრჩხალითა“, რომელსაც არ მოეპოვება განსაზღვრება-ეპითეტის საგანი: ქ ც ე ვ ი თ ა.

მაშ, პირველ კარედში გამოტოვებულია სიტყვა „ქცევი-თა“ და აქ ნაგულისხმევი იხვე „ვეფხისტყაოსნის“ სიტყ-

ვა „ქცევითა“. მაშასადამე, აქ ე ლ ი პ ს ი ს ი (სიტყვის გამოტოვება, ოღონდ მისი გულისხმობა) ისევ ისე რუსთველის სახის დამოწმებაა, ოღონდ სპეციფიკური სიტყვის გამოტოვების სახით.

ამრიგად, სინამდვილეში სტრიქონი ასე უნდა „წავიკითხოთ“:

აბჯარ-ხრმალითა, (ძვევითა) ვეფხვებრ მკრჩხალითა მუხ ეძმნა მტერთა ცით მოსალოდნი.

ვიმეორებ, ეს არის „ვეფხისტყაოსნის“ მეორედ დამოწმება, ანუ ციტაცია, სრულიად მსგავსი წინარე ნიმუშისა (იგულისხმება სახე „მაცამცა“).

ახლა ვნახოთ კიდევ ერთი მაგალითი, სადაც კვლავ აშკარადდება ჩემ მიერ მითითებული კანონი: იაკობი რუსთველის მაღალპოეტურ სარითმო სიტყვებს ულოგიკოდ, უგერგილოდ იყენებს.

მკვლევარები სამართლიანად მიუთითებენ, რომ ე. წ. „აბდულმესიანის“ 35-ე სტროფში მომარჯვებული სარითმო სიტყვები – მ ფ ლ ო ბ ე ლ ი – მ წ ყ ო ბ ე ლ ი – მ პ ყ რ ო ბ ე ლ ი გვხვდება „ვეფხისტყაოსანში“. ოღონდ ახლა ვნახოთ, რომ პოემაში ყველა სარითმო ერთეული ლოგიკურად, ბუნებრივად ზის, ხოლო ხოტბაში – ულოგიკოდ, უაზროდ, რაც ააშკარავებს ცუდი წაბაძვის ფაქტს. პოემაშია:

ინდოეთს შვიდთა მეფეთა ყოვლი კაცი ხართ მცნო-ბედი:

ექვსი სამეფო ფარსადანს ჰქონდა, თვით იყო მ პ მ რ ო ბ ე ლ ი,

შხვი, მდიდარი, უკადრი, მეფეთა ზედა მ ფ ლ ო ბ ე ლ ი,

ტანად ლომი და პირად მზე, ომად მძლე, რაზმთა მ წ ყ ო ბ ე ლ ი.

აქ ნათქვამია სავსებით ლოგიკური რამ: ფარსადანი უფლობდა ექვს სამეფოს. ყოველ ამ ცალკეულ სამეფო-საკარგავს ჰყავდა თავისი ლოკალური მბრძანებელი, პრო-

ვინცის მეფე. ამიტომ არის ფარსადანი „მეფეთა ზედა მფლობელი“, ანუ შაჰინშაჰი. ამავე დროს, „შაჰნამედან“ ვიცით, რომ შაჰინშაჰებს ეწოდებოდათ „თვით-მპყრობელი“. ამიტომაცაა ფარსადანი თვითმპყრობელი: „თ ვ ი თ იყო მ პ ყ რ ო ბ ე ლ ი“.

მაშასადამე, რითმები მ პ ყ რ ო ბ ე ლ ი და მერე „მეფეთა ზედა მ ფ ლ ო ბ ე ლ ი“ ერთმანეთზე ლოგიკის რკინის კაეებითაა გადაბმული. ისინი ერთმანეთს გულისხმობენ.

ასევე ლოგიკურია მესამე სართლამდე სიტყვა: მ წ ყ ო ბ ე ლ ი, რამეთუ ფარსადანი იყო „ომად მძლე“ და „რაზმთა მ წ ყ ო ბ ე ლ ი“, ანუ ხელოვანი სარდალი.

ახლა იაკობის ხოტბის რითმებს შევაველოთ თვალი. იგი არჩილ ბაგრატიონს ასე მიმართავს:

ხარკე ისარი! ხარ კეისარი, სიმღიდრით ღალი

ჯიმშედ-მ ფ ლ ო ბ ე ლ ი.

მოსიმახოსა, მოს იმახოსა მახვილი, თქვენთა მტერთა მ წ ყ ო ბ ე ლ ი;

ჯიღაც ისეჟქვ, მოსრვით ისე ჟქვ, ბრჭალი ჰქმენ მათზედ გეოტ-მ პ ყ რ ო ბ ე ლ ი.

ავტორი არჩილ მეფეს მიიხნევს ფარსადანივით „მეფეთა ზედა მფლობელად“, რადგან სწორედ ამას ნიშნავს ტერმინი „კეისარი“. ასევე ლოგიკურია პირველი სართლი სიტყვა მ ფ ლ ო ბ ე ლ ი. ჯიმშედ სპარსთა მეფე იყო სახელოვანი „მფლობელი“. არჩილიც, თურმე, იმდაგვარია. „მეფეთა ზედა მფლობელი“ იგივე კეისარია.

მაშ, არჩილი არის კეისარი, ანუ მეორე ჯიმშედ-მფლობელი.

პირველ ტაეპში ავტორმა მოახერხა ლოგიკურობის შენარჩუნება, ხოლო მეორე – მესამე ტაეპებში კი გაუჭირდა ამ ლოგიკის შენარჩუნება და დაუშვა საშინელი შეცდომა.

მეორე ტაეპშია:

მოიმახე მახვილი, ანუ მოლესე მახვილი, „თქვენთა მტერთა მ წ ყ ო ბ ე ლ ი“. აქ „მწყობელი“ ყოვლად გამოუსადეგარი სიტყვაა. ესაა რუსთველური რითმისათვის ბრმა გამოდევნება. იაკობს ახსოვს ფარსადან მეფის დახასიათება, მოსწონს იგი, კერძოდ, რითმებად გამოტანილი ეპითეტები, ოღონდ ლოგიკის ძაფს ვერ ინარჩუნებს. აქ რომ მ წ ყ ო ბ ე ლ ი ს ნაცვლად ეწეროს მ წ ყ რ ო მ ე ლ ი ანდა მ ო მ ს კ ო ბ ი, ანთუ მ ო მ ს ვ რ ე ლ ი, საქმე დამში მოვიდოდა: „მოლესე მახვილი თქვენთა მტერთა მომსვრელი“.

ასე მიიყვანა იაკობი რუსთველის საინტერესო რითმების გამოდევნებამ აბსურდამდე.

ახლა მესამე სართიმო ერთეულის ლოგიკურობა და აზრიანობა გავსინჯოთ.

ტაეპის მეორე კარედი ასეთია:

ბრჭალი ჰჰჰჰჰ მათიზელ მეთ-მ კ ყ რ ო ბ ე ლ ი.

„მკყრობელი“ აქ სრულიად შეუსაბამოა. კარედის შინაარსია: ლომის ან ვეფხის ბრჭყალი დაილესე მტრების წინააღმდეგ და ისინი დაიფრინეო, მეოტ-ეყავი ანთუ მეოტ-ყავ ნიშნავს დაფრენას, უკუქცევას. აქ რომ ყოფილიყო მ ე ო ტ - მ ყ ო ფ ე ლ ი, საქმე დამში მოვიდოდა. მეფე, ბრჭყალები დაილესე, მტერთა მეოტ-მყოფელი. თუმცაღა მაშინ რუსთველისეული შესანიშნავი რითმები დაზიანდებოდა, შეირყვნებოდა და მეხოტბემ შინაარსი გაწირა ფორმის სასარგებლოდ, რასაც რუსთველი არასოდეს ჩაიდენდა, სხვათა შორის, თურმე, არცა ფირდოუსი (იხ. ჩემი „ფირდოუსი და რუსთველი“, დასკვნები).

აი, ასე მივიღეთ აბსურდი:

ბრჭყალი ჰჰჰჰ მათიზელ (მტიარზელ)

მეთ-მკყრობელი.

ამრიგად, სხვისი მშვენიერი რითმების გამოდევნებამ მეხოტბე პოეტიკურ ხიფათსა შეჰყარა.

სხვათა შორის, იგივე რითმები გამეორებულია „ვეფხისტყაოსნის“ გვიანდელ გაგრძელებაში, რომელსაც

„ხვარაზმელთა ამბავი“ ეწოდება, ოღონდ იქ ეს სიტყვები ზუსტად ისეა, როგორც „ვეფხისტყაოსანში“, ე. ი. ლოგიკურობას არ არღვევენ: მორჭმით მ პ ყ რ ო ბ ე ლ ი - მეფეთა ზედა მ ფ ლ ო ბ ე ლ ი - რაზმთა მ წ ყ ო ბ ე ლ ი.

კიდევ უფრო ნათელი მაგალითია თვალ-მარგალიტისა და სიმდიდრის ასახვა ორ ქმნილებაში.

„ვეფხისტყაოსნის“ მიხედვით, ტარიელმა და ავთანდილმა ქვაბოვნის ორმოცი ოთახი დაათვალიერეს და დიდძალი საუნჯე ნახეს:

მუნ იღვა რიჟმ თვალისა, ხელ-წმიდად ბანათაღისა;
ჩნდის მარბალიტი, ოღენი ბურთისა საბურთაღისა;
ვინმცა ძმნა რიცხვი ოქროსა, ვერვისგან ღანათვა-
ლისა!

აქ ყველაფერი ლოგიკურად არის დალაგებული. ჯერ ყველაზე ღირებული და ძვირფასი რამ გვხვდება თვალში – ეს გახლავთ წმინდად დამუშავებული თვლები; მერმე მოდის უფრო ნაკლებღირებული საგანძური მარგალიტი; სულ ბოლოს გმირებს თვალში მოხვდათ მაშინ ყველაზე უფრო ნაკლებღირებული – ოქრო. ყვითელი მონეტა იმდენი იყო, ვინ დათვლიდაო!

მაშ, ჯერ რ ი ყ ე თ ვ ა ლ ი ს ა, მერმედ – ჩოვანბურთისტოლა მ ა რ გ ა ლ ი ტ ე ბ ი, ბოლოს – ო ქ რ ო ს მ ო ნ ე ტ ე ბ ი.

გხედავთ: წარმოდგენილია თვალთა პატიოსანთა და საგანძურთა მწყობრი რიგი.

იაკობ დუმბაძის ხოტბაში ყველაფერი ეს ერთმანეთში ულოგიკოდ არის არეული:

ვინც იწყოს რ ი ც ხ ვ ი, იქმნას ურიცხვი ბოარი
მისგან ღ ა ნ ა თ ვ ა ლ ი თ ა;
რ ი ყ ე თ ვ ა ლ ი ს ა სწორ-ნათაღისა, წყალნი
მგზეპარობს შიგან ალითა;
ჩ ა ნ ს მ ა რ ბ ა ლ ი ტ ი - ართუა ლიტი! -
ოღენ ბ უ რ თ ი ს ა ს ა ბ უ რ თ ა ლ ი თ ა.

ჯერ ერთი, აქ ხდება უაზრო გამოვრება. პირველ ტაეპში შექცეულია უ რ ი ც ხ ვ ი დ ა ნ ა თ ვ ა ლ ი გოარი. გ ო ა რ ი იგივე მარგალიტი; მაშ, რაღა საჭიროა მესამე ტაეპში ისევ მარგალიტის გამოვორება? – „ჩანს მ ა რ გ ა ლ ი ტ ი, – ართუა ლიტი! – ო დ ე ნ ბ უ რ თ ი ს ა ს ა ბ უ რ თ ა ლ ი თ ა“.

გარდა ამისა, არ არის დაცული თვალ-მარგალიტ-ოქროს „რანგთა ტაბელი“. პირველ ტაეპში შექცეულია არჩილ მეფის სალაროში მდებარე ურიცხვი მარგალიტი, ოღონდ გვიან გავრცელებული სახელდებით „გოარი“; მეორე ტაეპში მარგალიტზე უფრო ღირებული წმინდად გათლილი თვალია წარმოდგენილი; მესამე ტაეპში ისევ მარგალიტს უბრუნდება ავტორი და ახლადა ახსენდება, რომ იგი, თურმე, ყოფილა ბურთისოდენა, ანუ „ობოლი“ მარგალიტი; მეოთხე ტაეპში კი მეორეში შექცეულ თვალს ისევ უბრუნდება გლახა ჭრიაშვილივით:

აქვს ზარღახშანი, მათ ბ ა ღ ა ხ შ ა ნ ი ლშსკშ-
მეზრ მათთვის დასაპრძალითა.

ბ ა დ ა ხ შ ა ნ ი იგივე ბ ა ღ ა ხ შ ი ა, ანუ წითელი ლალი. ესე იგი, ესეც თვალია.

რა გამოდის?

I და III, ტაეპებში ავტორი ადგილსა ტკეპნის, ორივეგან მარგალიტს ამზეურებს; II და IV ტაეპებშიც ადგილსა ტკეპნის – ორივეგან აქებს თვალს.

საზიარო სიტყვები – „რიცხვი დანათვალისა“ თუ რუსთველთან ო ქ რ ო ს მოერგო, იაკობთან მოერგო გ ო ა რ ს. ეგ გოარი კი ხელმეორედ არის შექცეული მესამე ტაეპში. ასე რომ, იაკობს თვალსა და ხელს შუა დაეკარგა, გაუქრა ო ქ რ ო ს მ ო ნ ე ტ ე ბ ი და შემორჩა მხოლოდ ცარიელი სიტყვები, ოქროების რუსთველური ეპითეტები: „რიცხვი დანათვალისა“.

მაშ, რუსთველთან თვალ-მარგალიტ-ოქროს, ანუ საჭურჭლის, დაღმავალი გზით ჩვენება ხდება; იაკობთან

ყველაფერი არეულია, რაიმე ლოგიკას მისი მსჯელობა არ იცავს.

თვალ-გვართან დაკავშირებით ასევე საინტერესოა სხვა საზიარო ტერმინ-გამოთქმები. იქაც ჩანს, რომ იაკობი სარგებლობს რუსთველის თქმებით, ოღონდ მოსდის საბუდისწერო შეცდომები.

რუსთველი აღწერს:

**იაგუნდისა ჯამეზი, იყვის ლალისა ჰიქეზი,
კვლა უცხოფართა ჰურჯელთა სხდის უცხო-უცხო
სიქეზი.**

**მუტრიბნი მოღბეს, ყოველბენით ისმოდის ხმა
წინწილისა,
შეყრით კეს ბორი ოქროსა და ბადახშისა
თლილისა.**

იაკობს მოსდის შეცდომა. თუ რუსთველისათვის ჯამეზი „იაგუნდისა“, ხოლო ჭიქა – „ლალისა“, დუმბაძის ლექსში ასეთი უაზრო ტავტოლოგიაა: „ლალები იყვის ლალ-ფირუზისა“. „ლალი“ არის წითელი ქვა, ხოლო „ლალ-ფირუზი“ გაურკვეველი და შეუსაბამო კომპოზიტია. თან რა ქართულია – ლალები იყო ლალ-ფირუზისა?

უფრო დიდი მარცხი მოსდის იაკობ „მბაძეს“, როდესაც ავიწყდება ის, რაც რუსთველისათვის ორჯერ ორია: გ ა თ ლ ი ლ ი შეიძლება იყოს მხოლოდ და მხოლოდ ძვირფასი ქვა და არავითარ შემთხვევაში ოქრო. რუსთველი წერს:

**შეყრით კეს ბორი ოქროსა და ბადახშისა
თლილისა.**

რუსთველის ლექსში ერთმანეთშია არეული და გორად დევს ოქრო და გათლილი ლალი, ანუ ბადახში. იაკობს ეგ ავიწყდება და, რუსთველის სიტყვათა ელვარებით დაბრმავებულს, მოსდის შეცდომა – გ ა თ ლ ი ლ ა დ წარმოგვიდგენს ო ქ რ ო ს:

**ბეზრად კეს ბორი, ერთა საბორი, ზოდი ოქროსა
მისბან თლილისა.**

და აქ, მეტად რომ არ შეიძლება, ისე კარგად ჩანს, რომ იაკობი რუსთველის ზემორე მოყვანილ ტაეპს იმოწმებს არა გონებით, არამედ თვალით. მისი შეცდომა ამის უთუმცაო დასტურია. იგი თვალით და არა გონებით ხედავს, რომ რუსთველს უწერია:

შეჩრდილ ძეს გორი ოქროსა და ბადახშისა
თლილისა.

იგი ენდობა თვალის მეხსიერებას და ხედავს იმას, რასაც არ უნდა ხედავდეს. რასა ხედავს? თითქოსდა რუსთველს ეწეროს, რომ გორა შექმნა გათლილმა ოქრომ და ბადახშმა. „ოქროსა და ბადახშისა თლილისა“-ში იაკობი ხედავს თვალით დასანახავს – ეპითეტი თლილი ეკუთვნის ორივეს: ოქროსაც და ბადახშსაც. მაშ, მისმა „მხედველობითმა მეხსიერებამ“ ანგარიში არ გაუწია რეალობას. რუსთველი ეპითეტი „თლილს“ მიაკუთვნებს არა ორივე საგანძურს (ოქროსა და ბადახშს), არამედ – მხოლოდ ბადახშს.

ამრიგად, სრულიად აშკარაა, რომ ე. წ. „აბდულმესიანი-ში“ კიდევ ერთხელ დადასტურდა „ვეფხისტყაოსნის“ დამოწმება, ციტაცია. რა ვუყოთ, თუ ზოგჯერ ციტაციის დროს „მბაძეს“ მოსდის უნებლიე შეცდომა. სამაგიეროდ, ამ შეცდომამ ხელთ დაგვაჭერინა მტკიცე საბუთი, რომ ე. წ. „აბდულმესიანი“ არ არის შავთელის ქმნილება.

ახლა იმავე სტრიქონის კიდევ ერთ შეცდომაზე მივუთითოთ.

თუ რუსთველთან შეეყრით ძეს გორი ოქროს მონეტებისა და გათლილი ბადახშისა, და ეს სავსებით ლოგიკურია, იაკობის მიხედვით, „ბევრად ძეს გორი“ სრულიად უაზროა, ვინაიდან „ოქროს თლილი ზოდი“ ბევრ, მრავალ გორს ვერ შექმნის.

ახლა ქალთა და მნათობთა სულწასულობის ამბავსაც და მათ ეროტიკულ ნდომასაც მივხედოთ.

ავთანდილი ისე ღამაზია, მომხიბლავია, ქალები მისთვის გიჟდებიან, ხელდებიან. ამგვარი სურათი ორგზის არის დახატული.

ა) **შეჭრფინვიდიან ავთანდილს გულითა სულ-წასრულითა.**

ბ) **ზოგნი ნდომით შეჭრფინვიდეს, ზოგნი იყვანეს სულ-წასრულად.**

აქ ყველაფერი ლოგიკურია. რაინდის სიღამაზე ხიბლავს გულანშაროელ ვაჭართა ღამაზმანებს.

ხაზგასმული შეპირისპირება – „შეფრფინვა“ და „სულ-წასრულობა“ ერთობ მოსწონებია იაკობ შემოქმედელს, ოღონდ ვეღარ მოუზომავს, მეტისმეტად მაღალი ჰიპერბოლა გამოუყენებია, დაუკრეფავში გადასულა და ციური მნათობები უხერხულ მდგომარეობაში ჩაუყენებია. იგი წერს – ჩემს გმირს, არჩილ მეფეს, ცის მნათობებიც ეტრფიალებიანო:

სჭვრეტიან შეჭრფინვიდით მნათობნი,

ვინ ვით, ხვეჭით და ნდომით, სულ-

წასრულ(ობით).

შეუადვირებელი ჰიპერბოლის მომარჯვებისას მნათობნიც შეიძლება გაახელო არჩილ მეფისათვის (მამაკაცისათვის), ოღონდ მაშინ იმას რაღას უზამ, ამ მნათობებში ზოგი მამრობითი სქესისა რომ გახლავთ?! მაგალითად, რანაირად შეიძლება არჩილ მეფის (გინდა დავით სოსლანის ანთუ დავით აღმაშენებლის) მოტრფიალე, მისთვის „სულ-წასრული“, მისი „ნდომით“ აღსაყვან იყოს სისხლიანი ხმლით შეიარაღებული მეომარი ვაჟკაცი მარსი?!

ასე რომ, რუსთველის ღამაზი პოეტური შეპირისპირებისთვის ბრმად გამოდევნებისას იაკობ დუმბაძეს საბედისწერო შეცდომა მოსდის.

რუსთველის მომხიბვლელი ასტრალური სახეების ბრმად გამოდევნებისას იაკობ „მბაძეს“ მოსდის კიდევ ერთი საბედისწერო შეცდომა. რუსთველი ბრძანებს:

აკა, მმოწმობენ პარსკვლავნი, **შვიდნივე**
მმოწმებიან:
მზე, ოტარიდი, მუშთარი და ზუალ ჩამთვის
ბნღებინან;
მთვარე, ასპროზ, მარინი მოვლენ და
მოწმად მყვებიან.

აქ დასახელებულია იმხანად ცნობილი და მიღებული მზის სისტემის შვიდი ვარსკვლავი. ამიტომაც სავსებით ლოგიკურია მათი ჩამოთვლის წინ განმარტებელი სინტაგმის მოყვანა: „შვიდნივე მემოწმებიან“. ახლა რა მოსდის ე. წ. „აბდულმესიანის“ ავტორს? იგი წერს:

მზე დაუპალი, მყის დაუპალი,
არს **შვიდნი მნათნი მას ზეჲ მოწამედ.**

გამეორებულია რუსთველისეული სიტყვა-ცნებები „შვიდი მნათობი“ და „მოწამე-მოწმე“, ოღონდ კონსტრუქცია ისეთია, გამოდის არა შ ვ ი დ ი, არამედ რ ვ ა მნათობი. დაუუკვირდეთ: მ ზ ე დაუეალია და მას ე მ ო წ მ ე ბ ი ა ნ ო შ ვ ი დ ნ ი მ ნ ა თ ო ბ ნ ი.

მაშ, მზე ცალკეა გამოყოფილი, ხოლო შვიდი მნათობი მას ემოწმება, ეთანხმება. ამრიგად, გამოდის მზე და შვიდი მნათობი, ანუ რვა მნათობი.

უხედავთ: საკითხის სერიოზულმა, ჩაღრმავებულმა შესწავლამ დაადასტურა ბორის დარჩიას დებულების უტყუარობა: „არ არის სწორი, თითქოს „ვეფხისტყაოსანზე“ ე. წ. „აბდულ-მესიანის“ გავლენა ჩანდეს, პირიქით კი არის“ („რელიგია“, 1999, №5-6, გვ. 63).

მაშასადამე, დღევანდელი კვლევების შედეგად, თანამედროვე ფილოლოგიური მეცნიერების დონეზე, გადაწყვეტილად უნდა ჩაითვალოს საკითხი – რუსთველი განიცდის ე. წ. „აბდულმესიანის“ სახეთა გავლენას თუ პირიქით. არ რჩება ეჭვის ნატამალიც: იაკობ „მბაძე“ ჩახრუხაძესაც კბაძავს და რუსთველსაც, ოღონდ პოეტური ხელოვნებით ცამდე აწეული ეპოქის, „ოქროს საუკუნის“, ძეგლებს მხარს ჯეროვნად ვერ უბამს ვერც აზროვნების ძალითა და ვერც პოეტური ოსტატობის თვალსაზრისით.

კოლორიტული სიტყვა „ბოლუქ-ბოლუქი“

და

ე. წ. „აბდულმესიანის“ პრობლემა

ე. წ. „აბდულმესიანის“ ტექსტში ერთგან თავს იწონებს ერთობ კოლორიტული თურქული სიტყვა „ბოლუქ-ბოლუქი“. პოემის მერვე სტროფის პირველი ტაეპი ასეთია:

ბოლუქ-ბოლუქად, მყის სასალუქად
ბრძენი რიტორებს მისთვის სამ-ოთხით.

დავით ჩუბინაშვილი განმარტავს, რომ „თათრული“ ბოლუქი ნიშნავს გუნდს, ბრბოს, რაზმს. იქვე მოჰყავს „ბოლუქ-ბაში“, რაც პოლკის უფროსის ტოლფარდიაო.

განმარტებით ლექსიკონშიც „ბოლუქი“ ჯგუფად, გუნდად არის წარმოდგენილი, ხოლო „ბოლუქ-ბოლუქად“ განმარტებულია, ვითარცა „გუნდ-გუნდად“ ანთუ „ჯგუფ-ჯგუფად“; მასვე შეიძლება, შევუფარდოთ კიდევ ერთი სემანტიკური ოდენობა „დას-დასად“.

ჩემი ყურადღება მიიქცია ერთმა საგულისხმიერო გარემოებამ: ძველ წერილობით ძეგლებში, კერძოდ V-XV საუკუნეთა თხზულებებში, ეგ გამოთქმა-ტერმინი არსად შემხვედრია; არ ჩანს იგი „ქართული მწერლობის“ I, II, III, IV, V ტომებში (იხ. ამ ტომებზე დართული ლექსიკონი). სხვათა შორის, V ტომში შესულია XIII-XV საუკუნეთა მწერლობის ნიმუშები.

კიდევ მეტი, ეგ სიტყვა არ ჩანს არც ზურაბ სარჯველაძის ძველი ქართული სიტყვების ლექსიკონებში, სადაც გამოწვლილვით არის გამოძიებული ყველა მნიშვნელოვანი სიტყვა. ზ. სარჯველაძე ძირითადად იკვლევდა V-XI საუკუნეთა ძეგლებს.

ამრიგად, თუ ე. წ. „აბდულმესიანი“ XII საუკუნის ძეგლია, მაშინ მასში შეუძლებელია ყოფილიყო „ბოლუქ-ბოლუქად“.

ამის დასამტკიცებლად საგანგებოდ გამოვიძიე ტერმინი „ბოლუქ-ბოლუქი“. გაირკვა მეტად საინტერესო ამბავი.

საძიებელი სიტყვა პირველად იხმარა კედელაურმა (სერაპიონ საბაშვილმა) მის მიერ გალექსილ „როსტომიანში“ (XVI საუკუნის პირველი ნახევარი). ამის შემდეგ ეპიკოლორიტული და ხატოვანი გამოთქმა უცხად გავრცელდა. კერძოდ, იგი XVI-XVII საუკუნეებში 19-ჯერ გამოიყენეს, ხოლო მეოცეჯერ მოიმარჯვა იაკობ დუმბაძემ ე. წ. „აბდულმესიანში“, ანუ „არჩილ მეფის ქებაში“.

„როსტომიანში“ ეკითხულობთ:
 „გაემართნეს ბოლუქ-ბოლუქად ლაშქარნი“ (597,1);
 „ლაშქარნი ბოლუქ-ბოლუქად მოსდევდეს“ (560, 3);
 „ბოლუქ-ბოლუქად ლაშქარმან მისკენ დაიწყო დენაო“ (1369,4);

„ჯარად, ბოლუქ-ბოლუქად“ (244,3);
 „გამომართნეს ლაშქარნი, მოსდევდეს ბოლუქ-ბოლუქად დროშანი“ (1484,2);

„ბოლუქ-ბოლუქად“ (1369,4);
 „გაემართნეს ბოლუქ-ბოლუქად“ (504,2);
 „ბოლუქ-ბოლუქად მიდიოდეს ლაშქარნი“ (536,1).

ჩემი აზრით, კედელაურის მიხედვით ეპიკოლორიტული გამოიყენა „შაჰნამეს“ მეორე მთარგმნელმა ბარძიმ ვაჩნაძემ მის მიერ გალექსილ „სამიანში“. სწორედ აქ გვაქვს ასეთი რამ:

„ბოლუქ-ბოლუქად წამოდგეს“... (210,4).

„შაჰნამეს“ გალექსილი ვერსიები ძლიერ გავრცელდა. იგი მთელ საქართველოს მოეფინა. მას ყველა კითხულობდა. აქედან საძიებელი სიტყვა გადავიდა XVII საუკუნის მწერლობაში. ამ სიტყვას იყენებს ქაიხოსრო ჩოლოყაშვილი „ომიანიანში“: „ლაშქართ ბოლუქ-ბოლუქად თავი გაუჩინა“ (76,1).

„ომიანიანი“ შექმნილია XVII საუკუნის პირველ ნახევარში.

საძიებელი სიტყვა დადასტურებულია 1658-1665 წლებში შექმნილ „შაჰნავაზიანში“:

„მანდატური დგას ბოლუქად, არ იყო განაყრფენი“ (51,2).

სიტყვას იცნობს „რუსუდანიანი“, რომელიც XVII საუკუნეშია შეთხზული და განიცდის „ვერსიების“ მძლავრ ზეგავლენას. აქ წერია:

„მომეგებიან ბოლუქ-ბოლუქად ლაშქარნი“ (561,9);

„გადგა ლაშქარნი ბოლუქ-ბოლუქად“ (100,II).

ამ კოლორიტულ სიტყვას იცნობს „ყარამანიანიც“. იგი შეიქმნა მე-18 საუკუნის მეორე ნახევარში: „ბოლუქი“ (27,5); „ლაშქარნი ბოლუქ-ბოლუქად დაფანტეს“ (633,10).

კიდევ ერთი ძეგლი სცნობს ჩვენს სიტყვას. „ფრინველთა კარაბადინში“, რომელიც XVI საუკუნის მეორე ნახევარს მიეკუთვნება, წერია:

„აღარა რამე გაასინჯე ბოლუქთა მათ...“ (183 V, II, 5-6).

აქვე საგანგებოდ აღსანიშნავია:

„ვეფხისტყაოსნის“ აკადემიური ტექსტის დამდგენ კომისიაში, ასევე ენათმეცნიერების ინსტიტუტში შედგენილი აქვთ სიტყვათა კატალოგი, სადაც მითითებულია ნებისმიერი მნიშვნელოვანი სიტყვა თავისი კონტექსტითურთ, დამოწმებულია წყაროც. ფორმა „ბოლუქ-ბოლუქად“ აღრიცხულია. ამ კატალოგიდან ირკვევა: ბოლუქ-ბოლუქად არ ჩანს XVI საუკუნემდე არსებულ ლიტერატურულ წყაროებში. ი გ ი ჩ ნ დ ე ბ ა მ ხ ო ლ ო დ მ ე თ ე ქ ვ ს მ ე ტ ე ა ს წ ლ ე უ ლ ი დ ა ნ.

მაშასადამე, ქმნილება ეკუთვნის იაკობ შემოქმედელს და მისი სახელია „არჩილ მეფის ქება“.

მავანმა, შესაძლოა, იკითხოს:

ხომ შეიძლება, საძიებელი სიტყვა თვით დედანში იყოს და მთარგმნელმაც მოიმარჯვაო?

გვაქვს ამის პასუხიც.

მკვლევარი ი. აბულაძე წერს: „როსტომიანის“ გამლექსავი დედანს ამდიდრებს იშვიათი, კოლორიტული სიტყვებით, რაც სპარსულ ტექსტში არ არისო, და საამისო ნი-

მუშად მოჰყავს სწორედ 1484-ე ხანაში ნახსენები „ბოლუქ-ბოლუქად“ (იხ. „შაჰნამეს“ ქართული ვერსიები, I, გვ. XXIV).

ახლა დგება საკითხი: მაინც საიდან აქვს აღებული ი. დუმბაძეს მითითებული სიტყვა?

კედელაურის შემდეგ იაკობამდე ეგ უცნაური სიტყვა ბევრმა იხმარა და თითქოს დასმული საკითხის გადაჭრა საქმელს უნდა ყოფილიყო, მაგრამ, ვფიქრობ, ეგ იოლი გამოცანაა. ჩემთვის მაინც.

უთუმცაოდ და გადაჭრით ვაცხადებ: იაკობ დუმბაძემ სიტყვა აიღო კედელაურის „როსტომიანიდან“. „როსტომიანის“ 1484-ე სტროფში გვაქვს:

მათ ხელი შუბსა დაიდვს, ცხენებსა შმსხდვს

ს ა ლ უ ქ ა დ,

ბამოეპართენს, ლაშქარნი მოსდევდს

ბ (ო) ლ უ ქ-ბ (ო) ლ უ ქ ა დ.

ყურადღება მივაქციოთ სარითმო სიტყვებს – ბ ო ლ უ ქ ბ ო ლ უ ქ ა დ და ს ა ლ უ ქ ა დ.

იაკობ „მბაძე“ სესხულობს არა ოდენ კოლორიტულ სიტყვას, არამედ მის სარითმო წყვილეულსაც:

ბ (ო) ლ უ ქ-ბ (ო) ლ უ ქ ა დ, მყის ს ა ს ა ლ უ ქ ა დ (8,1).

ვფიქრობ, საეჭვო აღარაა, თუ საიდან აუღია „არჩილ მეფის ქების“ ავტორს საძიებელი სიტყვა და მისი მეწყვილედ სარითმო ერთეულიც – ესაა კედელაურის სარითმო წყვილეული.

ამრიგად, ე. წ. „აბდულმესიანის“ ავტორი იცნობს „შაჰნამეს“ ვერსიებს.

მაშასადამე, ხელთა გვექონია ი. დუმბაძის თხზულება და არა შავთელის ჯერჯერობით დაკარგული „აბდულმესიანი“.

„შაჰნამუს“ ვერსიების კვალი იაკობ ლომიასის „არჩილ მეფის ქებაში“

როგორც წინარე წერილში დავინახეთ, კოლორიტული თურქული სიტყვა „ბოლუქ-ბოლუქად“ პირველად „როსტომიანში“ გამოჩნდა. ეს ხატოვანი სემანტიკური ცნება მოუმარჯვებია იაკობ შემოქმედელს. კიდევ მეტი, არა მარტო ეგ სახიერი თქმა, არამედ მისი სარითმე წყვილელეიც „როსტომიანიდან“ უსესხებია. როგორც ითქვა, იქ არის:

მათ ხელი შუბსა დაიდვას, ცხენებსა შესხდეს
ს ა ლ უ ქ ა დ,
ბამრეშართნეს, ლაშქარნი მოსდევდეს ბ (ო) ლ უ ქ
ბ (ო) ლ უ ქ ა დ.

იაკობი იყენებს არა მარტო სიტყვას „ბოლუქ-ბოლუქად“, არამედ სარითმო სიტყვასაც – „სალუქად“.

ხოტბის მე-8 სტროფის პირველი ტაეპი ასეთია:
ბ (ო) ლ უ ქ – ბ (ო) ლ უ ქ ა დ, მყის
ს ა ს ა ლ უ ქ ა დ...

უსესხება უდავოა და მასში ეჭვის შეტანა ყოვლად წარმოუდგენელია.

ახლა ვნახოთ, თუ კიდევ რა არის გამოყენებული „ვერსიებიდან“.

აქვე ვაცხადებ: თუ ე. წ. „აბდულმესიანი“, ანუ „არჩილ მეფის ქება“, ნამდვილად XVII საუკუნის ძეგლია, მაშინ ყოვლად შეუძლებელია, მის ავტორს არ განეცადა „ვერსიების“ ზეგავლენა, რამდენადაც ამ ხანებში „ვერსიებს“ დიდი ემოციური ძალა და ზემოქმედებითი ავალა ჰქონდა აკრებილი.

იაკობი სხვა ადგილასაც განიცდის „ვერსიების“ ზეგავლენას. ეს ამბავი ერთობ აშკარად ჩანს უკვე მე-15 სტროფში. აქ ჩამოთვლილია თითქმის ყველა ის უმთავრესი გმირი „შაჰნამესი“, რომლებიც „ვერსიებშია“ გამოხატული. „ვერსიებში“, როგორც იტყვიან, „ფართო პლანიტ“

არიან დახატული უთურთი, ს ა ა მ ი, ზ ა ა ლ ი მ ი, ანუ სახელგანთქმული როსტომის წინაპრები – ბაბუა, შვილი, შვილიშვილი. იაკობის ჰიპერბოლით კი, თურმე, არჩილ მეფე ამ გმირებს ძალით აღემატება და „განქიქებული-ჰყოფს“:

უთურთ-ს ა ა მ ი თ ზ ა ა ლ ს ა ა მ ი თ
ბანძიძეზულ-ჰყოფს ძლიერებითა.

შემდეგ: „ვერსიებში“ ძალიან დიდი ადგილი ეთმობა დრამატულ ამბავს, თუ როგორ მოკლეს ძმებმა ს ა ლ ი მ ი და თ უ რ მ ა თავიანთი ძმა ერაჯი. სხვათა შორის, „ვერსიებში“ მკვლელი ძმების ხსენება ამ წესით მიდის: ჯერ უფროსი ს ა ლ ი მ ი, მერე მისი მომდევნო თ უ რ ი და ტექსტში არაერთგზის მეორდება სწორედ ამგვარი ბმა: ს ა ლ ი მ ი და თ უ რ ი ან კიდევ სალიმ-თური.

ზუსტად ამ თანამიმდევრობას იცავს იაკობი. იგი წერს: ს ა ლ ი მ და თ უ რ ი, ძლით უკეთური.

ს ა ლ ი მ და თ უ რ ი ს უკეთურება „ვერსიებში“ არაერთხელ საგანგებოდ არის გახშიანებული. ბოლოს ძმები სისხლით აგებენ პასუხს ამ საშინელი უკეთურებისა გამო. ამიტომაც არიან იაკობის პოემაში ეგ ძმები „ძლით უკეთურნი“.

კიდევ მეტი: სალიმი და თური, როგორც უკეთური, ხშირად იხსენიება თვით „როსტომიანშიც“.

„ვერსიებში“, ბუნებრივია, არაერთხელ არის ნახსენები გმირთაგმირი როსტომი.

თავის გმირს, არჩილ მეფეს, იაკობ შემოქმედელი როსტომზე უკეთეს, უფრო ძლიერ გმირად რაცხს. ამიტომაც როსტომის სახელს ორჯერ ახსენებს:

რ ო ტ ო მ, ვერა ვცან, სწორავს თუ რითა?

იაკობის აქ მომარჯვებული ჰიპერბოლით, ავტორმა არ იცის, თუ რითი არის არჩილ მეფის სწორი და ჯუფთი გმირი როსტომი.

სამაგიეროდ, მეორე შემთხვევაში გმირი როსტომის ძლიერი ხმა, თურმე, ზუსტად შეესატყვისება არჩილის მეომრულ ყიჟინას:

მებრძოლთა გუნდნი ყოვლად ყვნის ცუდნი
ხმა როსტომით-ა უმხნე ქალთათვის (31,4).

ასევე ფირდოუსის პოემის პერსონაჟებია ნახსენები სხვა ადგილას:

ვიტყვი ხვასროსა, იმა ხვასროსა,
ირეკლესაბან ტყვიელ შიჟრობილსა (38,1).

აქ დასახელებულია ერეკლე კეისარი, რომელმაც ქრისტიანული ჯერის გატაცებისათვის შეიპყრო და სასტიკად დასაჯა ირანის შაჰი ხოსრო.

„ვერსიებში“ ნაჩვენებია ვ ი ს ი, უკეთური თ უ რ ი ს რაინდი-მონა, პირველი ვაზირი.

ვ ი ს ი თურის ტახტთან დასვეს, ერთ ფალავნად
ისიც ღირსა.

იაკობ დუმბაძე იცნობს „ვერსიების“ ამ მეორეხარისხოვან, ლამის მიჩქმალულ გმირსაც:

ვხმოვ ვამეჟ - ვ ი ს ს ა, ართუ მემჟისსა,
როს იავარ-ყო იამან ძვენიით (32,1).

„ვერსიებში“ ყურადღებას იქცევს ერთი გარემოება: აქ მკაფიოდ ჩნდება ხატოვანი თქმა **ზ უ რ გ ი ს გ ა მ ა გ რ ე ბ ა**, რაც ნიშნავს ზურგის მობმას, მხარდაჭერას, მფარველობას. ტექსტში ვხედავთ: ფასკუნჯი ეუბნება ზაალს - წადი მამაშენთან, მე შენი **ზ უ რ გ ი** მუდამ ვიქნებიო (როსტომიანი, 1144, 3-4); საამი ეუბნება ფასკუნჯს: ჩემს შვილს, ზაალს, შენ **მ ა გ ა რ ი ზ უ რ გ ი** ყავხარო: „შენ ასეთი ზურგი ყავხარ, გამოუჩნდი ზაალს მზრდელი“ (1150, I-2); მესტროლაბეებმა საამს მოახსენეს: ზაალი „ტახტის ზურგი“ გამოვაო (1184,3); თვით ზაალი ამბობს მამამისზე, რომ საამი არის „ფალავანთ ზურგი“ (1245,2); „ლაშქართა ზურგი“ ხარო, ეუბნება მანუჩარ მეფე საამს (1492,3); საამი „ზურგია ირანისა“ (1685,2); ზაალი „დიდებულთა და თავადთა ზურგი“ იქნებაო

(1684,2); საამი მოკვდა. მეფეს „აღარა ჰყავს მათი ზურგი“ (1907,3); სხვაგანაა „თქვენ ყოფილხართ მათი ზურგი“ (2138,4); „იგ არიან ჩვენი ზურგნი“ (2160,4); „იგი არის ზურგი ლაშქართა“ (2307,2); „ხელმწიფისა ზურგი შენა“ (2391,4); „სპათა ზურგი გაუტყდების“ (2515,3); „ჭირსა შიგან ჩვენი ზურგი შენ ხარ, მეშველად გინატრიდეს“ (2516,4).

მაგალითი იმდენია, ყველას მოხმობა გაჭირდება.

მაშ, XVI საუკუნის პირველი ნახევრიდან ძალას იკრებს ხატოვანი გამოთქმა – შენ ჩვენი ზურგი ხარ.

ეგ გამოთქმა გვაქვს XVII საუკუნის ძველ „რუსუდანიანში“: დმერთმა შენ „ჩემად ზურგად გამოგაჩინა“ (ქართული მწერლობა, 6,159).

მაშ, ზურგის მობმა, ზურგის გამაგრება XVII საუკუნეში განმტკიცებული იდიომური თქმაა.

ჩემი აზრით, სწორედ „ვერსიების“ ზეგავლენას უნდა მიეწეროს, რომ ამ იდიომას იყენებს იაკობ დუმბაძეც. ხოტბაში ავტორი არჩილ მეფეს ასე მიმართავს:

ორბულთა მოსწყლავ, ძირითურთ მოჰსხლავ,

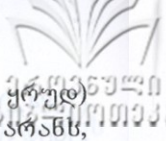
ერთბულთ ექმნები ფარად და ზ უ რ ბ ა დ (61,2).

შეენიშნავ: ზურგის მობმა, ზურგის გამაგრება ისე ხატოვანი იდიომაა, ეს რომ XII საუკუნეში გავრცელებული და ცნობილი ყოფილიყო, მას სადმე ერთხელ მაინც მოიმარჯვებდა რუსთველი. ეგ იდიომა არ ჩანს არც „თამარიანში“.

მაშ, XVI-XVII საუკუნეებში ჩამოყალიბებული იდიომური გამოთქმა შეუძლებელია, შავთელის „აბდულმესიანში“ დადასტურდეს, თუკი ოდესმე აღმოვაჩინეთ იგი.

ახლა მოვახდინოთ ერთგვარი განზოგადება – ერთმანეთს შევუდაროთ XII საუკუნის „თამარიანი“ და მისი მიბაძვით დაწერილი „არჩილ მეფის ქება“.

„თამარიანში“ ფართოდ არის წარმოჩინებული 1) ბერძენი ფილოსოფოსები; 2) ბიბლიური მოტივები და პერსონაჟები; 3) ერთობ მწირად არის წარმოდგენილი „შაჰნა-

მეს“ გმირები. მაგალითად, სულ ნახსენებია (ისიც უნდა ითქვას) რომელი მათგანი – როსტომი და საამი: „ყარყუმს და არანს, მით ზედა არანს როსტომ ებრძოდა თვით შეძლებულად“ (11, 2); მეორეგან ნახსენებია საამი, თუ ნამდვილად „შაჰნამეს“ საამია აქ ნაგულისხმევი: „არ გგვანდეს დარი, ხოსრო დადარი, საამა მ-აქილევ, დებორა ქველი!“ (64,4).

ეს არის და ეს!

რა ვითარებაა ამ მხრივ ე. წ. „აბდულმესიანში“?

აქაც ფართოდ, „თამარიანის“ ჯუფთად, წარმოდგენილია 1) ბერძენი ფილოსოფოსები; 2) ბიბლიური მოტივები და პერსონები (ეს უკანასკნელი „თამარიანზე“ მეტადაც კი. ესეც გასაგებია, რადგან ავტორია იაკობ დუმბაძე, მთავარეპისკოპოსი, მიტროპოლიტი); ხოლო „შაჰნამეს“ პერსონაჟები ისე ჭარბად არის გამოყვანილი, ეჭვი აღარ გვრჩება: ავტორი ღრმად არის ჩანახედი „შაჰნამეს“ ქართულ ვერსიებში. მას ფირდოუსის არა ოდენ მთავარი პერსონაჟები (საამი და როსტომი), არამედ თვით უმნიშვნელო, მეორე და მესამეხარისხოვანი პერსონაჟებიც კი თამამად შემოჰყავს, მსჯელობს მათზე, აქებს, აღიღებს ანდა კიცხავს, გმობს, ამუნათებს. მაგალითად, ერთი ასეთია მესამეხარისხოვანი გმირი ვისი, რომ აღარაფერი ვთქვათ მეორეხარისხოვან უკეთურ სალიმსა და თურზე. ესე იგი, ავტორმა გამოწველილვით იცის მათი ამბავი და არა ყურმოკვრით. ასეთი რამ კი შესაძლებელი იყო ვერსიების გამოქვეყნების შემდეგ, ე. ი. XVI-XVII საუკუნეებში.

ამრიგად, შეიძლება დავასკვნათ: ხოტბის ტექსტი გაჯერებულია „შაჰნამეს“ ქართული ვერსიების პერსონაჟებით, ამბებით, მოტივებით, ენობრივი საბრუნავებით, ლექსიკით.

„მაკროტ-ლაგროტი“ და ე. წ. „აბდულმესიანი“

ე. წ. „აბდულმესიანის“ მე-8 სტროფი იმით არის საინტერესო, რომ აქ დაცულია არა ერთი, არამედ რამდენიმე ისეთი სიტყვა, რომლებიც XVI-XVII საუკუნეებამდე ქართულ მწერლობაში არა ჩანს. ზემოთ ვილაპარაკეთ „ბოლუქ-ბოლუქზე“. ახლა განვიხილოთ სხვა სიტყვები. კერძოდ, აქ ჩამოთვლილია ფრიად კოლორიტული სხვა ლექსებიც. ესენია: მირონ-გუნდრუკი, შტახსი, კასია, კინამო, სარდა, ლავროტი, მაკროტი.

აქედან, ჩემი ფიქრით, ბევრია ისეთი ლექსემა, რომლებიც XII საუკუნის ქართულ მეტყველებაში არც კი ჭაჭანებდა, ოღონდ ყველას ვერ გამოვუკიდები. არც საჭიროა. ამჟამად გავსინჯოთ ორი მათგანი – მ ა კ რ ო ტ ი და ლ ა ვ რ ო ტ ი.

ეს სიტყვები არ დასტურდება ქართული მწერლობის ძველ ტექსტებში, ანუ V-XV საუკუნეების თხზულებებში; არ ჩანს ისინი არც ზ. სარჯველაძის ლექსიკონში.

შევნიშნე ერთი ფრიად საინტერესო გარემოება: დავით ჩუბინაშვილი თავისი ცნობილი ლექსიკონის შედგენისას ცდილობს წარმოაჩინოს ქართული ენის მთელი ლექსიკური სიმდიდრე და სიძველე. ამ მიზნით, თუკი მონაცემები ხელს უწყობს, ლამობს ნიმუში დაასახელოს რაც შეიძლება ძველი ტექსტიდან. ამავე დროს, მიუთითოს ორი-სამი სხვადასხვა წყაროც. აგრეთვე შევნიშნე: რამდენიმე ტერმინ-ცნებას უთითებს მხოლოდ შავთელის თხზულებიდან, ე. წ. „აბდულმესიანიდან“. ესე იგი, ძველ ქართულ ტექსტებში, კერძოდ V-XV საუკუნეების მანძილზე, ვერ პოულობს ამ ტერმინ-ცნებათა ვარიანტებს და მის ლექსიკონში „აბდულმესიანიდან“ ამოღებული ეს სიტყვები იაქესავით შიშველი მოჩანს. სწორედ ასეთია „მაკროტი“ და „ლავროტი“. დ. ჩუბინაშვილი „მაკროტს“ შავთელის თხზულებაზე დაყრდნობით მიუთითებს (გვ. 661), რადგან

„აბდულმესიანი“ XII საუკუნის ძეგლი ჰგონია, და ნიმუში ვერ მოჰყავს, და ეს მაშინ, როდესაც „მაზრაკის“ განმარტებისას მითითებულია არაერთი წყარო – შავთელიცა და სხვებიც: იოელ. 3-10; შავთ. 10; იერემ. 6-23 (იხ. გვ. 660). ასევე ლ ა ვ რ ო ტ ს მითითებს მხოლოდ შავთელის მიხედვით (გვ. 639) და სხვა მაგალითი ვერ მოჰყავს. ვერც მოიყვანდა, რადგან ეს სიტყვები წერილობით წყაროებში XVI-XVII საუკუნეებამდე არ ჩანს. პირველად „მაკროტი“ და „ლაგროტი“ გამოჩნდა ხელნაწერთა კრებულში (გულანში), რომელსაც ეწოდება „ფუტკარი“ და რომელიც, ზოგი მკვლევარის აზრით, იაკობ შემოქმედელმა გადაწერა და უძღვნა შემოქმედის ეკლესიას, ზოგთა აზრით კი, მხოლოდ უძღვნა. ასეა თუ ისე, გულანმა გამოიარა იაკობ დუმბაძის, ანუ ე. წ. „აბდულმესიანის“ ავტორის, ხელში; ჩანს, სწორედ აქ გაეცნო ამ სიტყვებს მწერალი მეხოტბე და კიდევაც გამოიყენა ისინი.

ამიტომაც არის, რომ ეგ სიტყვები გვხვდება ჯერ „ფუტკარში“ (XVI საუკუნის ძეგლი), მერმედ – „არჩილ მეფის ქებაში“ (ე. წ. „აბდულმესიანში“), რომელიც შეთხზულია 1661-1663 წლებში.

რას გვიდასტურებს „ვეფხისტყაოსნის“ აკადემიური ტექსტის დამდგენ კომისიაში დაცული სიტყვათა საგანგებო კატალოგი? სიტყვებთან „მაკროტი“ და „ლაგროტი“ მითითებულია ე რ თ ა დ ე რ თ ი წყარო – ე. წ. „აბდულმესიანი“.

რომც აღმოჩნდეს რომელიმე ადრეულ წყაროში მიყუჟული მითითებული სიტყვები, ეგ ვითარებას ვერც მაშინ შეცვლის, როდესაც დოკუმენტურად ვიცით, რომ მათ ნამდვილად გაიარეს იაკობ დუმბაძის ხელში.

მეორე მხრივ, თუ რომ ეგ კოლორიტული და ერთობ უღერადი სიტყვები XII საუკუნის რომელიმე ძეგლში ყოფილიყო გამოყენებული, მათ უთუოდ მოიმარჯვებდა მომდევნო ხანის რომელიმე მწერალი მაინც. ამას გვიდასტუ-

რებს „ბოლუქ-ბოლუქის“ ამბავი. როგორც კი იგი გაჩნდა XVI საუკუნის „შაჰნამეს“ ვერსიებში, სწრაფად მოედო XVI-XVII საუკუნეების ლიტერატურას.

გადაჭრით ვერ ვიტყვი, ოღონდ ამავე ტიპის სიტყვად მიმიჩნევია კ ა ს ი ა. დ. ჩუბინაშვილი მას ასე განმარტავს – დარიჩინის სურნელოვანი ხე. და მითითებული აქვს გვიანდელი წყარო „ქილილა და დამანა“ (იხ. „ქილილა და დამანას“ გვ. 478, 11). ვახტანგ მეექვსესა და სულხან ორბელიანს კი ეგ სიტყვა აღებული აქვთ ან „ფუტკრიდან“ ან კიდევ „არჩილ მეფის ქებიდან“ (უფრო აქედან), ხოლო ი. დუმბაძეს – იმავე „ფუტკრიდან“, სადაც ეს სიტყვა სხვა მუშუკ-ამბარ-არომატებთან ერთად განმარტებული და მომარჯვებულია.

ამრიგად, მ ა კ რ ო ტ ი, ლ ა ვ რ ო ტ ი, კ ა ს ი ა და ბ ო ლ უ ქ ბ ო ლ უ ქ ი გვამცნევენ ერთ ურყვე ჭეშმარიტებას: ე. წ. „აბდულმესიანი“ ვერაფრით დაიწერებოდა XII-XIII საუკუნეებში, რადგან იმ ხანებში ქართული მეტყველება არ იცნობდა ამგვარ ცნებებს.

ზარი და ზურბი

ე. წ. „აბდულმესიანის“ 61-ე სტროფში ყურადღებას იქცევს ერთობ ხატოვანი სახე. ავტორი თავისი ხოტბის საგანს, ძლიერ მეფეს, ეუბნება: ორგულებს მოსპობ, ხოლო შენს მომხრეებს კარგად დაიცავო:

ერთბუნლი ქმნეპი **ზ ა რ ა ლ და ზ უ რ ბ ა ლ**
(61,2).

ეს ხატოვანი გამოთქმა, ერთობ კოლორიტული მხატვრული ფიგურა, არ იცის არც „თამარიანმა“, არც „ვეფხისტყაოსანმა“. არადა, ისე ეფექტიანი და ღრმავაროვანი თქმაა, XII-XIII საუკუნეთა მიჯნაზე შემუშავებული რომ ყოფილიყო, ჩახრუხაძე თუ არა, რუსთველი მაინც

მოიმარჯვებდა. მით უფრო, რომ „ვეფხისტყაოსანში“ საამირიგო აღგილი უამრავია.

ამ ორფა ფორმულის ცალფა სახე ჯერ კიდევ კიმენსა და „ვისრამიანში“ გამოჩნდა. „ვისრამიანშია“: „კაცისათვის ღმრთისა მინდობა კარგი ზურგი“ (80, 37); „არცა ომისა დღესა ზურგად გყვეს“ (115,10); „ვინაა ზურგი, ანუ მეშველი შენი“ (116,9); „ზურგისა გამმაგრებელი“ (281,15); „რკინისა ზურგი ჩემი“ (235,4); „ჩემად იმედად და ზურგად“ (128, 29-30). მაგრამ ეგ ფორმულა თავის საბოლოო ნავსადგურამდე XII-XIII საუკუნეებში მაინც არ მისულა. იგი საბოლოოდ ჩამოყალიბდა „შაჰნამეს“ ქართული ვერსიების შემუშავების ეპოქაში. საქმე ისაა, რომ „შაჰნამეში“ თითქმის ყველა ნაბიჯზე ვხვდებით მითითებულ ფორმულას, რადგან აქ რაინდები მართლაც არიან მეფეთა ფარი და ზურგი. მარტოოდენ როსტომს არაერთხელ ეუბნება არაერთი მეფე, შენ ჩემი ტახტის ზურგი და ფარი ხარო. თვითონ როსტომი ამ ფიგურას, სულ ცოტა, ასჯერ მაინც იმეორებს. ამოწერილი მაქვს ორასამდე საამირიგო ნიმუში. აქედან მხოლოდ რამდენიმეს მოვიყვან: „ტახტის ზურგი – ზაალი“ (1184,3); „ზურგი არის ერანისა“ (1685,2); „როსტომ არის ჩემი ზურგი“ (3715,2); „ქუმსი იყო მათი ზურგი“ (3653,3); „თქვენ ზურგი ხართ ხელმწიფეთა“ (4258,3); „ტახტის შემნახენი და ზურგი ხართ“ (II, 386,10); „ტახტის ზურგო“ (465,1), „ფალავანთ ზურგო“ (III, 129; 574).

განსაკუთრებით საჩინოა, რომ „შაჰნამეს“ ქართულ ვერსიებში უკვე ჩამოყალიბებულია იდიომურ თქმათა ყველა ვარიანტი: ზურგის მობმა, ზურგის მოტეხა, ზურგის გამაგრება. მაგალითად, „ზურგი მოგტეხიან“ (III, 519; 522); მათ შორის ყველაზე ხატოვანია ე. წ. ორფა იდიომა – „ზურგად და ფარად“. თვითონ როსტომ გმირი მიუთითებს: „ერანელთა ფარი და ზურგი ვყოფილვარ“ (III, 572,4).

ეს ფორმულა სწორედ ამგვარი თანამიმდევრობით – ფ ა რ ი დ ა ზ უ რ გ ი – „შაჰნამეს“ ვერსიებიდან სხვა კოლორიტულ გამოთქმებთან ერთად (მაგალითად, ბოლუქ-ბოლუქი) პირდაპირ გადაუტანია იაკობ შემოქმედელს „არჩილ მეფის ქებაში“:

ერთგულთ ეშჰნაბი ფ ა რ ა დ ღ ა ზ უ რ ბ ა დ.

სხვათა შორის, „შაჰნამეს“ ვერსიებში არაერთგზის მონარჯევებული ეს იდიომა განსაკუთრებით გავრცელდა XVI-XVII საუკუნეთა ლიტერატურაში. მას იყენებს ბერი ეგნატაშვილი თავის ისტორიაში (402,18 და სხვაგან); „ჩემნო დიდნო ზურგნო“ (III,33). არის სხვაგანაც (145,2; 155, 10); მას იყენებს „ქართული ეპისტოლენი“, რომელიც XVII-XVIII საუკუნეთა ძეგლია (38,28; 48, 33; 43, 27; 52,10; 53,26); მას ვხედავთ „შაჰნავაზიანში“ (44,1; 370, I; 385,2; 534,4; 935,3; 940,3); არის არჩილის ნაწერებში, თეიმურაზ მეორის ნაწერებში, „კალმასობაში“; იყენებს სულხან ორბელიანი; მოუმარჯვებია ვახტანგ მეექვსეს; გურამიშვილი ამბობს: „გიჯობს, მე ზურგი მომყუდო“; გამოყენებულია „ბაქარიანში“, „დიდმოურავიანში“, არის „ქართლის ცხოვრებაში“ და ა. შ.

ამრიგად, სრული გაქანება ამ ტერმინ-ცნებას მიეცა „შაჰნამეს“ ვერსიების გავრცელებისდა კვალობაზე.

ეს შემთხვევითი როდია.

სწორედ „შაჰნამეს“ ვერსიებიდან მომდინარეობს იაკობ შემოქმედელის ე. წ. ორფა ფიგურაც – ფ ა რ ი დ ა ზ უ რ გ ი.

მყარი იდიომური შესიტყვება „ფარი და ზურგი“ არ იცის XII-XV საუკუნეთა ქართულმა მეტყველებამ. იგი გაჩნდა „ვერსიების“ გამოქვეყნების შემდეგ, ანუ XVI-XVII საუკუნეებში.

მაშასადამე, ე. წ. „აბდულმესიანი“ შექმნილია XVII საუკუნეში.

თეიმურაზ პირველის პოეზიის კვალი

თეიმურაზ პირველი უდიდესი პოეტი. განსაკუთრებით პოპულარული იყო იგი თანამედროვეთა შორის. მის მძლავრ პოეტურ ტალანტს ხშირად ადარებდნენ რუსთველისას და ეს ხდებოდა სრულიად გულწრფელად. შემთხვევითი როდია, რომ არჩილ მეფემ ამ ვითარებას მიუძღვნა ვრცელი პოემა-შედევერი „გაბაასება თეიმურაზისა და რუსთველისა“. არც ის არის შემთხვევითი, რომ თვითონ დიდი პოეტი და პოეზიის არბიტრი არჩილ მეფე გულწრფელად ადარებს ერთურთს მეფე-მგოსანსა და მონა-მგოსანს, თანაც გამოტყეხილად დასძენს:

თუმც უხვია თეიმურაზ, მაბრამ სიბრძნეს კი არ
ბასცემს,
ერკინება რუსთველს მედბრად, შვიტყავით, თუ ვინ
ღასცემს!
(209,3-4).

და მაშინ, როცა ე.წ. „აბდულმესიანში“, ანუ იაკობ დუმბაძის „არჩილ მეფის ქებაში“ დასტურდება რუსთველის პოემის ზეგავლენა, შეუძლებელია, ძველი საქართველოს მეორე პოეტსაც არ მოეხდინოს რაიმე ზეგავლენა იაკობ „მბაძეზე“. შეიძლება სხვაგვარადაც ითქვას: თუ ე.წ. „აბდულმესიანი“ მართლა XVII საუკუნის ძეგლია, არ შეიძლება რაიმე კუთხით არ განიცდიდეს თეიმურაზის ცალკეული სახეების ან რითმების ზეგავლენას.

მართლაც, როგორც ბ. დარჩიამ მიუთითა, „არჩილ მეფის ქებაში“ დასტურდება თეიმურაზ პირველის პოეზიის კვალი. ამ მხრივ, უწინარეს ყოვლისა, ყურადღებას იქცევს 58-ე სტროფი. იგი იმით არის გამორჩეული, რომ, ჩემი აზრით, აქ ზედიზედ ორგზის ჩანს თეიმურაზ პირველის შემოქმედების აშკარა კვალი. პირველი ეხება ბ ა ზ ი ყ ა ს ხსენებას, მეორე – ყ ა ნ დ ა ა რ ი ს ა ს.

„ბაზიყას“ აქ ხსენებას ბრწყინვალე გამოკვლევა უძღვნა ბორის დარჩიამ (იხ. წიგნი „იაკობ შემოქმედელი“,

2009, გვ.300), სადაც დამაჯერებლად არის ნაჩვენები, რომ ე. წ. „აბდულმესიანის“ ავტორს ბ ა ზ ი ყ ა ს ეპიზოდი, რომელიც შედის „იოსებზილიხანიანში“, შეეძლო სცოდნოდა მხოლოდ XVI საუკუნის უცნობი ავტორის ან თეიმურაზის (XVII ს.) თარგმანების წყალობით, რადგან მანამდე ეს პერსონაჟი ქართული ლიტერატურისათვის უცნობი იყო. ახლა კი, როცა ირკვევა, რომ ე. წ. „აბდულმესიანის“ 58-ე სტროფში თეიმურაზის მეორე სახეც გამოუყენებია ქების შემთხვევებს, უფრო თამამად ვიხრები იმ მოსაზრებისაკენ, რომ ბ ა ზ ი ყ ა ს ც ა და ყ ა ნ დ ა ა რ ი ც მ ეფე-მგოსნის შემოქმედების კვალია.

ეს საკითხი (ბაზიყას ეპიზოდის ამბავი) იმდენად სრულად არის დამუშავებული, ვფიქრობ, მასზე მსჯელობა საჭირო აღარ არის, ოღონდ ერთს მაინც დავსძენ: შევნიშნე, რომ ბაზიყას სახე უფრო გაშლილად მოცემულია იაკობის „ქების“ სხვა სტროფში, ოღონდ შეფარულად. კერძოდ, 48-ე ხანის 3-4-ე ტაეპებში იკითხება:

მისთვის წამალნი, სჯობს, რომ წამ აღნი,
 თვარ იქმნეთ თვისთვის მზახნი ახისა;
 მან იოსებსა – არ იოსებსა –
 სიტურფე ართო, ვით მსბავსი მის-ა.

შინაარსი: არჩილი, თურმე, ისე ლამაზია, როგორც იოსებ მშვენიერი. ეგ სიტურფე მან სწორედ იოსებს (და არა ოსებს) წაართვა და, ვინც მას დიდხანს უყურებს, რათა დახატოს, ის მალე გახდება სიყვარულით გახელებული და (ბაზიყას მსგავსად) „მზახნი ახისა!“

მაშასადამე, აქ ბ ა ზ ი ყ ა ს სახელის მოუხსენებლად მოთხრობილია თეიმურაზისეული ყურებამდე შეყვარებული ქალის ამბავი. თეიმურაზის ბაზიყაც „ახნის მზახნი“ გახლავთ!

ამრიგად, ტაეპი, სადაც ავტორი თავისი ხოტბის საგანს (არჩილ მეფეს) ეუბნება, რომო
 ძვენის მნათენი, მოკამათენი,
 ბ ა ზ ი ყ ა ს ბეძენს სურვილით რეცა (58,3).

თეიმურაზის შემოქმედების უტყუარი კვალი იაკობ დუმბაძის ხოტბაში. ამას ისიც გვაფიქრებინებს, რომ სწორედ თეიმურაზისეული სხვა სახეა გამოყენებული ამავე სტროფის სხვა ადგილას, კერძოდ დასაწყისში:

ლომს კლიერება, მზეს ბრწყინვალება,
მუშას სურნელება შენგან მიეცა;

ყ ა ნ დ ა ა რ ს შ ა ქ ა რ, მაღრიბს ოძროს ძან,
ბარანს მარბალიტ-სადაში ეცა (58,1-2).

სახეგასმული პოეტური ფიგურა სავსებით გამჭვირვალეა. თავის გმირს ავტორი ეუბნება: ყანდაარს შაქარი და შაქარს სიტკბო შენგან მიეცაო.

ჩემი ფიქრით, ეს სახე იაკობს წამოღებული აქვს თეიმურაზ პირველის „მაჯამიდან“. ნაკვეთში „შენთვის ხელმან“ მეფე-პოეტი ბრძანებს:

ყ ა ნ დ ა ა რ ს ნირი შ ა ქ რ ი ს ა ვარდმან-
ბაგემან დანასოს (5,2).

შენმა ტკბილმა ვარდ-ბაგემ ყანდაარის განთქმული შაქრის გემოც კი დაჩრდილაო. ეგ პოეტური ფორმულა თეიმურაზ პირველის მონაპოვარია. იგი გონებაში ჩარჩენია იაკობ დუმბაძეს და ამ მშვენიერი პოეტური მიღწევით კიდევაც უსარგებლია.

ამრიგად, იაკობის ერთსა და იმავე სტროფში თეიმურაზისეულმა ორმა პოეტურმა სახემ მოიყარა თავი. ეს კიდევ ერთხელ ლაპარაკობს ორ რამეზე: XVII საუკუნეში გააქტიურებული სიტყვების ბ ა ზ ი ყ ა ს ა და ყ ა ნ დ ა ა რ ი ს გააზრება მოდის თეიმურაზ პირველისაგან; იაკობ შემოქმედელი განიცდის თეიმურაზის სხვა გავლენასაც. ეგ ზეგავლენა თავს იჩენს სხვაგანაც.

იმავე „მაჯამაში“ თეიმურაზი წერს:

წამწამმან ჰინდი ლაშქარი ჩემად კვლად, რისხვად
ა ს ე რ ა,
მე მომკლა, მ ხ ე ც ნ ი, უ რ ი ნ ვ ე ლ ნ ი ხ ა
დ ი ლ ა დ ჩ ე მ ზ ე ლ ა ს ე რ ა.

(მზე უნათლე ჰქმენ, 3,3-4).

ზუსტად ეგ სახე გადმოაქვს იაკობს თავის პოემაში:

ვნახეთ ა ს ე რ ი: მაზნა ს ე რ ი -

მ ხ ე ც ნ ი, მ ფ რ ი ნ ვ ე ლ ნ ი, უწყლოდ
მისევენი (32,3).

გადმოტანილია არა მარტო სახეები, არამედ დაცულია თეიმურაზისეული თანამიმდევრობაც: თეიმურაზის ლექსში პირველი ა ს ე რ ა ნიშნავს შემდეგს - სეირი უჩვენა; მეორე - ს ე რ ო ბ ა (ჭამა-სმა) გამართაო; ზუსტად იგივეა იაკობთანაც: ჯერ არის „ვნახე ა ს ე რ ი“ (ვნახე სეირი); მეორეა ს ე რ ი (სერობა, ჭამა-სმა); ამის შემდგომ თეიმურაზი ჩამოთვლის ჯერ მხეცებს, მერე ფრინველებს, რომლებიც სერობენ. იგივეა იაკობთანაც: ჯერ მხეცნი, მერმედ - ფრინველნი სერობენ.

ზეგავლენა აშკარა და უდავოა!

სხვა ადგილას იაკობი თეიმურაზისაგან სესხულობს ერთობ ჟღერად და კოლორიტულ რითმასაც. ამ ცეცხლს ისე მაღალი ალი უბრიალებს, ძნელად დაიმალება. „სოფლის სამდურავში“ მეფე-პოეტი ზენაარს ასე მიმართავს:

არსებით მკჳრ(ო)ბო, შინ ბაჰმებს, რაცა სად

მ ო ნ ა შ ე ნ ი ა,

შენგან იზრდების სულღმული, ყოველი

მ ო ნ ა შ ე ნ ი ა (2,1-2).

პირველი სარიტმო ერთეულია ორი სიტყვა მ ო ნ ა შ ე ნ ი, მეორე სარიტმო ერთეული კი ერთსიტყვიანია - მ ო ნ ა შ ე ნ ი (აშენებული, გამრავლებულ-ალორძინებული). ზუსტად ამავე თანამიმდევრობითა და წესრიგით არის ეს სარიტმო კომპლექსები მომარჯვებული იაკობის ქებაშიც. იგი არჩილ მეფეს ასე მიმართავს:

მე - მ ო ნ ა შ ე ნ ი, მე - მ ო ნ ა შ ე ნ ი,

ვბონებ ყოველნი შენთვის შეჰმნულად (98,1).

უფრო შორსაც მივდივარ და მგონია, რომ ორი პოეტის მითითებულ სტრიქონებს კიდევ ერთი საერთო სიტყვა აკავშირებს და ანათესავებს. ეს არის ყ ო ვ ე ლ ი. თეიმურაზი ამბობს: ღმერთო, შენგან იზრდების ყ ო ვ ე ლ ი

მონაშენია; იაკობი დასძენს: არჩილ მეფე, მგონია, რომ ყოველი შენთვის შექმნილა.

ამრიგად, იაკობ მიტროპოლიტის „არჩილ მეფის შესხმასში“ არაერთგზის დასტურდება თეიმურაზ პირველის შემოქმედების მკაფიო კვალი.

წაუკითხავს თუ არა იაკობ ღუმბაძეს „ხელმწიფის კარის გარიგება“?

დავით აღმაშენებელმა დააწესა უმაღლესი სასამართლო, ოღონდ ჩვენმა მკვლევარებმა „ხელმწიფის კარის გარიგების“ აღმოჩენამდე არ იცოდნენ, რამდენი კაცი იყო მასში (ივ. ჯავახიშვილი, ქართული სამართლის ისტორია, II, გვ. 468).

„ხელმწიფის კარის გარიგებაში“ კი მითითებულია, რომ უზენაეს სამსაჯულოში განწესებული ყოფილა სამი მოსამართლე.

ცნობილია, რომ „ხელმწიფის კარის გარიგება“ შეთხზულია XIV საუკუნეში.

ახლა ვნახოთ, რას წერს უზენაესი სასამართლოს თაობაზე იაკობ ღუმბაძე:

უფალთ მთავარი, მჯერ ს ა მ თ ა ვ ა რ ი
სამსაჯულოსა სრულად მათისა (მე-13 სტროფი).

მაშასადამე, ავტორი უყოყმანოდ მიუთითებს, რომ ძველად უზენაეს სასამართლოში სამი კაცი მოღვაწეობდა.

აქედან ირკვევა, რომ XIV საუკუნის ძველი „ხელმწიფის კარის გარიგება“ იაკობს წაუკითხავს. ამიტომაც არის, ასე თამამად რომ ასახელებს ს ა მ მ ს ა ჯ უ ლ ს.

„ომანიანის“ ანარქული მ. წ.
„აბდულმესიანი“

„ომანიანი“ ქაიხოსრო ჩოლოყაშვილმა დაწერა 1613 წლამდე. თხზულებაში მოთხრობილია „ვეფხისტყაოსნის“ პერსონაჟის ტარიელის შვილის სარიდან ინდოთ მეფისა და მისი მემკვიდრის ო მ ა ი ნ ი ს ამბავი.

ეტყობა, ისე, როგორც ბევრ სხვას, ქაიხოსროსაც თვალთ არ უნახავს შავთელის „აბდულმესიანი“. ამიტომაც პროლოგში იმეორებს იმას, რაც „ვეფხისტყაოსნის“ ბოლო მინაწერ სტროფშია ნათქვამი:

აბდულ-მესიას შავთელი ენა-მრავლად მოუხდების.

ეს არის და ეს!

ამას ყველა იმეორებს, ვისაც ტექსტი არასოდეს უნახავს.

მაშასადამე, არჩილ მეფეზე დიდად ადრეც, ჯერ კიდევ 1613 წელს, ქაიხოსრო ჩამოთვლის, ვის რა გაუკეთებია, რუსთველის პოემას თავიდან ბოლომდე ჰყვება, ხოლო შავთელზე ერთ ისეთ სიტყვასაც ვერ ამბობს, რაც სხვას არ ეთქვას.

ამის გამოა, რომ, ჩემი დაკვირვებით, „ომანიანის“ ავტორი განიცდის ყველა წინანდელი ავტორისა და ცნობილი თხზულების ზეგავლენას, გარდა ე. წ. „აბდულმესიანისა“. არადა, ე. წ. „აბდულმესიანი“, მხატვრული თვალსაზრისით, „ომანიანზე“ ათი თავით მაღლა დგას.

ესეც იმისი დასტურია, რომ ქაიხოსროს ეგ ტექსტი არ წაუკითხავს, ვერც წაიკითხავდა, რადგან მაშინ, 1613 წლისათვის, ე. წ. „აბდულმესიანი“, ანუ „არჩილ მეფის ქება“, დაწერილი არ იყო. კიდევ მეტი: მისი ავტორი იაკობ შემოქმედელი, ალბათ, დაბადებულაც არ ყოფილა.

სამაგიეროდ, ჩემი დაკვირვებით, იაკობ დუმბაძის „არჩილ მეფის ქებაში“ ჩანს „ომანიანის“ ცალკეულ პასაჟთა ანარქული, ერთგვარი კვალი.

„ომიანიანს“ ზეგაეღენა მოუხდენია იაკობ დუმბაძის ერთ მხატვრულ სახეზე. კერძოდ, ინდოთ მეფე სარიდანი, ომიანის მამა, ძვირფას სტუმრებს, შაჰინშაჰებს, წასვლისას ასე თავმდაბლურად უცხადებს: თქვენი სტუმრობის მე რა ღირსი ვარ, „თქვენად სასტუმროდ და განსასვენებლად ღმერთს სამოთხე მოუმზადებია“ (ქ. ჩოლოყაშვილი, ომიანიანი, 1979, გვ. 170).

ამ იდეის თავისებურ გარდასახვას ვხედავ იაკობის ხოტბის 95-ე სტროფში. აქ ვკითხულობთ: თვით მას ეღემსა, ნათლად მიმღემსა, პირველვე შენთვის სახლად ბებულსა, სასუფეველსა ყოვლად ცხოველსა საფუფუნებლად თქვენთვის დასხმულსა ვხედავ ჯეროვნად, მარად სამოვნად შენდა განაჰუმონით განმზადებულსა (95,2-4).

აქ ზუსტად იგივე აზრია გაცხადებული, რაც „ომიანიანში“: არჩილ მეფეს შეეფერება და კიდევაც ელის სახლსამყოფად, სასტუმროდ და განსასვენებლად, ღვთისაგან წინდაწინ გამზადებული სამოთხე, ედემი.

ამასთან დაკავშირებით საგულისხმოა ერთი საკითხის გარკვევა. მკვლევარები მსჯელობდნენ იმაზე, რომ „ქებაში“ არჩილი, ე. ი. მამაკაცი, კი არ არის გამოსახული, არამედ ქალი, თამარი, და ამის ნიშანია საგანგებო ტერმინები „ქრისტეს სასძლო“ და ზმნა „ასძლოს“. ტაეპი ასეა გამართული:

ქრისტეს სასძლოსა ვინმცა ასძლოსა (95,1).

მაშ, „ქრისტეს სასძლოდ“ ქალს მიიჩნევდნენ, მამაკაცს – არა. ბორის დარჩიამ ბევრი იშრომა, რათა ჩემთვის ისედაც ცნობილი რამ ემტკიცებინა ზოგი აკადემიკოსისა და პროფესორისათვის: ქრისტეს სასძლო არის უმანკო ქრისტიანი ქალიცა და კაციც, მათი უმანკო, გვრიტივით სათნო სულებით (ბ. დარჩია, იაკობ შემოქმედელი, გვ. 217-228).

ჩემ მიერ „ომაინიანიდან“ მოყვანილი პარალელით გამოჩნდა კიდევ ერთი ახალი არგუმენტი: „ომაინიანში“ ყველა მეფე, ვინც სამოთხეში (ანუ სასძლოში, წმიდა სულთა კრებულში, სასუფეველში) მოხედება, არის მ ა მ ა კ ა ც ი.

მაშასადამე, ზემორე პარალელის გასავლებად მოყვანილი სტროფის პირველი ტაეპიც – „ქრისტეს სასძლოსა ვინმცა ასძლოსა გაწმენდით ქმნილსა, განბრწყინებულსა“? (95,1) სავსებით ბუნებრივად მიუძღვის წინ II-III-IV ტაეპებში არჩილ მეფეზე გაშლილ საუბარს.

„ომაინიანის“ ზეგავლენა უფრო მკვეთრად ჩანს სხვა შემთხვევაში. თხზულების ერთი გმირი, ზღვათა მეფის შვილი, ომაინს ეუბნება: ჩემი სატროფო, მთვარესავით ღამაზი, ერთხელ ვნახე და დავიბნიდე. ამის შემდეგ მისი ს ა ხ ე დავხატე, ისე მივამსგავსე, როგორც ნამდვილ სანანსა ჰგავს მისი აჩრდილი, რამდენადაც იმის ნამდვილ სახეს, რაც არის სინამდვილეში, კაცის ხელი როგორ დახატავდაო?! ერთი სიტყვით, რაც არის, იმის აჩრდილიდა შერჩა ქაღალდსაო.

სახე დაკმატმე მე მისი აჩრდილთა მიმსებასხეპითა,
თვარ ვით იქნების მისებრი კაცთაბან
ხელოვნებითა?!

(124,1-2).

ფაქტობრივად არსებული უსაზღვრო სიღამაზისა და მხატვრის შესაძლებლობის შეპირისპირების, სინამდვილის ასახვის შეუძლებლობის ეგ კონსტრუქცია მთლიანად გაუმეორებია იაკობ დუმბაძეს, როცა თავის პერსონაჟზე, არჩილ მეფეზე, წერს: ჩემს გმირს ელვის სახე აქვს; ვინც შეხედავს, ამ ელვისებურ ნათებას ვერ უძლებს. ამიტომ მხატვარი თავისი ყალბით უქმად დგას და ამაოდ ცოდვილობს, ეგ სახე ქაღალდზე გადაიტანოს. ამ ამაო გარჯამ, შესაძლოა, კიდევაც იმსხვერპლოს შთაგონებული ხელოვანიო.

სახელ ელვისა სახელველისა
მჰვრებთა ვერ უძლეს ბანცდად სხივისა.

მო, ე კალმითა! მოეკალ მითა,
რომ უქმად სღებით ხატვად სახისა.

(48, I-2)

ვფიქრობ, რომ დანარჩენ საბუთებთან ერთად ეს არგუმენტებიც თავისებურ ძალას იძენენ. „ომიანიანი“ საკმაოდ გავრცელებული თხზულება იყო და მას კითხულობდა ერიცა და ბერიც.

აქვე უნდა შევნიშნო:

იაკობ მიტროპოლიტის „ქების“ მითითებული 48-ე სტროფის პირველ და მეორე სტრიქონებში ჩანს არა მარტო „ომიანიანის“ პოეტური სახის, არამედ „შაჰნამეს“ ვერსიების კვალიც. ე ლ ვ ა ს ა ვ ი თ ს ა ხ ი ს დაუხატველობის საკითხი სწორედ ვერსიებშია დაყენებული იქ ვკითხულობთ:

შენ ხელოვანმან მხატვარმან ვეროღეს

გაზიციადიან –

ელვარებისა შენისა სახე ვერ გამოხატიან

(„როსტომიანი“, 1285, I-2).

ასე ეუბნება ერთი პერსონაჟი მეორეს. რა აზრია აქ გამოხატული? შენ ისე ლამაზი ხარ, ისე ელვარე სახე გაქვს, მხატვარი თვალს ვერ გაგისწორებს, რათა „გაგიცადოს“ და დაგხატოსო.

სწორედ აქ არის ნახსენები ცენტრალური ცნება ე ლ ვ ა – ე ლ ვ ა რ ე ბ ა, აგრეთვე „მჭვრეტთა ვერ უძლეს განცდად სხივისა“; იგივე პოეტური სახე და მოტივაცია „როსტომიანში“ სხვაგანაც გვხვდება. აქაც თითქმის არაფერია შეცვლილი. ნათქვამია, რომ როდამ-რუდაბეს (როსტომის საცოლეს, ზურაბის დედას) მხატვარი ვერ დახატავს, რადგანო

მის სახეზუღან მხატვარსა ხელი არ მოეხმარების,

მისის პირისა ციციციმით ბოქმენ ჯკუა შევიცვალების

(1331, 3-4).

ამრიგად, იაკობის აღნიშნული სახე-ხატი მიუთითებს როგორც „ომიანიანის“, ისე (და უფრო მეტად) „როსტომიანის“ ზეგავლენაზე.

იაკობ შემოქმედელის მხატვრული შიგნითა

II. წ. „აბდულმესიანში“

ე. წ. „აბდულმესიანში“ საინტერესოა 63-ე სტროფი. თავისი ხოტბის საგანს ავტორი ასე ამკობს: ბრმათა თვალი, ყრმათა გამზრდელი, მშიერთა პური, უსახლკართა სახლი, ობოლთა მამა, ქვრივთა მსაჯული, შიშველთ შემმოსველი, მოხუცებულთა დასაყრდენი კვერთხი ხარო. ბოლო, მეოთხე, ტაეპში კი ნათქვამია:

**მოგვწინ სიბრძნესა, ჟერილთ სიღრმესა
თვით განგვიმარტავ მაღლთა მთხრობელი.**

ზუსტი შინაარსი: სიბრძნეს მოგვწვენ, ბიბლიურ წიგნთა ძნელად გასაგებ ადგილებს თვითონვე აგვიხსნი და მაღლიანად მოგვითხრობო.

ტრადიციული მოსაზრებით, ქმნილებაში შექმნილია თამარ მეფე და დავით სოსლანი. ზემორელე ხაზგასმული მეოთხე ტაეპის ადრესატი კი ვერც თამარი იქნება, ვერც – სოსლანი.

თამარი არასოდეს მიუჩნევიათ საღვთო წერილების „მეცნიერად“, ბიბლიურ წიგნთა სიღრმეების მკვლევარად; მით უფრო არასოდეს ყოფილა ამგვარი დავით სოსლანი, გმირი და მეომარი.

ამავე დროს ყურადღებას იქცევს ერთი მეტად საგულისხმიერო გარემოება: მე-17 საუკუნეში, კერძოდ, არჩილ მეფისა და მიტროპოლიტ იაკობ შემოქმედელის დროს, მოდაში იყო გაბაასების ჟანრი. ამ ჟანრს მარჯვედ იყენებდნენ რელიგიური მცნებებისა და საღვთო წიგნების ძნელი ადგილების განსამარტავადაც. ამ მხრივ საინტერესოა ერთი ფაქტი: ბიბლიის ღრმად მცოდნე მწერალი და ღვთის მსახური მიტროპოლიტი იოსებ თბილელი ებაასება ასევე მწერალსა და ბიბლიის ღრმად მცოდნე მიტროპოლიტ იაკობ შემოქმედელს, ლექსად უგზავნის შეკითხვას და დასძენს:

ამისა ახსნა თქვენებან მვალს,
ვიცი, კაცი ხარ მცნებული.

იაკობ შემოქმედელმა ასახსნელი აუხსნა და პასუხის
ბოლოს მისთვის დამახასიათებელი სპეციფიკური მოკრძა-
ლებით მიმართა:

**თვით მცნობსა ცნობა გეგობანა,
რას გააღრუბ მი უცნობელი.**

(ბორის დარჩია, იოსებ თბილელისა და იაკობ შემოქმე-
დელის გაბაასება, „მაცნე“, ელს, №1, 1993, გვ. 10-15).

აქ საინტერესოა შემდეგი:

ხაზგასმული ტაეპი მკაფიოდ გამოკვეთილი მხატვრუ-
ლი ფიგურაა, ინდივიდუალური ხელწერის მაცნე. იგი
იაკობის თავმდაბლობასაც გამოხატავს და, ამასთანავე,
მის აღტაცებულ, მოწიწებულ დამოკიდებულებას ყველა
იმის მიმართ, ვინც რელიგიურ საკითხებში ღრმად ჩახე-
დულია. დღემდე კი არავის შეუნიშნავს, რომ ეგ მხატვრუ-
ლი ფიგურა თავისი მკაფიოდ გამოხატული ინდივიდუა-
ლურობით გამეორებულია ე. წ. „აბდულმესიანში“ და
სწორედ ზემორე მითითებულ ტაეპში, სადაც თავისი
ხოტბის ადრესატს ავტორი მიმართავს:

**მოგვფენ სირბრძნესა, წერილთ სიღრმესა
თვით განგვიმარტებ მაღლთა მთხრობელი.**

უხედავთ: ავტორი ორივეგან აღტაცებულია იმგვარი პი-
როვნებით, ვინც **თ ვ ი თ ო ნ გ ა ნ მ ა რ ტ ა ვ ს**
საღვთო წიგნების სიბრძნეს. თუ ერთგან წერია **თ ვ ი თ**
გ ა ნ გ ვ ი მ ა რ ტ ე ბ, მეორეგან გვაქვს **თ ვ ი თ მ ც**
ნ ო ბ ს ა.

თუ ვაღიარებთ, რომ ე. წ. „აბდულმესიანის“ ავტორი
იაკობ შემოქმედელია, ხოლო მისი ხოტბის საგანი არჩილ
მეფე, მაშინ ყველაფერი დამში მოდის: როგორც არჩილის
თანამედროვეთაგან ვიცით და ეს მეფე-პოეტის შემოქმე-
დებიდანაც ჩანს, იგი იყო საეკლესიო წიგნების, მთელი
ბიბლიის ბრწყინვალე მცოდნე და განმმარტებელი. მასზე
მართლაც რომ უპრიანია, ითქვას:

მოგვწავს სიბრძნესა, წერილთ სიღრმესა
თვით განგვიმარტავ მაღლთა მთხრობელი.

ვფიქრობ, ყოველივე ეს ერთხელ კიდევ ადასტურებს, რომ ე. წ. „აბდულმესიანი“ სინამდვილეში შავთელის კი არ არის, არამედ – იაკობ შემოქმედელისა და შესხმის ობიექტია არჩილ მეფე, 1705 წ. „დავითნის“ დამბეჭდავი, ქართული ბიბლიის ბეჭდურად გამოცემის თაოსანი, ქართული განმანათლებლობის დამწყები და პირველი დიდაქტიკოსი. მეორე მხრივ, საკითხის ამგვარად დაყენება მოხსნის იმ გაუგებრობასა და დაბნეულობას, რაც მკაფიოდ გამოიხატა ჩვენი მეცნიერების საბოლოო სიტყვით: „დღემდე მოღწეულ ჰიმნში აღარ ჩანს სახელი აბდულმესია, რაც ზოგიერთ მკვლევარს აფიქრებინებს, რომ ამ თხზულებას „აბდულმესიანი“ ან „აბდულმესია“ არ უნდა რქმეოდა“ (ქართული მწერლობა, I, ლექსიკონ-ცნობარი, გვ. 147).

ეგ მართალია: ამ ხოტბაში არ ჩანს პერსონაჟი აბდულმესია, რადგანაც შავთელის „აბდულ-მესია“, ეპიკური ნაწარმოები, დაკარგულია, ხოლო ჩვენ წინაშე მდებარე ოდა კი გახლავთ, არც მეტი, არც ნაკლები, იაკობ სამეხელ-შემოქმედელის „არჩილ მეფის ქება“.

ამბავი მეზღაპრე შეღამბარისა

ზემორე წერილში ვუჩვენე, თუ როგორ გამოუყენებია იაკობ შემოქმედელს ერთი მისთვის ჩვეული სპეციფიკური მხატვრული ფიგურა ე. წ. „აბდულმესიანში“, ანუ „არჩილ მეფის ქებაში“. ახლა ვნახოთ, თუ როგორ არის მომარჯვებული იაკობის ვრცელსა და უდავო ნაშრომში („უსჯულოს მოამადისა და ქრისტიანეთ გაბაასება“, იხ. ჟურ. „რელიგია“, 1995, №4-5, გვ. 67-97. ბორის დარჩიას პუბლიკაცია) დაფიქსირებული ზოგიერთი ცნება-ტერმინი ზუსტად იმავე მნიშვნელობითა და მიმართებათა დაცვით ე. წ.

„აბდულმესიანში“. უწინარეს ყოვლისა, ყურადღებას იქცევს ხოტბის 82-ე სტროფი, რომლის მთავარი პათოსია მაჰმადიანობის ძაგება, გაკილება, კრიტიკა. ზოგადად აქ ზუსტად ის პათოსია გამოხატული, რაც „გაბაასებაშია“. ვინც „გაბაასების“ ტექსტს კარგად იცნობს, დამემოწმება: ეს სტროფი თითქმის სიტყვასიტყვით იმეორებს „გაბაასებას“:

1. მაჰმადის სჯულსა ბარდალაჯულსა,
ბილწად საძიქელ-საბასრობელსა,
2. სიძვა-მრუშებით, არა-წმიდებით,
ჩუქნა-ღირწებით სჯულთა მჰყრობელსა,
3. თვით მიზღაარესა, ცუდ ფულამბრესა,
ღმრთისა არ-მართლად მძაღაბებელსა
4. ეც მოსეს ხითა, არ მოსესხითა,
მას ღმრთისა მიერ საძაბებელსა.

მართალია, აქ მომარჯვებული ყველა სიტყვა გვხვდება „უსჯულოს მოამადისა და ქრისტიანეთ გაბაასებაში“, ოღონდ მკითხველმა, შესაძლოა, უფრო კონკრეტული საბუთი მოითხოვოს. იძებნება ეგ საბუთიც.

უწინარეს ყოვლისა, ყურადღებას იქცევს ერთობ კლორიტული სიტყვა ფ ე ლ ა მ ბ ა რ ი. ებ ცნება, ისევე როგორც „ბოლუქ-ბოლუქი“ ან კიდევ ცნება „მაქსიმა“, არ ჩანს ძველ ქართულ მწერლობაში. კერძოდ, არ იხილვის ქართული მწერლობის V-XVI საუკუნეთა ძეგლებში. სამაგიეროდ, ტერმინი ფ ე ლ ა მ ბ ა რ ი გვხვდება XVI-XVII საუკუნეთა ნაწარმოებებში. რას გვეუბნება ის საგანგებო კატალოგი, რომელიც „ვეფხისტყაოსნის“ აკადემიური ტექსტის დამდგენ კომისიაში აქვთ მომზადებული?

ამ კატალოგიდან ირკვევა, რომ ხსენებული ცნება-ტერმინი პირველად XVI საუკუნის მეორე ნახევრიდან იჩენს თავს.

აი, ის ლიტერატურა, სადაც ებ ცნება-ტერმინი დასტურდება: ფელამბარი (იადიგარ-დაუდი, 527,25); ფელამბრები (იქვე, 519,17); ფელამბარსა (ლეილ-მეჯნუნიანი, 262,1);

ფელამბარი (ხოსრ. 61,11); ფელამბარი (გაბაასება თეიმურაზისა და რუსთველისა, 456,2); ფელამბარი (S-2511, შენ. 285,15. XVII საუკუნე).

არის თუ არა „ფელამბარი“ ნახსენები იაკობ დუმბაძის „გაბაასების“ დედანში, ბაგრატ ბატონიშვილის პროზაულ ტექსტში?

არა, არ არის, ხოლო ბაგრატმა თავისი პროზაული ტექსტი შექმნა XVI საუკუნის 20-იან წლებში. ე. ი. 1520-იან წლებში სიტყვა „ფელამბარი“ არ ჩანს. ამავე საუკუნის მეორე ნახევრის „იადიგარ-დაუდში“ კი უკვე ჩნდება. მაშასადამე, თუ ე. წ. „აბდულმესიანი“ XII საუკუნის თხზულებაა, მასში „ფელამბარი“ ვერ იქნებოდა მომარჯვებული. ამასთან ერთად, საგულისხმოა შემდეგი გარემოება. იაკობ დუმბაძის „გაბაასებაში“ ეს სიტყვა ნახმარია სულ ცოტა 12-ჯერ მაინც. იხ. 96,2; 104,2; 109,1; 181,2; 204,2; 203,4; 205,1; 269,4; 271,4; 278,4 და სხვაგან.

მაშ, ტერმინი იაკობ დუმბაძის დროს ფრიად გავრცელებულია.

ამრიგად, მისთვის ჩვეულ ტერმინს იაკობ „მბაძე“ იყენებს ე. წ. „აბდულმესიანში“, ანუ „არჩილ მეფის ქებაში“, ოღონდ საქმე არც ამით მთავრდება. მაქვს უფრო უკეთ ხელჩასაჭიდი საბუთიც.

იაკობის „გაბაასებაში“ ასევე ხშირად არის ნახმარი სიტყვა „ზღაპარი“, ოღონდ არა მისი პირდაპირი, არამედ გადატანითი, ირიბი, დაციწვითი მნიშვნელობით. იაკობის ენაზე „გაბაასებაში“ ზღაპარი ყველგან ნიშნავს ტყუილს, ჩმახს, სიცრუეს.

მითითებული ორივე სიტყვა იაკობის ნაღდ ნაშრომში ყველგან უარყოფითი მნიშვნელობისაა, საკიცხველი ცნებებია. მაგალითად, „არ ცუდ ზღაპრობენ მეტყველნი“ (252,4); ასევე უარყოფითი ცნებაა ფელამბარი: „ცუდ ფელამბარი“ (18,4); სხვაგან იგი არის „სიცრუვის ბეზირგანი“ (87,4).

კიდევ უფრო საინტერესო სხვა რამეა: „გაბაასებაში“
ეგ ორი სიტყვა ერთმანეთზეა გადაბმული და ერთმანეთის
განსაზღვრებად გამოიყენება: ფ ე ლ ა მ ბ ა რ ი გახ-
ლავთ მაჰმადი, ხოლო მაჰმად-ფელამბარი მეზღაპრეა, მა-
ტყუარა, ცრუა, მჩმახავია. მომყავს „გაბაასების“ ის ადგი-
ლი, სადაც ეგ საგულისხმიერო „ბმა“ შევნიშნე:

„სხვანთი ფ ე ლ ა მ ბ რ ე ბ ს არ ემოწმოს, ცრულ
მობართვას ზ ღ ა პ რ ი ს წიზნი“ (204,2).

როგორცა ვხედავთ, „გაბაასებაში“ ერთმანეთზე რკინის
კავითაა გადაბმული ფ ე ლ ა მ ბ ა რ ი და ზ ღ ა პ ა
რ ი (იგივე სიცრუე, ჩმახი, ტყუილი).

ახლა ვნახოთ, როგორ მოუმარჯვებია იაკობ შემოქმე-
დელს იგივე ბ მ ა „არჩილ მეფის ქებაში“.

აგინებს რა მაჰმადიანებს, აქაც ერთმანეთს უკავშირებს
ზ ღ ა პ ა რ ს (ტყუილს) და ფ ე ლ ა მ ბ ა რ ს (მაჰმა-
დიანთა მესიას):

თვითი მ ე ზ ღ ა პ რ ე ს ა, ცულ ფ ე ლ ა მ ბ რ ე
ს ა, ღმრთისა არ-მართლად მქადაგებულსა.

ვხედავთ: როგორც „გაბაასებაშია“ უსჯულო მაჰმადი-
ანთა ფ ე ლ ა მ ბ ა რ ი მატყუარა და მ ე ზ ღ ა პ რ
ე, ღვთის არ-მართლად მქადაგებელი, ზუსტად ისეა „არ-
ჩილ მეფის ქებაშიც“, ანთუ ე. წ. „აბღულმესიანში“.

ამრიგად, იქაც ერთგვაროვანი შეწყვილება, აქაც იგივე
შეწყვილება.

მგონია, ამ საბუთში, ურწმუნო თომას მეტს, ეჭვი არა-
ვის შეეპარება!

ზემორელე ვუჩვენე, თუ ვითარ მოუმარჯვებია იაკობს
„გაბაასების“ წყვილეული „მეზღაპრე ფელამბარი“ თავისი-
ვე „არჩილ მეფის ქების“ 82-ე სტროფში. იგივე სტროფი
იმიტაც არის საინტერესო, რომ იქვე „გაბაასების“ კიდევ
რამდენიმე სპეციფიკური სიტყვა-ტერმინია გამოყენებული.

„გაბაასებაში“ მაჰმადიანები არიან „ჩ უ კ ვ ნ ა - ს
ი ძ ვ ა - მ რ უ შ ე ბ ი ს ა ცოდვის ხელად მიმ-
ღებულნი“ (69,3).

ყველამ იცის, თუ რასა ნიშნავს „სიძვა-მრუშება“: სიძვა მსუბუქი დანაშაულია. ეს გახლავთ თავისუფალი დიაცის ბოზობა; მრუშობა უფრო მძიმე დანაშაულია – ეს ქმრის-ნი ქალის ბოზობაა; ჩუენობა კი ნიშნავს ონანიზმსა და ცვედნობას.

სამივე საკიცხველი სიტყვა მაჰმადიანთა „შესამკობად“ იაკობს „არჩილ მეფის ქებაშიც“ მოუმარჯვებია. აქ გკითხულობთ:

მაჰმადის სჯულსა ბარდალაჯულსა,
ბილწად საქიძველ-საბასრობელსა,
ს ი ძ ვ ა-მ რ უ შ ე ბ ი თ, არა-წმიდების,
ჩ უ კ ნ ა – ლირწებით სჯულთა მაჰრობელსა (82).

ეჭვი არ არის, რომ ორივეგან ერთი და იგივე ავტორი მეტყველებს, ორივეგან ერთსა და იმავე მოტივაციას ვაწყ-დებით.

შეიძლება, მაგანმა კითხვა დასვას: „გაბაასებაში“ რომ „ჩუენა-სიძვა-მრუშება“ წერია, იქნებ, ეს სპეციფიკური გამოთქმა-კომპოზიტი ბაგრატ ბატონიშვილის პროზაულ ტექსტში იყო და იაკობმაც ამიტომ მოიმარჯვაო!

გვაქვს ამის პასუხიც.

პროზაულ დედანში ეს სამსიტყვიანი კომპოზიტი არ არსებობს. ბორის დარჩიამ გაარკვია, რომ „გაბაასების“ 69-ე სტროფის I და II ტაეპების შესაბამისი პწკარები არის ბაგრატის ტექსტში, III-IV ტაეპები კი თვით იაკობის საკუთარი ინიციატივია. ეს იაკობისეული გადახვევა კეკლევარმა ხაზგასმით დაბეჭდა:

ისმაელით გამოვიდეს ყოვლნი კაცნი ღვთის
გმობელნი,
მისისხლე და მუშოროთენი ცრუ-შიც, მპარავ-
მტაცებელნი,
ჩუკვნა-სიძვა-მრუშებისა ცოდვის ხელად
მიმღებელნი,
ნათლის ბნელად ბარდამძცევნი, მწარის ტკბილად
მომთხრობელნი.

(იხ. ბ. დარჩია, იაკობ შემოქმედელი, 2009, გვ. 104).

მაშ, იაკობ „მბაძე“ თავის კიდევ ერთ მხატვრულ სხვადასხვადას
იყენებს „არჩილ მეფის ქებაში“ და ამით კიდევ ერთხელ
გვიდასტურებს ქების ავტორობას.

ოღონდ საქმე არც ამით მთავრდება.

„გაბაასების“ ავტორის კვალი ე. წ. „აბდულმესიანს“
სხვაგანაც ატყვია. აღვრიცხოთ ისინიც. „გაბაასებაში“
პოეტი ღვთის ერთ საკეთილო თვისებად იმას მიიჩნევს,
რომ იგი არის გ ვ რ ი ტ ი ვ ი თ სათნო და ფაქიზი
ბუნებისა: „ტრედ- გ ვ რ ი ტ - მერცხალ-იადონი“ (4,3).
სამაგიეროდ, უარყოფითი პიროვნება ვერ იქნება გ ვ რ ი
ტ ი ს ბუნებისა:

სახით ბერი, საქმით მგელი, ზვალეზისთვის
ეძს(ორია,

მონაზონი სჯულთ ღაზონი, ბ ვ რ ი ტ ს არ ბაძაძს,
ეძს(ორია (22,2).

საგულისხმოა, რომ გ ვ რ ი ტ ი ს საკეთილო თვი-
სებას მიაწერს იაკობი თავისი ხოტბის საგანსაც, არჩილ
მეფესაც, როგორც ამქვეყნიურ ღმერთს:

ბ ვ რ ი ტ თ ა მართვისა თვარ აძვს მართ ვისა
თქვენებრ სურვილი მიუღწეობისა? (62,1)

„გაბაასების“ მიხედვით, იაკობის „სამუშაო“ ტერმინე-
ბია „რიტორი“ და „სიბრძნის ებგური“. საგულისხმოა,
რომ „გაბაასებაში“ ორივე ეგ ტერმინი ერთსა და იმავე
ტაქსონი ერთმანეთზე გადაბმული:

ვ რ ი ტ ო რ ე ბ ს ი ბ რ ძ ნ ის ე ბ გ უ რ ი
შემოქმედელი იაკობ (9,1).

აქ „რიტორი“ და „სიბრძნის ებგური“ თვითონ ავტორია.
საგულისხმოა, რომ ეგ საინტერესო „ბმა“ იაკობს პირ-

წმინდად და უდანაკარგოდ გამოუყენებია „არჩილ მეფის
ხოტბაშიც“. აქ უკვე „სიბრძნის ებგური“ და „რიტორი“
თვითონ ხოტბის საგანია, არჩილ შაჰნავაზის ძეა:

ს ვ ა ვ ლ ი ს ე ბ გ უ რ ი, უცხოთ საღბური...

ს ი ბ რ ძ ნ ის უფსპრული, ენა - რ ი ტ ო რ ი

(59,3-4).

„გაბაასებისეული“ სახე-ხატი „არსთა მბადი, ყოველ
თ ა მ ხ ე დ ი“ (76,2), ჩემი აზრით, „არჩილ მეფის ქება-
ში“ ამგვარ სახეს იღებს: „მ ხ ე დ ი ნივთთა ყოველ
ი ს ა“ (71,4), სადაც „ყოვლთა მხედი“ იგივეა, რაც „მხედი
ყოვლისა“, ხოლო „არსთა მბადი“ ისაა, ვინც ბადებს ა რ
ს თ, ანუ ნ ი ვ თ თ.

მოგვიანო ხანის ტერმინ-ცნებად მიგვაჩნია „გაბაასება-
ში“ მომარჯვებული „იპოდრომი“ (120,4). ამ ცნებას ვაწყ-
დებით „არჩილ მეფის ქების“ 39-ე სტროფის მესამე ტაეპ-
ში: „იპოდრომისა განხმულობანი“.

სხვათა შორის, მე-12 საუკუნის „თამარიანში“ ასახუ-
ლია დავით სოსლანის ომები, მისი ბრძოლები, ცხენ-ტაი-
ტები, ოღონდ ი პ ო დ რ ო მ ი ნახსენებიც არაა!

„გაბაასების“ მიხედვით, ებრაელთა მეფე და პოეტი და-
ვითი, მაგალობელი მთავარი, ქნარსა სცემს „ებან ებანსა“
(III, I); ეგ შეხამებული ბგერწერული სახე „ებან ებანსა“
იაკობს მოუმარჯვებია „ქების“ მე-15 სტროფის მეორე ტა-
ეპში. არჩილ მეფე, თურმე, ათძალს ისევე უკრავს, რო-
გორც ბიბლიური დავითი:

ამათ კალითა რომ ათქალითა
ორღანო უძნონ, ე ბ ა ნ ე ბ ნ ი თ ა.
აქ ერთნაირობა აშკარაა!

აქვე დავსძენ: სიტყვა „ორღანო“, როგორც „ორგანიზ-
მი“, იცის ძველმა ქართულმა მწერლობამ, ოღონდ აქ იგი
ნიშნავს სამუსიკო იარაღს. ამ გაგებით ეგ სიტყვა XVI
საუკუნემდე არ ჩანს.

„გაბაასებაში“ არაერთხელ არის გამოყენებული იაკო-
ბის საყვარელი ხატოვანი ფიგურა ს ა რ ი ს ც ე მ ა,
იგივე ე ს ა რ ო ს ა. ეს სპეციფიკური ტერმინია და ნიშ-
ნავს: სარივით, სარად მოხვდეს მტერსა და ღუშმანს. მოგ-
ვყავს მხოლოდ ერთი ნიმუში:

თუ დავსწრებოდი, მეწადა თავს ცემა მისთვის
ს ა რ ი ს ო (115,4).

იგივე უხეში ფიგურა გამოყენებულია „არჩილ მეფის ქებაში“. იგი, თურმე –

ერთბუნთა ხსნილ-ჰყოფს, მტარით ე ს ა რ ო ს ა
(11,3).

ვხედავთ: სპეციფიკური ინდივიდუალური მიდგომა ს ა რ ო ს ა დ მ ი, როგორც იარაღისადმი, ორივეგან ერთნაირია და გვიმქლავნებს ერთი ავტორის ფსიქოლოგიას. ეს ავტორი იაკობ შემოქმედელია.

ამ მხრივ ასევე ძალიან საინტერესოა სპეციფიკური ტერმინი „სიბრძნის არდაგი“. „გაბაასებაშია“:

სიბრძნის არდაგი მოვირტჷი თჷჷნი ზედა
ძაღაბებისა (249,4).

ვხედავთ: ავტორი პირველი პირით მეტყველებს, რომ ჩვენს გასანათლებლად და საქადაგებლად „სიბრძნის არდაგი“ მოირტყა წელზე. ფორმულა ჩამოსხმულია. „არდაგი“ ებრაული სიტყვაა და წინსაფარს, ტილოს, ფეშტამალს ხელოსნისას ნიშნავს. იგივე ფორმულა არის მონარჯვებული „არჩილ მეფის ქებაში“, თანაც არაერთხელ. ხელმწიფეს მისი „ეკობარი“ ასე მიმართავს: „თქვენს სადიდებლად მწირი სიტყვები შევეკრიბე. მინდოდა, თქვენთვის შემომეწირა. ცრემლთა ნაკადმა გული დაგვისაგან გადამირჩინა“. საგულისხმოა ბოლო ტაეპი (აქაც ბოლო, მეოთხე, ტაეპი!):

სიბრძნის არდაგი, სამხილთ არ დაგი,
წელთა მომერტჷა სწავლის ბაღენით (101,4).

ყურადღება მივაქციოთ იმას, რომ სამი სიტყვა ორივეგან ერთნაირად მეორდება, თანაც ერთნაირი თანამიმდევრობით. „ქებანშია“: „სიბრძნის არდაგი შემოვირტყი“; „გაბაასებაშია“: „სიბრძნის არდაგი წელთა მარტყია“.

ეჭვი აღარაა, ორივეგან ერთი და იგივე ავტორი გვესაუბრება. ეგ ავტორი იაკობ „მბაქეა“.

არის კიდევ ერთი მსგავსი ფორმულა. არჩილს ავტორი ამ მხატვრული ყალიბით სხვაგანაც მიმართავს:

სიბრძნისა სირაღ... ბარე მობეთხუნუს რიტორთ
ბაღენი (263).

ბარემ აქვე ვთქვათ: ი. დუმბაძის საყვარელი გამოთქმა უნდა იყოს არა ოდენ „სიბრძნის ებგური“, „სიბრძნის არდაგი“, არამედ „სიბრძნე უფსკრული“ და „ცნობა-უფსკრული“. კერძოდ, არჩილის ერთსტროფიან ქებაში იაკობი ბრძანებს:

თქმული მომწონს – მისბან ზრდილსა –
არჩილ ცნობა-უფსკრულისა (მე-4 ტაქვი).

„არჩილ მეფის ქებაში“ ეს სპეციფიკური სახე-გამოთქმა ორჯერ მეორდება. ერთგან იგი არის „უფსკრულთ სადარი“ (3,4). იგულისხმება ცნობით, სიბრძნით უფსკრულთ სადარი; სხვაგან გვაქვს: „სიბრძნის უფსკრული“ (59,4).

აქაც ერთი და იგივე მწერალი მეტყველებს.

ბორის დარჩიამ მიუთითა, ოღონდ მეც აღვნიშნავ: „გაბაასებაში“ ავტორი არაერთხელ იყენებს სიტყვა ბ ი ც ე ბ ა ს: „ბიცება“ (154,4); „განაბიცეს“ (149,4). ამ ტერმინს იგი ხმარობს „ქებაშიც“. არჩილ მეფე, თურმე, ისეთი მხვნელ-მთესველია, რომ მისი ერქვნის ძალით „ბიცი“ მიწაც კი ანეულად იქცევა, გაფხვიერდება:

ჰყოფს ანეულსა მყოფს ან ეულსა
არ ოდეს ბ ი ც ე ა ღ ერქვნისა ძალი (55,3).

აქ ავტორი ერთგვარად ეხმიანება ფსალმუნის 106 თავის 34-ე მუხლს.

„გაბაასებაში“ ნათქვამია:

გვწამს მტკიცედ ეს სასწაული დიდთ, მცირეთ,
მ ს ხ ე მ თ ა ღ ა მ წ ი რ თ ა (237,4).

ვხედავთ: ავტორი საკუთარ თავს მ ს ხ ე მ ა დ და მ წ ი რ ა დ წარმოისახავს. იმავე სურათს ვაწყდებით „ქებაშიც“. თუ „გაბაასებაში“ ღეთის წინაშე იაკობი თავდადებული, მსხემი და მწირი, „ქებაში“ უკვე ამქვეყნიური მეუფის, არჩილის, წინაშე იგივე:

მ წ ი რ ი ღ ა მ ს ხ ე მ ი, ებრეთ ღამსხემი,
ქაზისა ვიქმენ თქვენთვის შიმკაღრედ (54,4).

იაკობს „არჩილ მეფის ქებაშიც“ მოუმარჯვებია „გაბაასებაში“ გამოყენებული მისთვის კარგად ცნობილი ბერძ-

ნული სიტყვა ლ ი მ ო ნ ა (ნავსადგური, ბოლახი-შირ-
ტი), ოღონდ ამის თაობაზე მომდევნო სტატიაში უნდა მო-
გახსენოთ.

„ი მ ო ნ ა კ ი დ ე ლ ი მ ო ნ ა“

ცნობილია, რომ XVI-XVII საუკუნეებში, და უფრო ად-
რეც, გამუდმებით მიმდინარეობდა ფარული თუ აშკარა
ბრძოლა იმერეთის მეფეებსა და გურია-სამეგრელოს
მთაერებს შორის. მთაერები გამუდმებით პიტიახშობდნენ,
მეფის ხელისუფლებას გაურბოდნენ, ხოლო მეფეები, თუ-
კი ძალა შესწევდათ, ყოველთვის ცდილობდნენ ურჩი
მთაერების დამორჩილებას.

იმერეთის სამეფოსათვის ძალიან მნიშვნელოვანი იყო
სამეგრელოს დამორჩილება. ეს კი არცთუ ისე ადვილი
საქმე იყო, რამდენადაც სამეგრელო ხშირად იყენებდა
აფხაზთა და სვანთა ძალებსაც. გარდა ამისა, მოხერხებუ-
ლად სარგებლობდა მდინარე რიონის, როგორც თავდაც-
ვის ბუნებრივი საშუალების, ფაქტორით. ამ მხრივ განსა-
კუთრებით მნიშვნელოვანი სტრატეგიული ფუნქცია ენიჭე-
ბოდა დადიანთა მიერ რიონის მარჯვენა ნაპირას გაშენე-
ბულ გამაგრებულ პორტს, საგანგებო დანიშნულების სამ-
ხედრო ბოლახს ლ ი მ ო ნ ა ს („ლიმანა“ ბერძნული
სიტყვაა და ნავსადგურს, ბოლახს ნიშნავს). XVI-XVII სა-
უკუნეების სამეგრელოს ერთ-ერთ საგულისხმო ადგილ-
ტოპონიმს წარმოადგენდა სწორედ ეგ რიონისკიდა ლ ი მ
ო ნ ა. ეს კიდევაც არის დაფიქსირებული ბერი ეგნატაშ-
ვილის „ქართლის ცხოვრებაში“, რომელიც XIV-XVII საუ-
კუნეთა ამბებს აღწერს. აქ ვკითხულობთ:

„მაშინ დადიანმა შემოიკრიბა სპანი თვისნი და აფხაზ-
ნი, წამოვიდა, რ ი ო ნ ი ს ლ ი მ ო ნ შ ი დაისადგუ-
რეს“ (ქართული მწერლობა, 6, გვ. 723).

ეს მოხდა დაახლოებით 1557 წელს.

ამ დროს ერთურთს დაუპირისპირდნენ იბერთა მეფე და ლევან I დადიანი.

ესე იგი, ლ ი მ ო ნ ა იყო ფართოდ პოპულარული ადგილი („შენი“) და სათანადოდ ცნობილი ტოპონიმი.

სხვათა შორის, ამ სტრატეგიული პუნქტის დამჭერი იოლად აკონტროლებდა მთელ სამეგრელოს.

ცნობილია, რომ არჩილ მეფის მამა ვახტანგ V შაჰნავაზი წინდაწინ შეუთანხმდა სამეგრელოს მთავარ ვამეყ III დადიანს და თავისი პირმშო იმერეთში გაამეფა.

მართალია, ეს 1661 წელს სამეგრელოს მთავრის თანხმობითა და სურვილით მოხდა, ოღონდ, როგორც ფეოდალურ ქვეყანაში ხშირად ხდება ხოლმე, მალე არჩილსა და ვამეყ დადიანს შორის ურთიერთობა დაიძაბა. ამის მიზეზი ხშირად სამფლობელოთა შორის საზღვარ-სამანის შეუთანხმებლობა ხდება. ფეოდალი თავის კანში ვერ ეტევა. ამ მხრივ არც მეფე გახლავთ გამონაკლისი.

არჩილ მეფესაც ისევე სწადდა სამეგრელოს სრული დამორჩილება, როგორც იმერეთის სხვა მეფეებს. თუ 1557 წელს ლევან I დადიანი იბერთა მეფემ საბოლოოდ მაინც დაამარცხა და პუნქტი ლ ი მ ო ნ ა, ისევე როგორც სამეგრელოს სხვა ტერიტორიები, იმერეთს დაუმორჩილა, ასევე მოიქცა ასი წლის შემდეგ ახალგაზრდა ხელმწიფე არჩილი. მან ბრძანება გასცა, აედოთ სტრატეგიული მნიშვნელობის ბოღაზი სამეგრელოში. იმერთა ლაშქარმა ბრძანება შეასრულა. სამეგრელო დროებით, მაგრამ მაინც, იმერეთს დამორჩილდა. ეს მოხდა 1661 წელს. ამ დროს აიდეს არა ოდენ ლ ი მ ო ნ ა, არამედ თვით ოდიშიც მთლიანად. მალევე არჩილის ხელში გადავიდა სვირი, კაცხი, ჭაქვითი. ვამეყი სვანეთში გაიქცა. იქ კი შაჰნავაზისა და არჩილის კაცებმა სიცოცხლეს გამოასალმეს იმავე 1661 წელს.

ამიტომაც არის, რომ იაკობ ღუმბაძე თავისი ხელმოწერის საგანზე, არჩილ შაჰნავაზის ძეზე, შენიშნავს: მან ისევ, ხელმეორედ, „კიდევ“ (კიდევ) დაიმონა ეგ პუნქტი, ეგ მხარე და ამით საკუთარი მკლავის ძალა გამოსცადაო:

თვით სულ იმონა კ ი ღ ე მ ლ ი მ ო ნ ა,
მით გაამოსცდიდა ლომისა მკლავთა (33,1).

გვაქვს თუ არა კიდევ რაიმე დამატებითი საბუთი, რომ აქ მომარჯვებული ცნება ლ ი მ ო ნ ა ნამდვილად ნავსადგურს, ბოლახს გულისხმობს და ამ სიტყვას ზუსტად ამავე მნიშვნელობით იყენებს და იცნობს იაკობ შემოქმედელი?

გვაქვს. საძიებელი პრობლემისთვის პირდაპირ სენსაციურ ცნობას გვაწვდის იაკობის „ნამდვილი“ ნაშრომი „გაბაასება“. იქ პირდაპირ და უთუშცაოდ არის მითითებული, რომ ლ ი მ ო ნ ა იგივე ბოლახია, ნავსადგურია და არა სხვა რამ პუნქტი უცხოეთის ქვეყნისა. „გაბაასებაში“ ვკითხულობთ:

აღსა ლ ი მ ო ნ ა დ შუშუცვლის დაუნთქველობის
ბ ო ლ ა ზ ი (45,2).

აქ მომარჯვებული სიტყვა „ალი“ ჯოჯოხეთის ცეცხლს, გეჰენიას, ნიშნავს. „გაბაასებაში“ ერთგან ავტორი მაჰმადიანებზე შენიშნავს – მათ ჯოჯოხეთის ალი იწვნიესო:

უზსკრულთა შინა შთასცვივდნენ,
ნახეს იმ ალი ასულად (130,3).

სიტყვა „ლიმონას“ იცნობს „ქილილა და დამანა“ (გვ. 503). აქ ვკითხულობთ: „რომე დელვაგვემულსა ლ ი მ ო ნ ი ს პირი გუაჩვენოს“.

ამრიგად, შეიძლება დავასკვნათ: „თვით სულ იმონა კიდევ ლიმონა“, არც მეტი, არც ნაკლები, ნიშნავს: არჩილმა კიდევ ერთხელ აიღო მარჯვენა სანაპიროზე გაშენებული ნავსადგურ-ბოლახი და სამეგრელო დაიმორჩილა.

განხილულ საკითხთან დაკავშირებით საგულისხმოა წინა, 32-ე, სტროფის მინიშნებაც. პირველ ტაეპში საუბა-

რია ორ პიროვნებაზე, რომლებიც ხოტბის გმირისადმი მტრულ, არამოყვრულ დამოკიდებულებას ამჟღავნებენ. ესენი არიან ვ ა მ ე ყ ი და ვ ი ს ი. ტაეპი ამრიგად გამოიყურება:

ვხმ(ო) ვ ა მ ე ყ-ვ ი ს ს ა, ართუ მემყვისსა,
 რ(ო)ს იავარ-ყო იამან ძვეყნიოთ.

როგორცა ვხედავთ, ხსენებული ორი პირი არჩილისა და მისი „მკობარის“ მიმართ „ართუ მეყვისნი“ არიან. მეყვისი ნიშნავს მოყვასს, მოყვარეს, მისანდოს, ნათესავს, მოყვარულს, თვისტომს. ართუ მეყვისი არის არამოყვარე, არამოყვრული, მტრულად განწყობილი. მაშ, არჩილის მიმართ მათ აქვთ არამოყვრული, არაკეთილმეგობრული დამოკიდებულება.

ჯერ ვისის ამბავი გავარკვიოთ.

ზოგი მეცნიერი აქ ნახსენებ ვისს „ვისრამიანის“ ლამაზმანად წარმოისახავს. ეს სრული გაუგებრობაა. ზემოხსენებულ კონტექსტში ვისის, როგორც ქალის, ხსენება სრულიად უადგილოა.

ზემორეულ დაუამტკიცე, რომ „არჩილ მეფის ქება“ განიცდის „შაჰნამეს“ ქართული ვერსიების მძლავრ ზეგავლენას. ე გ ვ ი ს ი ც „შაჰნამეს“ პერსონაჟი მამაკაცია. ეგ სწორედ ის ვ ი ს ი გახლავთ, რომელიც უკეთური თურის ფალავანი და ვაზირია. თური კიდევ იმად არის „უკეთური“, რომ საკუთარი ძმა მოკლა ქონების გულისთვის, მიწის გამო. მისი სარდალი ვისი კიდევ ორმაგად უკეთურია, რადგან მის პატრონ თურთან ერთად ხელი გამოიღო ცხებული მეფის ირეჯის წინააღმდეგ. ამგვარი პირი არჩილ მეფის მიმართ ვერ იქნება „მეყვისი“ ისე, როგორც არჩილი ვერ შეეგუება უკეთურების ხელისშემწყობსა და დამცველს, სამფლობელო მიწისათვის ომის ამტეხსა და მოძალადეს, ცხებულ ირეჯ შაჰის წინააღმდეგ ამბოხებულს.

ახლა ვ ა მ ე ყ ს მივუბრუნდეთ.

ქართველი ვამეყიცი სრულიად იმეორებს „არმეყიცი“ ვისის საქციელს. ამიტომ ისიც არასასურველ კონტექსტშია ჩაყენებული; ისიც უკეთური თურის რაინდ-ვაზირით უარყოფით განწყობას ბადებს. რატომ? რა თქმა უნდა, იმის გამო, რომ ზეგარდმო ცხებულს, დავითიან ბაგრატიონს, წინააღმდეგობა გაუწია და ქვეყნის ცენტრალიზაციას, საკეთილო საქმეს, წინ აღუდგა. მიუხედავად ამისა, არჩილმა სამეგრელო მანაც შემოიმტკიცა და მისი ცენტრალური სტრატეგიული პუნქტი ნავსადგური ღ ი მ ო ნ ა აიღო. იმავე 1661 წელს, როგორც უკვე ითქვა, ურჩი ვამეყი მოკლეს. მაგრამ აქ დამაბნეველ ვითარებას ქმნის უშნოდ გამომტყვერალი სიტყვა ი ა მ ა ნ ე თ ი (იემენის ქვეყანა):

ვხმობ ვამეყ-ვისსა, ართუ მემჳისსა,
როს იავარ-ყო ი ა მ ა ნ ქვეყნიოთ.

სინამდვილეში აქ ი ა მ ა ნ სიტყვა ჩაწერა დავით რექტორმა. ეს მისი კონიექტურაა. არადა ნუსხები, რომელთაც დავით რექტორის მსახვრალი ხელი არ შეხებია, აქ გვიჩვენებენ წაკითხვას: ა მ ა ნ ქ ვ ე ყ ა ნ ი თ (B-CEFHK – იხ. ივ. ლოლაშვილი, გვ. 127).

ახლა გაემართოთ ტექსტი ისე, როგორც იაკობის ხელიდან გამოვიდა:

ვხმობ ვამეყ-ვისსა, ართუ მემჳისსა,
როს იავარ-ყო აჰან ქვეყანიოთ.

ახლა უკვე ნათელი ხდება ავტორის სათქმელი: ვამეყ III დადიანი, რომელიც უკეთურ ვისსა ჰგავს იმით, რომ თავის ხელმწიფეს დაუპირისპირდა, ა მ ა ნ, ესე იგი არჩილ შაჰნავაზის ძემ, 1661 წელს მოსპო, იავარყო, მიწის პირისაგან აღმოფხვრა, როგორც ტახტის ქვეამხედვარი და ორგული.

როგორც საქართველოს ისტორიიდან ვიცით, ყველა პროგრესული მწერალი მეფის ცენტრალიზებულ ხელისუფლებას მიესალმებოდა. მათ ჩამოთვლას აღარ დაუწყებ. იაკობიც პროგრესული მოღვაწე გახლდათ და მე-

ვის ცენტრალიზებული ხელისუფლების არსი კარგად ესმოდა. ამიტომაც არის, ასე მკვეთრად რომ უწონებს მეფეს ქვეშევრდომის სიცოცხლის ხელყოფას. საკითხისადმი მისი ამგვარი მიდგომის მაცნე ბევრი ეპიზოდის ამოწერა შეიძლება ე. წ. „აბდულმესიანიდან“. არჩილის შესახებ ერთგან აცხადებს:

ვისცა შიჰრისხლა, ნამღვილვე მიჰხვდა
 მას სალმოზანი სიკვდილისანი (23,4).

ამ ტაეპში იოლად შეიძლება დავლანდოთ ვამეყ III დადიანის აჩრდილი. სხვაგან ავტორი პირდაპირ მიუთითებს: „ცუდ-ყვნის მან მტერნი, ორგულთა ერნი“ (12,3); კიდევ მეტი. ავტორის ხოტბის საგანი არის „ორგულთ განმგმირი, მტერთა ქვესკნელად დამამხობელი“ (4,3); მწერალი უფრო შორსაც კი მიდის. ავტორი თავისი ხოტბის საგანს აქეზებს, არწმუნებს, კარგიაო, რომ ვამიყ დადიანის მსგავს „ორგულთა მოსწყლავ, ძირითურთ მოჰსხლავ“ (61,2) და ა.შ.

როგორცა ვხედავთ, 32-ე და 33-ე სტროფები ერთმანეთზეა გადაბმული და ერთიან ინფორმაციას გვაწვდიან, თუ როგორ დაუპირისპირდა ხელმწიფეს მთავარი ვამიყ III დადიანი და შემდეგ თუ როგორ აიღო იმერეთის ახალგაზრდა მპყრობელმა ლ ი მ ო ნ ა. 33-ე სტროფის ბოლო ტაეპი ამ მხრივ მეტად საინტერესოა. აქ ნათქვამია: არჩილ მეფემ ყველა მიწის მპყრობელი დაჩრდილა საქართველოში ისე, როგორც მზე დაფარავს სხვა ვარსკვლავებსაო.

ბნელს-ჰყოფს ყოველთა ძვეჲნის მამრობელითა
 ვით მზე დაჰფარავს სხვათა ვარსკვლავთა.

ამ კონტექსტში „ქვეყნის მპყრობელი“ ძველი მნიშვნელობის მქონეა და ნიშნავს მიწის, მხარის, „გაეარის“ (ანუ სამეგრელოს) მპყრობელს.

ასეთია „არჩილ მეფის ქების“ 32-ე და 33-ე სტროფების ცნობები ისტორიული სინამდვილის შესახებ.

ეგ ინფორმაცია ძვირფას სამსახურს გვიწევს, რათა დავადგინოთ თხზულების შექმნის თარიღი.

1663 წელს არჩილი მამამისმა შაჰნავაზმა (ვახტანგ მე-ხუთემ) სხვადასხვა გარემოებისა გამო იმერეთიდან უკან გაიწვია.

მაშასადამე, ეჭვი არ არის, იაკობის ხოტბა დაწერილია 1661-1663 წლებში.

306 არის პირმშო?

ძალიან საყურადღებოა, რომ თავის „გაბაასებაში“ იაკობ მიტროპოლიტი საგანგებო ყურადღებას აქცევს ტერმინ პ ი რ მ შ ო ს. ბაგრატ ბატონიშვილის პროზაულ დედანში გახილულია საკითხი: ვის მეტი პატივი აქვს ბიბლიაში – ისმაელსა თუ იაკობს? შემდეგ ი. შემოქმედელი, როგორც ბორის დარჩია მიუთითებს, თავისი სურვილით, დედნისაგან გადახვევით, აქ ურთავს ბიბლიურ ეპიზოდს, თუ „რებეკას ეშმაკობის მეოხებით ისაკმა ესავის მაგივრად როგორ აკურთხა პირმშოდ უმცროსი ძე, იაკობი“ (ბ. დარჩია, იაკობ შემოქმედელი, გვ. 105).

საგანგებოდ გამოვიძიე ეს ამბავი და გაირკვა შემდეგი:

ე. წ. „აბდულმესიანში“ წერია:
ისაკაბრ პირმშობ, კურთხევით ნიშობ,
მელქიზედეკის ლოცვით ზედა-მთით,
მსავსისითა ეს ავი სით ა, –
მაუწყონ მთქმელთა, – თუცა რათ ურთით?

აქ სწორედ ის ესავია გამოსახული, რომელიც დედის, რებეკას, ჩაგონებით მოატყუა უმცროსმა ძმა იაკობმა და მამას პირმშობობის კურთხევა გამოსტყუა.

ისაკი იყო აბრაამის პირმშო, მამისაგან კურთხეული. ისაკს რებეკასაგან შეეძინა ტყუპები – პირველი ესავი, მეორე – იაკობი (დაბადება, 25,25). ტერმინი „კურთხევით ნიშობ“ მითითებულია დაბადებაში (26,29). ერთი პირობა ესავმა პირმშობობა არად ჩააგდო (დაბადება, 25,34), არადა, ეს ძველად დიდმნიშვნელოვანი რამ იყო – მამის მთელი

უფლება შვილზე გადადიოდა! რებეკას რჩევით, იაკობი ველზე სანადიროდ გასული ესაეის ნაცვლად მივიდა დაბრმავებულ მამასთან კუროთხევის მისაღებად და მიზანს კიდევაც მიაღწია (დაბადება, 27,1-29).

საგულისხმოა, რომ „ეგ ზედმეტი“ ამბავი თავის „გაბაასებაში“ დუმბაძეს ასე გაულებქსავს:

დაუბრყვილდეს ისაკს თვალნი, ველად გახვნის
 ესავი სა?

რეპეკასბან ნასწავლები იაკობს რწამს ეს ავისა,
 პირმშოლ იჰმნა უმცირესი, თიკან ოსპით ესა
 ვისა (63).

გხედავთ: იაკობ შემოქმედელი ბაგრატის პროზაულ ტექსტს ავრცობს ახალი ბიბლიური ეპიზოდით და ყველაზე მთავარი ისაა, რომ „არჩილ მეფის ქების“ 27-ე სტროფში გადმოცემული არა მარტო ამბავი ჰგავს ზედმიწევნით „გაბაასების“ ამბავს, არამედ თვით რითმაც ერთი და იგივეა გამოყენებული. „ქებაშია“:

ეს ა ვ ი ს ი თ ა ეს ა ვ ი ს ი თ ა.

„გაბაასებაშიც“ ზუსტად ეგ რითმებია მომარჯვებული:
 დაუბრყვილდეს ისაკს თვალნი, ველად გახვნის

ეს ა ვ ი ს ა,

რეპეკასბან ნასწავლები იაკობს რწამს ეს
 ა ვ ი ს ა.

საგულისხმოა, რომ „ქების“ სართომო წყვილეულის პირველი სიტყვა სახელია – ე ს ა ვ ი; მეორეა ზმნა – ე ს ა ვ ი არისო. იგივე თანამიმდევრობაა დაცული „გაბაასებაშიც“. ჯერ ე ს ა ვ ი, კაცის სახელი, მიდის, მერმედ – ე ს ა ვ ი ამბავიო. ამიტომაც, ეჭვი აღარ გვრჩება, „ქებაცა“ და „გაბაასებაც“ ერთი ავტორის შემოქმედებით ფსიქოლოგიას გვამცნევს. ეს ავტორი იაკობ „მბაძეა“.

მაშ, ასე: 27-ე სტროფის მიხედვით, არჩილი შაჰნავაზის პირმშო შვილია. ამ სტროფის იდეას ეხმიანება 53-ე სტროფის მე-3 ტაეპიც.

სიბრძნისა ზღვასა ა რ ჩ ი ლ-პ ი რ მ შ ო ს ა (53,3).

თუმცა დავით რექტორის მსახურალი ხელით ჩასწორებული ტექსტში დღეს არჩილის ადგილას თსსს ს კვითხულობთ:

სიბრძნისა ზღვასა თ ა მ ა რ-პირმშოსა (ქართული მწერლობა, 3, გვ. 334).

აქ რომ თ ა მ ა რ ი უადგილოა, მომდევნო, 53-ე, სტროფიც გვამცნევს. აქ ისევ იმავე გმირზეა განუწყვეტელი მსჯელობა და წერია, რომ იგი არის „მძლედ მორკინალი“ (55,1). არადა, „თამარ წყნარი“ შეუძლებელია იყოს „მძლედ მორკინალი“. ამასთანავე, იმავე გმირის უწყვეტი დახასიათება გრძელდება 58-ე სტროფშიც. აქ კი გმირი შედარებულია ლომთან. თუ ხოტბის საგანი თამარია, ეს სრულიად გამორიცხულია, რადგან ლომთან ქალის შედარება იქნებოდა არა ქება, არამედ შეურაცხყოფა, ვინაიდან ლომი ითვლებოდა (და ებ ყველამ იცოდა) ბერწოვნების სიმბოლოდ: „ლომს ძლიერება, მზეს ბრწყინვალება, მუშკს სურნელება შენგან მიეცა“ (58,1).

ამრიგად, უდავოა: ეს გმირი მხოლოდ არჩილ მეფეა!

საგულისხმოა, რომ იოსებ თბილელიც „დიდმოურავიანში“ არჩილს „ხელმწიფეთა პირმშო შვილს“ უწოდებს (2,1).

ეგ გადახმიანება მრავლისმეტყველია!

იაკობსა და იოსებ ტფილელს ხომ ერთმანეთთან პირადი მეგობრობაც აკავშირებდათ და ერთურთსაც არაერთხელ შეხვედრიან.

ირკვევა, არჩილის კარზე შემუშავებული ყოფილა იდეა, რომ ეგ ხელმწიფე ვახტანგ შაჰნავაზის მიერ კურთხეული პირმშოა. ეს ფაქტობრივადაც აგრე იყო — შაჰნავაზის უფროსი ძე გახლდათ არჩილი; ამიტომაც წერს ისტორიკოსი ბერი ეგნატაშვილი: „არჩილი იყო უხუცესი“ (იხ. ბერი ეგნატაშვილის ისტორია, ქართული მწერლობა, 6, გვ. 811), ხოლო იქვე, ქვემორედ, იმეორებს: „პირმშო და საყვარელი არჩილი“ (გვ.

817). იქვეა მითითებული, რომ შაჰნავაზმა თავის ექვსეუ
ვაჟს საუკეთესო განათლება მიაღებინა, განსაკუთრებით
არჩილს და უმთავრესად რელიგიური. ესე იგი, დოკუმენ-
ტურად დასტურდება არჩილის პირმშობობა. კიდევ უფრო
საინტერესოა, რომ ფეშანგიც თავის „შაჰნავაზიანში“ მიუ-
თითებს, მშობლებმაო „უფროსსა არჩილ უწოდეს“ (210,1).

მოვიყვან კიდევ ერთ პარალელს, სადაც, შეიძლება ით-
ქვას, დოკუმენტურად მტკიცდება, რომ 27-ე სტროფი
იაკობ მიტროპოლიტის ნახელავია. თავის უდავო „გაბაას-
ებაში“ იაკობი ბიბლიურ ი ს ა კ ს ა და საძიებელ
ტერმინ პ ი რ მ შ ო ს ერთმანეთზე გადაბმულად წარ-
მოგვიდგენს:

ი ს ა კ უ კ უ რ თ ხ ა უფალმან პ ი რ მ შ ო დ,
იბი ჰჰვა ბანამბად (117,3).

ახლა ამას შევადაროთ „ქების“ ის ტაეპი, სადაც არ-
ჩილს ასე მიმართავს ავტორი:

ი ს ა კ ე ბ რ პ ი რ მ შ ო ბ, კ უ რ თ ხ ე ვ ი თ
ნიშობ.

ვხედავთ: ორივე ტაეპში ერთნაირად არის ერთმანეთზე
გადაბმული სამი სიტყვა: ი ს ა კ ი, კ უ რ თ ხ ე ვ ა,
პ ი რ მ შ ო.

ამრიგად, იაკობის ნამდვილი თხზულება „გაბაასება“
პირდაპირ მიუთითებს, რომ „ქების“ 27-ე სტროფში შექე-
ბულია შაჰნავაზის მიერ პ ი რ მ შ ო დ და გ ა მ ო
რ ჩ ე უ ლ ს ა ყ ვ ა რ ე ლ შეიღად წოდებული არ-
ჩილი:

ისაკაპბრ პირმშობ, კურთხევით ნიშობ,
მელქისედეკის ლოცვით ზელა-მითი.

ესავისითა ეს ავი სით ა, -

მაუწყონ მთქმელთა, - თუცა რათ ურთით?

მცირე კომენტარი: ისაკივით პირმშო ხარ; ნიშნად
გატყვია კურთხეულობა. ესევის მსგავსად როდი გაგცუ-
დებია ან წავგომევია პირმშობობის პატივი; შენ ხომ იმე-

რეთის ტახტზე ასვლისას მამასთან ერთად მეღვინეებს
გელათის მიტროპოლიტმა გააკურთხა.

აქ მე ბიბლიურ მეღვინეებს, ვინც აბრაამი აკურთხა,
ვერ ვხედავ, რადგან მას ისაკთან არავითარი შეხება არა
ჰქონია. ისაკი მხოლოდ მამამ, აბრაამმა, აკურთხა. აქ
მეღვინეებს გელათის მიტროპოლიტის ხსენება ისეთივე
ქართული რეალიაა, როგორც მაქსიმე კათალიკოსის ხსე-
ნება, რომელმაც 1647 წელს, სწორედ არჩილის დაბადე-
ბის წელს, მიტროპოლიტად აკურთხა იაკობ შემოქმედე-
ლი. დიახ, „ქებაში“ დადასტურებულია სიტყვა მ ა ქ ს ი
მ ე დ.

ვის ვგონებ მაქსიმედ?

„არჩილ მეფის ქების“ ერთი სტროფი ამგვარია:

1. არ იონათან, არიო ნათან,
ვინ ძმნა მას ზედა ზეთ-მცხეპელობა;
2. ღაცხრა, ღაყუღნა, მისბან ბანცუღნა
უბლიმთა ბორბვით ზარ-მცემელობა.
3. ღავით ძლიერი, მხნელ საშინელი,
უფლებს და მთავრობს ურჩთ-შემწველობა.
4. ვგონებ მაქსიმედ: ჩემთვის მაქს იმედ –
მისბან სჯულისა დამბეჭდველობა.

ჩემი დაკვირვებით, ე. წ. „აბდულმესიანში“ გვაქვს ორგ-
ვარი რეალიები: ა) ბიბლიურ-უცხოური და ბ) ქართული.
ე. წ. ქართული რეალიების მოდასტურება მეღვინედეკი (ი-
მერეთის მიტროპოლიტი, გენათელი), რიონის ლიმონა
(ბოლაზი) და ზოგი სხვაც. მიმაჩნია, რომ სწორედ ერთი
ამდაგვარია სიტყვა მ ა ქ ს ი მ ე დ.

აღნიშნულ კონტექსტში საძიებელ სიტყვას შეიძლება
ჰქონდეს სამი მნიშვნელობა, და, რაც უმნიშვნელოვანე-
სია, ს ა მ ი ვ ე გ ა ნ მ ა რ ტ ე ბ ა ს ი ა კ ო ბ მ
ი ტ რ ო პ ო ლ ი ტ თ ა ნ მ ი ვ ყ ა ვ ა რ თ.

ვიდრე ამის თაობაზე რაიმეს ვიტყოდე, მანამდე ვაწვ
საჯოთ I-III ტაეპები.

აქ სათუმცაო არაფერია. სამივე ტაეპში წარმოდგენი-
ლია ბიბლიურ-უცხოური რეალიები. იონათანი და ნათანი
ბიბლიური პერსონაჟები არიან; ნათანს დაუცხრია, დაუმ-
შვიდებია უგლიმთა შფოთი და დავიდარაბა; დავით ისრა-
ელთა მეფე და მხედარმთავარი უფალი და მეთაურია სა-
კუთარი ხალხისა.

მეოთხე ტაეპში კი, როგორც ითქვა, გვაქვს ერთგვარი
„ორგემაგე“ კონტექსტი. აქ სირთულეს ქმნის სიტყვა „მაქ-
სიმედ“. იგი შეიძლება განიმარტოს, როგორც უცხოური
საზოგადო სახელი მ ა ქ ს ი მ ა (რადაც მოცემულობა,
კანონთა, ზნეობრივ ნორმათა ერთობლიობა, პრინციპი,
სენტენცია). ამ ვითარებაში მივიღებთ ამგვარ აზრს – მაქ-
სიმად მივიჩნევ შემდეგს: მაქვს იმედი, რომ ჩემი ხოტბის
საგანი არჩილ მეფე იქნება ჩვენი სჯულის (რელიგიის)
დამბეჭდველი (შემნარჩუნებელი, დამცველი, გონებაში
შემნახველი, დამმახსოვრებელი). გავიხსენოთ ბერი ეგნა-
ტაშვილის მითითება: შაჰნავაზმა საგანგებო რელიგიური
ცოდნა მიაღებინა თავის შვილებსო. და აქ უწინარესად
არჩილ პირმშო იგულისხმება.

თუ ეს ასეა, მაშინ უნდა გავითვალისწინოთ ის გარე-
მობა, რომ სიტყვა „მაქსიმა“ (პრინციპული დებულება)
ადრინდელ ქართულ ენაში არ დასტურდება. იგი ჩანს
მხოლოდ XVI საუკუნიდან (იხ. „ვეფხისტყაოსნის“ აკადე-
მიური ტექსტის დამდგენი კომისიის სიტყვათა კატალო-
გი).

ასე რომ, ამნაირ გაგებას იაკობ „მბამქესთან“, ანუ
XVII საუკუნეში, მივყავართ.

მეორე გააზრება გულისხმობს მ ა ქ ს ი მ ე აღმსა-
რებელს, ბიზანტიელ ღვთისმეტყველს, რომლის გამოსა-
ხულებაც რუსთველის გამოსახულებასთან ერთად არის
დახატული იერუსალიმის ჯვრის მონასტერში და რომ-

ლის ეთიკაც ეფუძნება ბოროტი ემოციების კეთილად გარდაქმნის მოძღვრებას.

მ ა ქ ს ი მ ე ს ამ გააზრებას მხარს უჭერს ორი გარემოება:

ა) ცნობილია, რომ მაქსიმე აღმსარებელი ბოლოს მოღვაწეობდა ლაზიკაში, ტრაპეზუნტის მხარეში, სადაც გარდაიცვალა კიდევ, ხოლო სწორედ ტრაპეზუნტის საღვთისმეტყველო აკადემია დაამთავრა იაკობ დუმბაძემ. გასაგებ მიზეზის გამო აქაურ სასწავლებელში ფართოდ ასწავლიდნენ მაქსიმე აღმსარებლის თეოსოფიას.

ბ) სტროფში, სადაც ნახსენებია მაქსიმე, სწორედ იმაზეა მსჯელობა, თუ როგორ მოაქცია ნათანმა უგუნური გონებაზე, როგორ დააყენა უგლიმნი სიკეთის გზაზე. ეს სწორედ მაქსიმე აღმსარებლის მაქსიმაა: ბოროტი ემოციების კეთილად გარდაქმნა!

ასე რომ, ამ განმარტებასაც იაკობ „მბაძესთან“ მივყავართ.

მე მაინც იქითკენ ვიხრები, რომ აქ უცხოური ტერმინი კი არა გვაქვს, არამედ ქართველი კერძო პირის სახელი მ ა ქ ს ი მ ე.

ვინ შეიძლება იყოს ის მ ა ქ ს ი მ ე, რომელსაც უნდა შეედაროს და შეეფარდოს მომავალში არჩილ მეფე თავისი საღვთისმეტყველო ცოდნითა და ჩვენი რელიგიის, ჩვენი რჯულის, დამბეჭდველობით?

ასეთ პიროვნებად, ამგვარ მ ა ქ ს ი მ ე დ მე მივიჩნევ იმერეთის ცნობილ კათალიკოსს მ ა ქ ს ი მ ე მაჭუტაძეს, რომელმაც 1647 წელს, სწორედ არჩილ მეფის დაბადების წელს, მიტროპოლიტად აკურთხა იაკობ დუმბაძე. სხვათა შორის, იაკობამდე სწორედ ის იყო შემოქმედის მიტროპოლიტი. ჩვენი ეპისკოპოსებისა და კათალიკოსების ხსენება საერთოდ ახასიათებს დუმბაძეს. „გაბაასებაში“ ახსენებს ეპისკოპოს მროველს. ექვთიმე მთაწმინდელზე ამბობს: „ღვთისმეტყველთა სიტყვებს ჰქუხდა, სიბ-

რძნით სჯობდა ჩვენს მროველსა“ (184,4). ამის შემდეგ სტროფის პუნქტობრივი შინაარსი ასე წარმომიდგენია: არჩილ მეფე არის არა იონათანი, არამედ ნათანი, ვისაც შეუძლია თავად აკურთხოს სხვა; რომელმაც დააცხრო, დაამშვიდა უგლიმთა შფოთი, რაც ჩვეულებრივი ამბავი იყო იმერეთში არჩილის გამეფებამდე; როგორც დავით მეფსალმუნე, იგი ისე უფლობს და მთავრობს თავის ქვეყანაში; მე ის მაგონებს კათალიკოს მაქსიმეს და მაქვს იმედი, რომ არჩილიც მაქსიმეს მსგავსად იქნება ქრისტიანული სჯულის გულში ღრმად დამმარხველი, გონებაში აღმბეჭდველი, მცველი და დარაჯი.

დიახ, სწორედ რომ ასეთი გახლდათ არჩილ მეფე, ფილოსოფოს-თეოლოგი, კურთხეული ხელმწიფე, სახელოვანი მოღვაწე და დიდი მწერალი, მთელი სალიტერატურო სკოლის მეთაური.

ამრიგად, „ხოტბაში“ როგორც სხვაგან, ისე აქაც ერთმანეთშია არეული ბიბლიურ-უცხოური და ქართული რეალიები. „მაქსიმე“ სწორედ ამის ერთი კონკრეტული მაგალითია.

მაშ, ასე!

კვლავ და კვლავ დასტურდება – ე. წ. „აბდულმესიანი“ მე-17 საუკუნის ძეგლია.

„ერთა სტოლანი“

ე. წ. „აბდულმესიანის“ V თავში აღწერილია არა ომები, მოძრაობანი და გადაადგილებები, არამედ სტატიკური გარემო: უძრავი ნივთები, სახლ-კარი, ავეჯეული და ა. შ. ერთი სიტყვით, გვირგვინოსნის სასახლის დგამ-ავეჯი და მოწყობილობა. პირველ სტროფში დახატულია სრა-სასახლე, კარ-მიდამო და გალავანი; მომდევნოში ხდება ე. წ. „არეალის დავიწროება“ და უკვე ტახტი და მისი მოწყო-

ბილობა იხატება; მესამე, ბოლო სტროფში თვით ის პერ-
სონა და მისი მორთულობა ჩანს, ვინც ამ ტახტზე ზის.

მაშასადამე, ე. წ. „არეალის დაევიწროება“, რაც
„ვეფხისტყაოსნის“ ავტორისათვის კარგად ცნობილი ხერ-
ხია, აქაც არის მომარჯვებული. და აი, აქ, პირველ „სტა-
ტიკურ“ სტროფში, სადაც ასახულია სრა-სასახლე, გალა-
ვანი, ბაღ-ბაღჩა, აბანო და მისი მოწყობილობანი, ჰიპოდ-
რომი, რომელიც გალავნის შიგნით იგულისხმება, მესამე
ტაეპი ამგვარია:

კართა სტოვანი, ერთა სტოლანი,
იკოღრომისა განხმულობანი.

სტოვანი სახლის შესასვლელ კარებზე გადმოფარებუ-
ლი ნაგებობა, თაღ-კამარედია (ს. ორბელიანი). ასეთები
აქვს ეკლესიებსაც; ოღონდ რასა ნიშნავს სტოლანი
ი?

დ. ჩუბინაშვილი მას განმარტავს, როგორც ნ ა ვ ე ბ
ს; ს. ორბელიანის მიხედვით, „სტოლი“ არის მრავალი
საბრძოლო გეში ერთად; ზ. სარჯველაძის განმარტებით,
ეს ლექსმა ნიშნავს ღ ა შ ქ რ ო ბ ა ს.

არადა 39-ე სტროფის აღწერილობაში ამ გაგების მქო-
ნე სიტყვა სრულიად უადგილო და ამოვარდნილი ჩანს.
მომყავს მთელი სტროფი, რათა ყოველი თვალსაჩინო
გახდეს:

1. თუ ვუქო სრანი, მე ამას რანი?
გალავანისა შემკულობანი,
2. მტილ-სამოთხენი, თვალთ სამოთ ხენი,
ზედ ავაზანთა შემქნულობანი,
3. კართა სტოვანი, ერთა სტოლანი,
იკოღრომისა განხმულობანი,
4. სახმრად ლანკანთა, თანად პინაკითა,
ბაღახუნით ხელ-ყვანს შემქნულობანი.

მაშ, აღიწერა სრა-სასახლე, გალავანი, ბაღჩა-ბაღი, ხე-
ხილი, აბანო-აუზები, თაღ-კამარედები, ცხენით საასპა-
რეზო მოედანი, ლაღ-იაგუნდის თევზ-ჯამები. სხვათა შო-

რის, იაგუნდის ჯამად რომ ამ ნაწარმოებში ავტორს პერსონული ნაკი სიტყვა მოუმარჯვებია, სწორედ ეგ ლექსემა „ნაკი“ უხსენებია იაკობ შემოქმედელს თავის ნამდვილ „გაბაასებაში“, 171-ე სტროფის მესამე ტაეპში.

ახლა მიბრძანეთ, ამ სიაში რა უნდა სტოლანს - სამხედრო ფლოტილიას ანდა ლაშქრობას?!

დიახ, ამგვარი გაგების შემცველ სიტყვას აქ არა ესაქმება რა!

მაშასადამე, ეს სტოლანი არ არის „სტოლა“, რაც ძველმა ქართულმა ენამ იცის. ეს გახლავთ ახალი დროის სიტყვა, რომელიც გაჩნდა XVI-XVIII საუკუნეებში იმიტომ, რომ ამ დროს ქართველები უკვე ახლოს ეცნობიან რუსებს, აქვთ მათთან ურთიერთობა, ცვლიან დიპლომატიურ მისიებს; თვით იაკობ მიტროპოლიტიც ნამყოფია რუსეთში ელჩად. ეს თუმცა კი მოგვიანებით მოხდა, ოღონდ ვინ იცის, იქნებ, მანამდეც, უფრო ადრეც, უმოგზაურია ჩრდილოეთის ქვეყანაში?

მაშ, რომელი რუსული სიტყვაა ეს სტოლა, რომელიც ესოდენ აკლია ავტორის მიერ 39-ე სტროფში აღწერილ სამხარეულო დგამ-ავეჯსა და ნივთებს?

ეს არის სტოლი, ანუ მადგილი. მრავლობით რიცხვში - სტოლანი.

მართლაცდა, ლალ-იაგუნდის ლანკანთა და პინაკთა დასალაგებლად და პურმარილის დასახვავებლად საჭიროა მაგიდები (სტოლანი). და ეგ მაგიდები, შინაგანი რითმის მოთხოვნისდა მიხედვით, აღმოჩნდა სტოლანი:

პართა სტოვანი, პართა სტოლანი.

სხვათა შორის, გამოვიძიე რუსული სიტყვა „სტოლის“ ამბავი და დადგინდა: ის ქართულ მწერლობით ძეგლებში ჩნდება XVII საუკუნის დასაწყისიდან. კერძოდ, დასტურდება „კალმასობაში“ (XIX ს-ის დამდეგი): „აქედან გრძელი სტოლები“ (11, 229,13); იმავე ძეგლშია: „იოანეს აჩვენეს მარჯვენით სკამი... წინ დაუდგეს სტოლი“ (1,

74,12); „დავიდეთ ს ტ ო ლ ი, ანუ ხონჩა“ (თეიმურაზი, განმარტება, 215,3). ეს სიტყვა გამოყენებული აქვს ანტონ კათალიკოსს (ანტ. 2-8).

მანამდე, ე. ი. XVII საუკუნემდე, ეგ სიტყვა არსად ჩანს.

ახლა რას გვამცნევს სინტაგმა „ერთა სტოლანი“?

საქმე ისაა, რომ XVI-XVII საუკუნეების ქართულ მეტყველებაში ჩნდება ს ა ხ ა ლ ხ ო ს უ ფ რ ი ს, დიდი მასშტაბის სახალხო ნადიმის გამომხატველი საგანგებო ტერმინი, რომელიც „ვისრამიანსა“ და „ვეფხისტყაოსანში“ არ დასტურდება. ეს გახლავთ ერთა ჭ ა მ ა. არის მისი ვარიაციები: წ ლ ი ს ა ჭ ა მ ა (როდესაც გარდაცვლილს ერთი წელი უსრულდებოდა) და ო რ მ ო ც ი ს ჭ ა მ ა (როცა მიცვალებულს ორმოცი დღე უსრულდებოდა). ამგვარი ტერმინები გვხვდება XVI-XVII საუკუნეთა ლიტერატურაში, განსაკუთრებით „ვეფხისტყაოსნის“ გაგრძელებებსა და ინტერპოლაციებში, უფრო ნაწილად ციციშვილის ნახელავში და ნიშნავს სახალხო პურის ჭამას, სახალხო სუფრას (ქორწილის ან ჭირის სუფრას). „ვეფხისტყაოსნის“ ინტერპოლატორულ სტროფში ტარიელი მამამისის სიკვდილის წლისთავთან დაკავშირებით აცხადებს: „წლისა ჭამა გარდვიხადე“ (იხ. ვეფხისტყაოსანი, ნამდვილი და ჩანართი, ს. კაკაბაძის რედაქციით, 1913, გვ. 54). ტერმინი „ერთა ჭამა“ გვხვდება „შაჰნამეს“ ვერსიებშიც. კერძოდ, „საამიანში“ დასტურდება „შოლანი – ერთა ჭამა“ (187).

ამრიგად, ტერმინი „ერთა ჭამა“ ი. დუმბაძემ შეცვალა უფრო თანამედროვე გამოთქმით „ერთა სტოლანი“. ესე იგი, საერთო, სახალხო მაგიდებით, სუფრით.

ამრიგად, „ერთა სტოლანი“ გვიდასტურებს, რომ ხელთა ვექონია XVII საუკუნის ძეგლი.

მეთორმეტე საუკუნის პოეტურ ნაწარმოებებში რითმას უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭებოდა. იმ დროს წარმოუდგენელი იყო რითმის სისუსტე, ხორკლიანობა. ზოგჯერ მცირე უკანდახევა ზუსტი და ზედმიწევნითი რითმიდან მართლაც ხდებოდა, ოღონდ ეს სარითმო თანხმოვნების ხარჯზე. რაც შეეხება ხმოვნებს, იმათი კონფიგურაცია უსიკვდილოდ ერთნაირი უნდა ყოფილიყო. ამ მხრივ უკანდახევა გამორიცხებულია. ამავე დროს, გამორიცხულია ერთმარცვლიანი, ე. წ. უკიდურესად ღარიბი, რითმა. მესამეც, სრულიად წარმოუდგენელია ღია ხმოვნით დამთავრებული ოთხი სარითმო კლაუზულიდან თუნდაც ერთის თანხმოვნით დამთავრება, ჩაკეტვა. მაგალითად, ასე: ი ა ნ ი, ი ა ნ ი, ი ა ნ ი, ი ა ნ ი, ი ა ნ ი, ი ა ნ ი თ.

ამის მაგალითს ვერ ვიპოვით „ვეფხისტყაოსნის“ 1712 სტროფიდან ვერც ერთში.

რითმის ამგვარი შესუსტების პროცესს აკაკი გაწერელია ხედავს XVII-XVIII საუკუნეებში. საილუსტრაციოდ მოჰყავს არჩილ მეფის მაგალითი: „შევიმოკობ – არაკობ“; გურამიშვილის ნიმუში „კრეფილი-ფული“ (აკაკი გაწერელია, რჩეული ნაწერები, ტ. 3, გვ. 188).

დავაკონკრეტოთ ზემოთქმული.

XII-XIII საუკუნეთა პოეტურ ნაწარმოებებში არ გვხვდება (ანდა არ უნდა შეგვხვდეს):

1. ერთმარცვლიანი ღარიბი რითმა;
2. სარითმო კლაუზულაში გამონაკლისის სახით გვაქვს თანხმოვანთა სიზუსტის დარღვევა, ოღონდ ხმოვანთა ერთნაირი კონფიგურაცია ზედმიწევნით არის დაცული;
3. საერთოდ გამორიცხულია ღია ხმოვნით დამთავრებული ოთხი სარითმო კლაუზულიდან თუნდაც ერთის დამთავრება, ჩაკეტვა თანხმოვნით;

4. კატეგორიულად დაუშვებელია სტროფის ოთხი კლასი უზუღიდან თუნდაც ერთში სარიტმო ხმოვნების კონფიგურაციის დაკოჭლება, მაგალითად, ასე: ე ე ა - ე ე ა - ე ე ა - ი ე ა.

სხვაგვარად რომ ვთქვათ, სამმარცვლიან (დაქტილურ) ან ორმარცვლიან (ქორეულ) სარიტმო კლასუზულას ოთხივე ტაეპის ბოლოს სუფთად უნდა აბოლოვებდეს ერთნაირ ხმოვანთა ერთნაირი კონფიგურაცია. აქ რომელიმე მათგანის ჩაყარვანა (დალატი) გამორიცხულია.

ვიმეორებ, შეუძლებელია სამჯერად მოწოდებული დაქტილური სარიტმო ვოკალური ინერციისთვის კვანტის დადება ბოლო, მეოთხე, კლასუზულაში ამ კლასუზულის ქორეულად გადაქცევის გზით.

შევისწავლოთ ამ მხრივ „ვეფხისტყაოსანი“ და „თამარიანი“.

ა) „ვეფხისტყაოსანში“ ერთი შემთხვევაც არ დასტურდება ერთმარცვლიანი ღარიბი რითმისა. აქ გვაქვს ორ (მაღალშაირში) და სამმარცვლიანი (დაბალშაირში) კლასუზულები. ზოგჯერ (ძალიან ხშირად) ისინი მდიდრდებიან სარიტმო კლასუზულისწინა ხმოვანთა ერთნაირი კონფიგურაციით (ამის თაობაზე იხ. მ. თავდიშვილი, რითმისწინა გახმოვანების რუსთველური სისტემა, წიგნში „ვეფხისტყაოსნის ტექსტის საიდუმლოებანი“, 2000, გვ. 150).

ვინც რუსთველთან ამგვარი რამ „მონახის“, არჩილის სიტყვებითა რომა ვთქვათ, ანუ წყალი მან დანაყის!

ახლა ვნახოთ ჩახრუხადის „თამარიანი“.

შესავლის სარიტმო კლასუზულაა „იერსა“. იგი არსად არ ირღვევა, არ სუსტდება; პირველი თავის კლასუზულაა „ებულად“. ის არც ერთხელ არ სუსტდება, არ ირღვევა; მეორე თავისაა „არი“. არსად არ კოჭლდება არც ეგ კომპლექსი; მესამისაა „ნარი“; მეოთხისა - „ოენებად“; მეხუთისა - „ებარე“; მეექვსისა - „ისო“; მეშვიდისა - „ეკად“; მერვისა - „ოდის“; მეცხრისა - „არი“; მეათისა - „ელი“;

ქეთერთმეტისა - „ენალი“; მეთორმეტისა - „ამისად“⁷ ერთგანაა „ამისად - არისად“ (77,16); მეცამეტისა - „არიდენ“; მეოთხმეტისა - „შესხმანი“; მეთხუთმეტისა - „ეზულად“; მეთექვსმეტისა - „ებანი“. ერთგანაა „ებანიევანი“ (104,24); მეთვრამეტისა - „იერსა“. ერთგანაა „იერსა - ეს ერსა“ (106,21).

როგორცა ვნახეთ, ღარიბი, უმწეო, ერთმარცვლიანი რითმა აქაც გამოირიცხულია.

ბ) სარითმო კლაუზულაში გამონაკლისის სახით გვაქვს თანხმოვანთა სიზუსტის დარღვევა, ოღონდ ხმოვანთა რაოდენობა და კონფიგურაცია ზედმიწევნითაა დაცული.

„ვეფხისტყაოსანშია“: „ოცია - ორცია“ („დაუხოცია - შეუტყორცია“ - 82,2-3); „ჭირად“ - ჭვირად“ („დანამჭირად - საეჭვი რად“); „ისცა“ - „ისსცა“ („ვისცა - თავყანისცა“ - 177,3-4); „ენებით“ - ენ ნებით“ („ხსენებით - ჩვენ ნებით“ - 207,2-3); „იდეეს - იდეეს“ (223,1-2); „იდეეს - ირდეეს“ (284,1-2); „ერგების - ეგების“ (303,1-2); „ობელთა - ომელთა“ (340,1-2); „ათისა - ათისა - ათისა - ასისა“ (1222,1-4).

განსაკუთრებით საინტერესოა ეგ ბოლო ნიმუში. აქ ბოლო კლაუზულის თანხმოვანი, თითქოსდა, საერთო კანონიდან ამოვარდნილია: ა თ ი ს ა - ა ს ი ს ა. „თ“ მეორდება სამჯერად, მეოთხეშია „ს“, მაგრამ რითმაში უმთავრესია არა თანხმოვანთა, არამედ ხმოვანთა სიზუსტე და კონფიგურაციის ერთნაირობა. ამიტომაც, რუსთველის ხელოვნებით, ეგ მცირე დარღვევა არსებითად ვერ ცვლის სარითმო კლაუზულის ქდერადობა-მუსიკალურობას: ათისა - ათისა - ათისა - ასისა. ხმოვანთა კონფიგურაცია ზედმიწევნით ერთნაირია: აია - აია - აია - აია.

იგივე სურათია „თამარიანში“. აქაც ზედმიწევნით არის დაცული სარითმო კლაუზულის ხმოვანთა და თანხმოვანთა შეხამება, ოღონდ მცირე გამონაკლისის სახით დაშვე-

ბულია მხოლოდ თანხმობანთა სიზუსტის დარღვევა. ამის
სი სულ სამად სამი შემთხვევაა: „ამისად - არისად“
(77,16); „ებანი - ევანი“ (88,3); „ებად - ელად“ (100,24).

ეს არის და ეს!

სამუქვოდ ხმოვანთა კონფიგურაცია უზუსტესია:

„ამისად - არისად“. აია - აია;

„ებანი - ევანი“. ეაი - ეაი;

„ებად - ელად“. ე ა - ე ა.

გ) კატეგორიულად გამორიცხულია ღია ხმოვნით (მარ-
ცვლით) დამთავრებული ოთხი სარითმო კლაუზულის
თუნდაც ერთხელ მაინც დახურული მარცვლით დამთავ-
რება. თვალსაჩინოებისთვის ვიმეორებ - შეუძლებელია
ასო-ბგერათა ასეთი კონფიგურაცია: იანი - იანი - იანი
- იანიო.

ვინც რუსთველის პოემაში ამგვარი რამ „მონახის“, მან
უშედეგოდ ცივი წყალი მონაყის!

რა ვითარებაა „თამარიანში“?

ამგვარი რამ აქაც წარმოუდგენელია. ამის ერთი მაგა-
ლითიც არ არსებობს (რა თქმა უნდა, იგულისხმება, მთა-
ვარი, ანუ გარეერთმა).

შესავლის კლაუზულაა „იერსა“ და იგი არსად მთავრ-
დება დახურული მარცვლით, ვთქვათ, ასე: იერსა - იერსა
- იერსა - იერსად; პირველი თავის ბოლომდე გამყოლი
კლაუზულაა („ყუვაა“) - ებულად. არც ერთხელ არ იკარ-
გება ბოლო თანხმობანი „დ“; მეორე თავში გვაქვს ბგე-
რათკომპლექტი „არი“. იგი არსად მთავრდება, არსად იკე-
ტება თანხმობანით, ვთქვათ, ასე: არი - არი - არის -
არი; მესამე თავში „ყუვად“ გვაქვს „ნარი“. არც ეს იკეტუ-
ბა „სადამე“ თანხმობანით. კლაუზულა ყველგან მთავრდე-
ბა „ი“ ხმოვნით. ასეა ყველა თავში: თუ კლაუზულა
ხმოვნით ბოლოვდება, ეგ ხმოვანი მთელ თავს ბოლომდე
გასდევს; თუ კლაუზულა „ყრუა“, ესე იგი, ბოლოვდება

თანხმონით, ეგ თანხმონიანი ყველა კლასიკოსს ავტორებს, კეტავს და არსად იკარგება.

რაკილა ვახსენე წმინდა ქართული პოეტური ტერმინი „ყუვა“, ბარემ ერთი საგულისხმიერო დაკვირვებაც გაცხადოთ.

ბორის დარჩია როდესაც „თამარიანსა“ და მისი ავტორის ხევესურობაზე მსჯელობს, აცხადებს: ჩახრუხაძე ბევრგან მოხევედ (მეხევედ) არის გამოცხადებულიო. მართლაც, ფაქტობრივად ხ ე ვ ს-ური იგივეა, რაც მო-ხ ე ვ-ე ან კიდევ მე- ხ ე ვ - ე. ბორის დარჩიას თამამად მოჰყავს ერთი პარადიგმული მაგალითი: მ თ ი ე ლ ი და მ თ ი უ ლ ი რომ ძველად ერთი და იგივე იყო და ზოგადად მთის კაცსა ნიშნავდა. მე აქვე მაგონდება „სიბრძნე სიცრუისას“ იგავი „მთიული და კაკლის ხე“, სადაც მ თ ი უ ლ ი საზოგადოდ მთიელსა ნიშნავს. ძველქართულად როგორც მ თ ი ე ლ ი და მ თ ი უ ლ ი ფარავდა ერთმანეთს, ისე ფარავდა ერთმანეთს მ ო ხ ე ვ ე - მ ე ხ ე ვ ე - მ ა ხ ე ვ ე და ხ ე ვ ს უ რ ი. ხ ე ვ-ის-ური იგივე მო-ხ ე ვ-ეა.

ჩემი ახალი არგუმენტი კი ეგ გახლავთ.

ე. წ. ტექნიკურ-პოეტიკური ტერმინი „ყუვა“ (და ეგ ვახუშტი კოტეტიშვილსაც აქვს ნახსენები) ხევესურული პოეზიის მონაპოვარია, უძველესი რუდიმენტია ქართული ლექსისა (შეიძლება, პრეისტორიულიც). ასე რომ, ბორის დარჩია მართალია: „ყუვიანი“ პოემის „თამარიანის“ ავტორი დანამდვილებით ხევესურია. ეს კიდევაც არის მითითებული როგორც ისტორიულ წყაროებში, ისე „გურიული“ კაცის იაკობ მიტროპოლიტის „არჩილის ქების“ პირველივე სტროფში:

მისმა ხ ე ვ ს უ რ ი, რა ვნახე, ვსური (1,3).

დღევანდელ ტექსტებში დაბეჭდილია უსწორო (კონიექტურული) ფორმა:

მისმა ხ ე ვ ს უ რ ი: რა ვნახე, ვსური.

სინამდვილეში ტაეპმა ორჯრად უნდა გაახშიანოს ს ე
გ ს უ რ ი. ესაა ამგვარი თავისებური გართმვის წესი და
კანონი.

მესმა ხ ე ვ ს უ რ ი, რა ჰნა ხ ე, ვ ს უ რ ი.

შეადარე იმავე სტროფის სხვა ამგვარი შიდარითმები:

ბიძღვნა ძ ე ბ ა ნ ი: მწაღს ა ძ ე ბ ა ნ ი (1,2).

მუნ ბ უ ლ ი ს ხ მ (ო ბ ი თ) თვით ბ უ ლ ი ს
ხ მ (ო ბ ი თ) (1,4).

ამრიგად, XII-XIII საუკუნეთა პოეტური ხელოვნების მი-
ხედვით, რითმა ღვთისმშობლის ცრემლივით წმინდაა და
არ იმღვრევა, არ კოჭლდება, არ ღარიბდება.

რითმათა დასუსტება, გაღარიბება, კლაუზულათა და-
ბოლოების ერთნაირობის მოშლა, როგორც ეს თვალმახ-
ვილად შენიშნა აკაკი გაწერელიამ, იწყება მე-17 საუკუნე-
ში და გრძელდება დღესამომდე. ამიტომაც, რომ ე. წ. „აბ-
დულმესიანი“, რომელიც სინამდვილეში XVII საუკუნის
ძეგლია და ეკუთვნის იაკობ შემოქმედელს, ზემონაჩვენებ
კანონებს არღვევს, ამღვრევს და, რითმის პოეტიკის
თვალსაზრისით, კლასიკური ლექსიდან უკან იხევს, ძირე-
ულად განსხვავდება XII-XIII ასწლეულთა ქმნილებებისა-
გან. იაკობის ხელში კლასიკური რითმა ირღვევა და რამ-
დენადმე კნინდება.

1. გვხვდება ერთმარცვლიანი რითმები და ევ გამონაკ-
ლისი როდია. ამგვარი ღარიბი რითმების გამოყენებას
სისტემური ხასიათი მისცემია:

„(ო)რ(ო)ლით(უ)რ(ო)თით - ზეღამითით“ (27,2-3).

აქ ფაქტობრივად რითმა ერთმარცვლიანია: ი თ - ი თ.

„დაარწყვეს - იყვნეს“ (30,1-2). რითმა ერთმარცვლიანია:

გ ს - ე ს.

„შეკურობილსა - წარმყვანებელსა - ოტებულსა -
ნელსაცხებელსა“ (38).

აქ ფაქტობრივად ერთმარცვლიანი რითმა გვაქვს: ლსა
- ლსა - ლსა - ლსა; „შემკუღნი - უნდობელნი - ძერ-
წიღნი“ (40,1-3): აქაც საერთოა „ღნი“. რითმა ერთმარცვ-

ლიანია; „ქანდაკებულად - ბიწმეუხებლად - წახნაგებულად“ (42,1-2-4). რითმა ერთმარცვლიანია: ლად - ლად - ლად; „მდეგად - ზურგად - დასადაგად - რიგად“ (61). რითმაა „ად“ და ერთმარცვლიანია; „განსაზღვრებულმან - უბინდომან“ (64,3-4). რითმას ქმნის „მან“; „დარად - სალმობიერად“ (66,3-4). რითმაა „რად-რად“; „ძმურმან-ძლიერმან“ (70,1-2). რითმაა „მან-მან“; „სიღრმედ - განსწმედ“ (72,1-2). რითმაა „მედ-მედ“; „მაცხოვარსა - ერსა“ (73,3-4). რითმაა „რსა“; „მღებელნი - პირდაყოფილნი“ (84,3-4). რითმაა „ლნი-ლნი“; „გულად - მოსარხეველად“ (100,1-2). რითმაა „ლად-ლად“; „ყვავილთა - ველთა - სხეულთა“ (105,1-2-4). რითმაა „ლთა-ლთა-ლთა“.

როგორც ვხედავთ, ე. წ. „აბდულმესიანი“ გატენილია ღარიბი, ერთმარცვლიანი რითმებით, რაც წარმოუდგენელია XII-XIII საუკუნეების ქმნილებისათვის. ამ თვალსაზრისით იგი სისხლი სისხლთაგანი და ხორცი ხორცთაგანია არჩილის, ვახტანგ მეექვსის, გურამიშვილის ეპოქისა და იმ დროს გაბატონებული ესთეტიკისა. კიდევ მეტი, თვით ი. შემოქმედელის „ნამდვილი“ პოემა „გაბაასებისა“. აქ არა ათობით, არამედ ასობით ვხვდებთ ღარიბი, უბადრუკი ერთმარცვლიანი რითმა. საკმარისია, მოვიხმოთ რამდენიმე მკაფიო ნიმუში: ტუტუცობას - დუმაც ებას (262,3-4). სარითმო კლაუზულებია: ობას - ებას. რითმა გამოდის ერთმარცვლიანი ბ ა ს - ბ ა ს: ღმერთად - ერთად - კისერთად - კვართად (232). რითმა ერთმარცვლიანი და უბადრუკია: რთად - რთად - რთად - რთად; მაგას - რომ რგას - ერგას - ბორგას (59). რითმაა „გას“ და ა. შ.

ბ) თუ XII-XIII საუკუნეთა ძეგლების სარითმო კლაუზულაში თანხმოვანთა შეხამება გამონაკლისის სახით ირღვეოდა, ე. წ. „აბდულმესიანში“ ამ გამონაკლისის სისტემის სახე მიუღია და ამ მხრივაც არღვევს კლასიკურ რითმას.

ვნახოთ საამრიგო მაგალითები.

ე. წ. „აბდულმესიანშია“: „ოთხით – სიპოხით“ (8,1-2). პირველ სარიტმო წყვილში ზედმეტია „თ“. ოთხით – ოთხით; „ანდამატისა – მათისა“ (13,2-3); „ტ“ ეფარდება ასოს „თ“: „ატისა – ათისა“; „სამხატოვნისა – სამირონისა“ (14,1-2). „ონისა – ონისა“. აქ ზედმეტია „ვ“; „ენითა – ებნითა – ძლიერებითა“ (15,1-2-3). „ენითა – ებნითა – ებითა“; „ცხოვრებად – წოდებად – მომდებად – მონებად“ (16,1-2-3-4). სარიტმო კომპლექსებია: „ოვრებად – ოდებად – ომდებად – ონებად“. როგორცა ვხედავთ, მთლად დაირღვა კლასიკური რითმის სისუფთავე, შერითმვის „სუფთა“ სტილი.

„იყვნეს – იწყეს – განიყვეს“ (30,2-3-4). სარიტმო ერთეულებია: „იყვნეს – იწყეს – იყვეს“. ვხედავთ, რითმა დაბინძურდა, გაირყვნა.

„მდებარედ – შემკადრედ“ (54,3-4). კლაუზულა უსუფთაოა: „არედ – ადრედ“; „ღვედკეცვეელი – მგებელი“ (60,2-4). კლაუზულაა „ეველი – ებელი“; „ველენითა – წვენითა“ (80,3-4). კლაუზულაა „ენითა – ეენითა“; „წმიდასა – მისთასა“ (85,1-2). კლაუზულაა „იდასა-ისთასა“; „იმოქმედა – წარმოიდგენდა“ (89,3-4). „ედა – ენდა“; „სამეუფოსა – საუფსკრულოსა“ (96,3-4). კლაუზულაა „უფოსა – ულოსა“; „რამ ენით – მესტროლაბენით – დადენით“ (101). კლაუზულაა „ამ ენით – აბენით“.

როგორცა ვხედავთ, ამგვარ „უკანდახევას“, რითმის დაბინძურებას, შეუფერებელი თანხმოვნების ხმარებას ე. წ. „აბდულმესიანში“ სისტემური სახე მიუღია. ამის გამო შეუძლებელია იგი XII საუკუნის ქმნილებად ჩაითვალოს. როგორც ითქვა, ასეთი რამ ჩვეულებრივი და კანონიერია XVII საუკუნეში და აქეთ.

გ) მაშინ, როდესაც კატეგორიულად გამორიცხულია კლაუზულაში ღია და დახურული ბოლო მარცვლების აღრევა, ე. წ. „აბდულმესიანი“ ამასაც დასაშვებად მიიჩნ

ნეეს სწორედ ისე, როგორც XVII-XXI საუკუნეთა ავტორები.

აი, ამისი მკაფიო მაგალითიც.

79-ე სტროფში გვაქვს სარიტმო სიტყვები: „ზღაპრობა – თანსაგრობა – მოთხრობა – მკვიდრობად“.

ეხედავთ ისეთ რასმე, რაც XII-XIII საუკუნეებში ყოფილად წარმოდგენილია: პირველი სამი კლაუზულა მთავრდება ხმოვნით – ო ბ ა , ო ბ ა , ო ბ ა , ხოლო მეოთხეს კეტავს თანხმოვანი „დ“ და გვაქვს ო ბ ა დ.

ვიმეორებ, ასეთი რამ XII-XIII საუკუნეებში დაუშვებელია. ამგვარ რასმე ვერ ვიპოვით რუსთველთან, არ ჩანს არც „თამარიანში“.

დ) „ვეფხისტყაოსანში“, „თამარიანში“, საზოგადოდ მე-12 და მე-13 საუკუნეთა ქმნილებებში სარიტმო კლაუზულის ბგერებში ხმოვანთა კონფიგურაციის სიზუსტე კატეგორიული მოთხოვნაა. ასევე შეუძლებელია სტროფის საკლაუზულო კომპლექსში რომელიმე ორმარცვლიან (ქორეულ) და სამმარცვლიან (დაქტილურ) რითმაში ხმოვანთა ერთობა დაკოჭლდეს. „თამარიანის“ სტროფში (ოთხტაეპოვან პოეტურ აბზაცში) თუ არის მოცემული საკლაუზულო ხმოვანთა, ვთქვათ, ამგვარი კონფიგურაცია – ე ბ ე ლ ა დ – ეს კომპლექსი არ ზიანდება. უკიდურესი გამონაკლისის სახით შეიძლება რომელიმე ერთადერთი თანხმოვანი არ იყოს იდენტური, მაგალითად, ასე: ე ბ ე ლ ა დ – ე ვ ე ლ ა დ (მეორე წყვილულში „ბ“ ბგერის ნაცვლად წარმოდგენილია „ვ“), ოღონდ წარმოდგენილია, შეუძლებელია დაქტილურ რითმაში საჭირო წინმაგალი ხმოვნის შეცვლა, ვთქვათ, ასე: ე ბ ე ლ ა დ – ა ბ ე ლ ა დ. მაშ, შეუძლებელია ხმოვანთა კონფიგურაცია ე ე ა შეიცვალოს ამდაგვარად – ა ე ა.

ვიმეორებ, ეს XII-XIII საუკუნეთა პოეტიკით გამოირცხვლია. აქ არც უკიდურესი გამონაკლისი შეიძლება არსებობდეს.

XVII-XVIII საუკუნეთა პოეტიკით კი ამგვარი სარჩილ მეფის ქებაში“, ანუ ე. წ. „აბდულმესიანიში“. 53-ე სტროფში სარითმო კლაუზულა დაქტილურია, სამმარცველიანია: სიხშოსა – იამელიხოსა – პირმშოსა.

ვხედავთ, I, II და III ტაქების საკლაუზულო ხმოვნები ზუსტია: ი ო ს ა – ი ო ს ა – ი ო ს ა; სამაგიეროდ, ეს დიქტილური სარითმო ინერცია, ეს კანონი ირღვევა მეოთხე ტაქის ბოლოს. აქ გვაქვს სიტყვა „პერიპატოსა“, ანუ საკლაუზულო ა ო ს ა. მაშ, ასე: ი ო ა – ი ო ა – ი ო ა – ა ო ა.

ეს ნიშნავს: I, II, III ტაქებში დაქტილური რითმაა, ხოლო მეოთხეში – ქორეული. ესეც იმაზე მიუთითებს, რომ ე. წ. „აბდულმესიანი“ არაა XII-XIII საუკუნეთა ძეგლი.

ყოველივე ამის გამო თამამად შეიძლება ვთქვათ: „ბოლორითმათა სიზუსტით „თამარიანი“... გვერდში უდგას „ვეფხისტყაოსანს“, ხოლო სიზუსტის დარღვევის მხრივ, არჩილის ვრცელი ქება ესადაგება როგორც იაკობისევე „უსჯულოს მოამადისა და ქრისტიანეთ გაბაასებას“, ისე XVII-XVIII საუკუნეთა ქართულ პოეზიას“ (ბორის დარჩია, იაკობ შემოქმედელი, თბ., 2009, გვ. 248).

ასე რომ, ე. წ. „აბდულმესიანი“ პოეტიკური თვალსაზრისითაც იაკობ შემოქმედელის „არჩილ მეფის ქება“ გამოდის და არა შავთელის ჯერჯერობით დაკარგული ქმნილება.

ბ ო ლ ო ს მ ი ნ ა წ ე რ ი :

სააკაშვილის გარეწარი ხელისუფლების შემყურეს ამქვეყნად აღარაფერი მიკვირს, მაგრამ მაინც გამკვირვებია – ყოველივე ეს როგორ ვერ შენიშნა აკაკი გაწერელიამ?!

როგორც ბორის დარჩიას მონოგრაფია „იაკობ შემოქმედელიდან“, ასევე ჩემი ამ სტატიების ციკლიდან დავინახეთ, ე. წ. „აბდულმესიანი“, რომელშიც პერსონაჟი აბდულმესია ნახსენებიც კი არაა, ყოფილა იაკობ დუმბადის „არჩილ მეფის ქება“. თურმე, არაფერი ეშლებოდა ძველ მწერალ-ისტორიკოს მამუკა ბარათაშვილს, როცა ნათლად და არაორაზროვნად აცხადებდა: იაკობმა აქო არჩილი, ჩახრუხაძემ – თამარი, მე თვითონ კი – ბაქარ ვახტანგის ძეო:

იაკობ მბაძეს და ჩახრუხაძეს

ემოთ მეფენი მათ სიბრძნის მწყობად –

არჩილ და თამარ, არა მათ ამარ,

ღვრჩი ბაქარის მე მონა-მძებად.

აქვე ყურადღებას იქცევს ერთი საკვირველი ფაქტი, რასაც ჩემი მკვლევარები არ ხედავენ თუ ვერ ხედავენ. საქმე ისაა, რომ შემორჩენილი არის პირდაპირი მითითება, თუ რას წარმოადგენდა თვით შავთელის „აბდულმესიანი“. კიდევ მეტად განსაცვიფრებელი კი ის გახლავთ, რომ აკაკი წერეთელს ზეპირად სცოდნია XII საუკუნის ძეგლის ორი ფრაგმენტი. ეს ცნობა აკაკიმ კიდევაც დაბეჭდა, ოღონდ ჩემს მეცნიერებს ამაზე ყურით არ შეუპარტყუნებიათ. ფაქტობრივად აკაკიმ კედელს ცერცვი შეაყარა.

როცა „აბდულმესიანზე“ ნ. მარის გამოკვლევა გამოქვეყნდა და ბევრმა ხოტბა შეასხა მარს ამ გამოკვლევის შექმნისათვის, აკაკიმ დაბეჭდა მკვახე შეძახილი. მაშინ დიდებული მეოსანი საქვეყნოდ აცხადებდა: იოანე შავთელის „აბდულმესია“ ოჯახში ჰქონდა ნიკოლოზ ტარიელის ძე დადიანს. ამ თავადს სახლი გადასწვია და ქმნილებაც დაფერფლილა. ცალკეული ადგილები დადიანს ზეპირადაც ხსომებია და აკაკის, თურმე, ისე გატაცებით უკითხავდა, დიდ მოაზროვნეს ორი ფრაგმენტი კარგად

დამახსოვრებია. მას მოჰყავს კიდევ ეგ ორი სტრუქტურული შავთელის „აბდულმესიას“ ორი ნამსხვრევი:

- აბდულმესია –
- მტერთა მესია,
- სარკინოზთ მეჰჰრა,
- ხელთა მესია.
- მტერთა მძლეველსა,
- ისრით მძლეველსა,
- თვით ჰყოფს მახარაჰით
- ხარკთა მძლეველსა.

(აკაკი, მცირე რამ პროფესორ მარის უკანასკნელის თხზულების გამო, „ივერია“, 1902, №154).

ასე რომ, შავთელის ამ დაკარგული პოემის ტექსტი საძიებელია. თუ იგი ნიკოლოზ დადიანის ოჯახში ჰქონდათ, რატომ არ შეიძლება, სხვა ოჯახებშიც ჰქონოდათ? ხოლო ჩვენს ხელთ არსებული ე. წ. „აბდულმესიანი“, რომელში ცენტრალური პერსონაჟის აბდულმესიას ხსენებაც კი არ არის, გახლავთ იაკობ დუმბაძის „არჩილ მეფის ქება“, შეთხზული XVII საუკუნეში.

ეფიქრობ, აღსრულდა ბიბლიური სიბრძნე – „არა არს დაფარული, რომელი არა გამოცხადნეს“.

როდის არის შეთხზული „არჩილ მეფის ქება“?

ბორის დარჩიას აზრით, „გაბაასება“ დაწერილია 1676-1680 წლებში ან ცოტათი ადრე (ბ. დარჩია, იაკობ შემოქმედელი, გვ. 144), ხოლო ე. წ. „აბდულმესიანი“ – 1681 წლამდე – 1670 წელს პლუს-მინუს 5 წელი (გვ. 405).

გასარკვევია, რომელია უფრო ადრე შეთხზული.

ზემორე წარმოდგენილი სტატიებისდა კვლობაზე მკითხველი, ალბათ, მიხედვებოდა, რომ „ქება“ შეთხზულია „გაბაასების“ უწინარეს. ამაზე, გარდა ზემომოყვანილი

ურთიერთმიმართების ნიმუშებისა, ბევრი სხვა მატერიალს.

პირველი, არჩილი იმერეთში მეფედ დაჯდა 1661 წელს, ხოლო 1663 წელს სხვადასხვა მიზეზისა გამო მამამისმა იგი უკან გაიწვია. ახალგაზრდა მმართველს, „უცხო“ მხარეში გამეფებულს, სჭირდებოდა გამხნევება, თანადგომა და, რაც მთავარია, იდეოლოგიურ-პოლიტიკური მხარდაჭერა. სწორედ ამ მიზნით შეიქმნა ე. წ. „აბდულმესიანი“.

ამავე დროს, ყურადღებას იქცევს ერთი გარემოება.

ხოტბაში ქების საგანს ავტორი ასე მიმართავს: „გვრიტთა მართვისა თვარ აქეს მართ ვისა თქვენებრ სურვილი მეუღლობისა“ (62,1).

აქ პირდაპირ არის მითითებული ორი რამ: ა) ქების საგანი ჯერჯერობით მხოლოდ „გვრიტის მართვეა“, ესე იგი, ახალგაზრდაა, ჭაბუკია, ყმაწვილკაცია. სხვათა შორის, სიტყვების გ ვ რ ი ტ ი ს ა და მ ა რ თ ვ ე ს ხსენება უყვარს იაკობ შემოქმედელს. მის უდავო „გაბაასებაში“ დაახლოებით ექვსჯერ მაინც გვხვდება ეგ სიტყვები. მაგალითად, ერთგან ასეც კი ამბობს: მაჰმადიანიო „გვრიტს არ ბაძავს“ (22,3). ეგ ფორმულა იმის პოეტური ანტონიმია, ანტიპოდი, რაც ქებაშია ჩამოყალიბებული: გ ვ რ ი ტ ს ა ჰ ბ ა ძ ა ვ ს.

მარტო ეგ მიგნებაც კი კმარა იმის დასამტკიცებლად, რომ ე. წ. „აბდულმესიანი“ იაკობ შემოქმედელისაა; ბ) ქების საგანი „გვრიტის მართვეა“. ამიტომაც ჯერ დაუქორწინებელია, ოღონდ აქვს „სურვილი მეუღლობისა“. ესეც იმაზე მითითებაა, რომ არჩილ მეფე ამ დროს 14-15 წლის ყმაწვილკაცია და დაუოჯახებელია. სწორედ 1661-1663 წლებშია შაჰნავაზის პირმშო ძე უცოლო და საქორწინლოდ გამზადებული, რომელსაც აქვს „სურვილი მეუღლობისა“.

ყოველივე ეს მიუთითებს იმაზე, რომ „ქება“ დაწერილია 1666 წლამდე. სწორედ ამ დროს დაქორწინდა არჩილ მეფე პირველად.

ბორის დარჩია ბრძანებს: ქებაში კონკრეტული არაფერია ნათქვამი არჩილის საგანგებო სახელმწიფო მიღწევებზე, რადგან ამ დროს 14-16 წლის ყრმას ისეთი არც არაფერი გაუკეთებია (მე დაეუმატებდი, ჯერჯერობით – არც პოეზიაში).

ეს ფაქტიც უფრო 1661-1663 წლებისკენ მიგვახედებს.

მაშ, მკაცრი მიდგომით, ქება შეთხზულია 1661-1666 წლებში, უფრო მობოშებული გამოთვლით, – 1661-1663 წლებში.

მეორეც, ქმნილება 1661 წლისა (რიონის ლიმონას აღება, ვამიყ III დადიანის შეორგულება და სიკედილი) და 1660-იანი წლების დამდეგის ვითარებას აშკარად აღწერს. მესამეც, გიორგი XI რატომ დაავალებდა იაკობ დუმბაძეს თავისი პაპის პაპის ბაგრატ ბატონიშვილის ანტიმამადიანური ტრაქტატის გალექსვას, თუ არ ჰქონდა წანაკითხი და მოწონებული „არჩილ მეფის ქება“? დარწმუნებული ვარ, ორი-სამი სხვა მცირე ყალიბის ლექსი (ზოგი ერთ-სტროფიანიც) კულტურულ, განათლებულ, გემოვნებიან გიორგი ბაგრატიონზე დიდ ემოციურ ზეგავლენას ვერ იქონიებდა. სხვა კი იმ დროს იაკობს რაღა რჩებოდა, თუ „არჩილ მეფის ქებას“ გამოვრიცხავთ?

ამგვარსავე აზრს ავითარებს ბ. დარჩია თავისი მონოგრაფიის 416-ე გვერდზე.

მეოთხეც, გიორგი XI ქვეშევრდომს „გაბაასების“ წყობილ მარგალიტად ქცევას დაავალებდა გამეფების შემდგომ. ის კი ქართლის პატრონად მოგვევლინა 1676 წელს. ამ დროისათვის, ეჭვი არ არის, „არჩილ მეფის ქება“ მთელი 13 წელიწადია, კულტურულ საზოგადოებაში ქუხს და მისი ავტორიც დიდად სახელოვანი მწერალია. სწორედ

ამიტომაც დაავალა ახალგაზრდა მონარქმა „გაბაასების“ გალექსვა.

მეხუთე, როგორც ბ. დარჩიამ გაარკვია, არჩილის პოემა „თეიმურაზისა და რუსთველის გაბაასება“ დაწერილია 1681 წლამდე. აქ იაკობი უკვე არა შემოქმედელად, არამედ ს ა მ ე ბ ე ლ ა დ არის წოდებული. ს ა მ ე ბ ი ს მიტროპოლიტი კი იგი შემოქმედის მიტროპოლიტობის შემდეგ გახდა. არჩილი ბრძანებს:

აწ სამეგბელი იაკობ ვახსენო ბრძნად მოუზარო (33,1).

აქ „აწ“ არ ნიშნავს „ახლა ვახსენო“, არამედ – „ახლა რომ სამეგბელია“.

მაშასადამე, 1681 წელს იაკობი სამეგბელია.

სამეგბელს უკვე შეთხზული აქვს „არჩილ მეფის ქება“, რის გამოც არჩილი უფრო ნაკლებ შეფასებას აძლევს „მბაძეს“, რადგან თავმოყვარეობა „მისივე მკობარის“ ბოლომდე, სრულად, დახასიათების ნებას არ აძლევს.

სრულად ამისთვის არ ვაქმ, რომ იყო ჩემი მკობარი (33,4).

მექექსე, „გაბაასების“ პროლოგიდან აშკარად ჩანს, იაკობს უკვე დაწერილი აქვს „არჩილის ქება“ და ის უკვე ეჭვშეუტანელი ავტორიტეტია. წინააღმდეგ შემთხვევაში, გაუგებარი დარჩებოდა ის თავდაჯერებულობა, რასაც თავად ავტორი ამჟღავნებს. იგი ამაყად და წელში გამართული ბრძანებს:

ვრიტორამ სიბრძნის ეგბური, შემოქმედელი იაკობ,
მიცნობენ საღმთოდ, ბარემოდ ვნარნარებ, ტკბილად
ვმუსიკობ,

ბრძენო სიტყვას კარბად მოვისმენ, არ ღავბომო,
თვით მე ვაუზმობ.

(9, I-III).

ფაქტობრივად აქ იმხელა სიამაყეა გამოხატული, როგორც რუსთველის ნათქვამში – „მე, რუსთველი...“

წარმოუდგენელია, ავტორმა თქვას, „ვრიტორებ სიბრძნის დარაჯიო“, თუ მას წინ არ უდევს უკვე ხალხში გა-

სული „არჩილის ქება“, რის გამოც დაავალეს კიდევ სხვა
ლი თხზულების შექმნა. აქვე შევნიშნავ: ამ დროს, „გაბა-
ასების“ წერისას, იგი, მართალია, ს ა მ ე ბ ე ლ ი ა,
მაგრამ თვითონვე მიუთითებს, იაკობ შ ე მ ო ქ მ ე დ ე
ლი გახლავართო. როგორ ავხსნათ ეს?

ძალიან ადვილად.

როცა მოღვაწე ერთ ადგილას განსაკუთრებით გამოი-
ჩენდა თავს, იმ ადგილის სახელ-ზედწოდება სიცოცხლის
ბოლომდე რჩებოდა. მაშ, შესაძლებელი იყო, ერთი წოდე-
ბის მქონე კაცს სხვა ეკლესიაშიც ძველი წოდებითვე ეღ-
ვაწა. მაგალითად, „ანტონ მაწყვერელს“ (აწყურის ეპისკო-
პოსს) გელათის კათედრა ეკავა 1565 წლიდან“ (იხ. ბ. ლო-
მინაძე, გელათი, 1959, გვ. 30), მაგრამ აქაც იწოდებოდა
მაწყვერელად.

მითითებულ სტროფში ვხედავთ არჩილის „გაბაასების“
მომავალ ფიგურასაც. არჩილი იაკობის შესახებ დასძენს:
„ხუცურის ენით მელექსობს“. მე პირადად ამ გამოთქმის
პროტოფრაზას ვხედავ იაკობის „გაბაასებაში“: „მიცნობენ
საღმთოდ... ტკბილად ვმუსიკობ“.

ამ თვალთახედვით კიდევ უფრო მტკიცე და თავდაჯე-
რებულია ავტორი წინა სტროფის მიხედვით. აქ თვითონვე
ადგენს მგოსნების „რანგთა ტაბელს“ (სხვათა შორის, ძა-
ლიან ზუსტად და ობიექტურად):

რუსთველი ვითჳა თაჳს მელეჳსენდ, მჳენდ, კირჩხიბის
ეჳლს მჳდომარედ,
თეიმურაზ, არჩილ მეჳე, – ორივ მისად მეჳუჳთა-
რედ;
თვით ცისკრისა მთიეჳად ჳსჩან, სანთლად მათთჳის
წინ მღეჳარედ,
სხჳა შეჳრილნი მელეჳსენი – ცჳდ ჳარსკჳლავად, მო-
უხმარედ (8).

მკაცრი, ოღონდ ობიექტური შეფასებაა!

მართლაც, იმ დროისათვის, როცა ეგ პროლოგი იწერე-
ბოდა, იაკობის „არჩილ მეფის ქების“ წინ შეიძლებოდა

დაგეყენებინათ რუსთველის, თეიმურაზის, არჩილის ნაშრომები. თანამედროვეთაგან წაქეზებულ იაკობს „თამარიანი“, რომელსაც თავად გაეჯიბრა და წაბაძა, უკვე აღარ მიაჩნდა „არჩილ მეფის ხოტბაზე“ ძლიერ ქმნილებად, მით უფრო, რომ მისი ლიტერატურული სკოლის მეთაურმა უკვე ასეთი პოეტური დივიდენდი მისცა: „ამჟამად მას მეცნიერი არსად არა ჰყავს უბარი“. ამ თვალსაზრისით (და არა პოეტურ-ტექნიკური თვალთახედვით) მას მართლაც ვერ შეედრება ჩახრუხაძე. საღვთო წიგნებისა და სხვა ლიტერატურის ცოდნით ი. დუმბაძე ჩახრუხაძეს დიდად აჭარბებს. აქვე გასათვალისწინებელია, რომ მაშინდელი პოეზიის ცის კაბადონზე ჯერ კიდევ არ ამოწვერილან ვახტანგ მეექვსე, გურამიშვილი, ბესიკი...

იქვე ავტორი დაურიდებლად დასძენს: „ენარნარებ, ტკბილად ვმუსიკობ“ და ამის შესანიშნავ ნიმუშს წინარე, მეშიდე, სტროფში იძლევა, სადაც ოსტატურად არის სარითმოს სიტყვად ხუთგზის ახმიანებული გ ა ნ ი მ ა რ ტ ო ს; გ ა ნ ი აულერებულია ექვსჯერ, ხოლო გ ა ნ ბგერათკომპლექსი - ათჯერ; „რ ტ“ აბგერწერებულია ექვსჯერ. მაშ, გვაქვს სასწაულებრივი ალიტერაცია:

ვინც სხვას მოძღვრის სიბრძნის სიტყვას, სჯობს
 თვით პირველ გ ა ნ ი მ ა რ ტ ო ს,
 ბანიწმინდოს ზამთრის ჭანბი, არ ივლისი
 გ ა ნ ი მ ა რ ტ ო ს;

ნოეს ტრეფან რად მიაღთვა, - ბამონცნობდენ, -
 გ ა ნ ი მ ა რ ტ ო ს.

არას არბებს გ ა ნ ი მ ა რ ტ ო ს, ან ბრძლად
 ხმობდეს გ ა ნ ი მ ა რ ტ ო ს.

ამრიგად, ჯერ დაწერილია (1661-1663 წ.) „არჩილ მეფის ქება“, ხოლო შემდეგ (1676-1681 წ.) - „გაბაასება“.

ნურავის გაუკვირდება, თუ მე „უკულმა“ ვამუშავებდი ამ ორი ქმნილების ურთიერთმიმართების პრობლემას. ამას აქვს ახსნა: „არჩილ მეფის ქება“ მოაქჟამამდე სადავო ნაწარმოები იყო და საკითხის კვლევისას იაკობის „უდავო“ ტექსტიდან ამოვდიოდი.

თუ ყურადღებით წავიკითხავთ, ჯეროვნად გავიაზრებთ და სათანადოდ განვსჯით იაკობ მიტროპოლიტის მთელ შემოქმედებას, მაშინ ზედმეტად სულაც აღარ მოგვეჩვენება ის მაღალი შეფასება, რასაც „მბაძეს“ მისი თანამედროვენი აძლევენ. მიტროპოლიტი იოსებ თბილელი მას ბრენკაცსა და საღვთო წიგნების გამომძიებელს ეძახდა; მამუკა ბარათაშვილი – არჩილ მეფის შესანიშნავ მეხოტბეს და ამ საქმეში ჩახრუხაძეს უტოლებდა; არჩილ მეფე, ენციკლოპედისტ-განმანათლებელი და მთელი სალიტერატურო სკოლის მეთაური, თანამედროვე კალმოსნებში იაკობზე მაღლა არავის აყენებდა, თან ბოდის იხდიდა: ჩემი „მკობარი“ რომ იყო, ამის გამო სრულად ვერ დაუხასიათე, რა ქებასაც იმსახურებდა, ბოლომდე ვერა ვთქვიო; ანტონ კათალიკოსი მას მოციქულთა თანაბარს ეძახდა. ყველაზე უცნაური კი, თითქოსდა, ის არის, რომ ამ შეფასებას არ უარყოფდა, პირიქით, იზიარებდა და კიდევაც ადასტურებდა თვითონ ღირსი მამა. იგი გამოტეხილად აცხადებდა:

რუსთველი ვთქვა თავს მელექსელ, მზელ, კირჩხიბის
ეტლს მჯლომარელ,

თეიმურაზ, არჩილ მეფე – ორივე მისალ მჯუშობა-
რელ;

თვით ცისკრისა მთიებალ ვსჩან, სანთლალ მათთვის
წინ მღებარელ,

სხვა შეყრილნი მელექსენი – ცულ ვარსკვლავალ,
მოუხმარელ.

(„ბაბაასეპა“, 8, I-4).

უცნაური კია, ოღონდ აქ იაკობისდროინდელი სამწერლობო ვითარება სააფთიაქო სასწორზეა აწონილი. 1650-1670-იან წლებში, ზოგადად XVII საუკუნის შუა ხანებში, არსებული ვითარება აქ ზედმიწევნით ზუსტად და პატიოსნად არის წარმოდგენილი: ყველაზე დიდ მოშაირედ,

პირველწოდებულ მესიტყვედ, შერაცხულია რუსთველი, რუსთველის შემდეგ მეორე პოეტად თეიმურაზ პირველი სამართლიანად არის შესახელებელი; მართლაც მესამეა და დიდად როდი ჩამოუვარდება თეიმურაზს არჩილ მეფე; მაშინდელ დანარჩენ მოშიარეთა შორის, უდავოა, იაკობ შემოქმედელი ცისკრის ვარსკვლავივით ანათებს, როგორც წვრილ-წვრილ უსახურ სანთლებში ანთებული კერეონი.

ეს შედარება მართებულია. იგი გადაჭარბებული იქნებოდა მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუკი იაკობ შემოქმედელის ნაღვაწად არ მივიჩნევდით ე. წ. „აბდულმესიანს“, ანუ მიტროპოლიტის უმთავრეს, უმძლავრეს, მხატვრულად ყველაზე ღირებულ „არჩილ მეფის ქებას“. უამრომოდ როგორც გარეშეთა ხოტბა, ისე მისივე თვითდახასიათება მკრეხელობა და ნარცისიზმი გამოვიდოდა.

აქვე შევნიშნავ:

დავადგინე სენსაციური ფაქტი — იყო დრო, იაკობ დუმბაძე ქართულ პოეზიაში მესამე პოზიციაზე გადიოდა. 1660-1670-იან წლებში, ესე იგი მანამ, ვიდრე ასპარეზზე არჩილი გამოვიდოდა, იაკობი რუსთველისა და თეიმურაზ პირველის შემდეგ უდიდესი პოეტი გახლდათ.

ქართული პოეზიის შედევერი „არჩილ მეფის ქება“ კი სასწორის პინაზე დადებული ის ვერცხლის ზოდია, რომელიც ბრწყინვალეობას არასოდეს დაკარგავს და მისი ავტორის უკვდავებას უზრუნველყოფს. და, სხვათა შორის, ამართლებს მაღალ თვითდახასიათებასაც.

ე. წ. „აბდულმესიანის“ საიდუმლო გახსნილია.

ეს დასკვნითი წერილი კი მინდა იმამ ხომეინის უკვდავი ტაეპით დავაბოლოო:

საიდუმლო ყოველი უცეპ ბაჰჰეჰნიერდა.

წლების მანძილზე ქართულ ფილოლოგიურ მეცნიერებას ბრძადა სჯეროდა, რომ ე. წ. „აბდულმესიანი“ რუსთველის ეპოქის მწერალ შავთელს ეკუთვნოდა, ხოლო მიტროპოლიტმა იაკობ დუმბაძემ ჩაიდინა პლაგიატობა – თამარ მეფისა და მისი ქმრის სახელები ამოშალა, მათ ნაცვლად ტექსტში ჩაწერა არჩილი და ასე მიაერთა თავის პატრონსო. ეს იყო სრული აბსურდი. ქართული ფილოლოგიის ეს სამარცხვინო ჩავარდნა გამოასწორა ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორმა ბორის დარჩიამ, რომელიც ამ საკითხზე ფიქრობდა 1960 წლიდან, ხოლო მასალებს ბეჭდავდა 1997 წლიდან; 2009 წელს კი გამოვიდა მეცნიერის 575 გვერდიანი მონოგრაფია „იაკობ შემოქმედელი“. ფაქტობრივად მკვლევარმა არა მარტო დიდი აღმოჩენა გააკეთა, არამედ დიდი სირცხვილისაგან იხსნა ჩვენი ფილოლოგიური მეცნიერება, ხოლო წმინდა კაცს, მიტროპოლიტ იაკობ დუმბაძეს, ჩამორეცხა ის ჩირქი, რაც მას მოსცხეს, ვითომცდა პლაგიატობა ჩაედინოს; ჩირქი ჩამოერეცხა თვით არჩილ მეფესაც, რაკიდა ისე გამოდიოდა, თითქოსდა მას არ ესმოდა, თუ რა „დანაეღთა საჩუქარიც“ უძღვნეს ან ყური წაუყრუა, რომ მას ქებად მიაერთეს გადაკეთებული სხვისი ნაშრომი.

ამრიგად, ბორის დარჩიამ მთელი ერთი ინსტიტუტის საქმე გააკეთა, გმირულად გაისარჯა, ქართულ მეცნიერებას შერცხვენილი პირი მოსწმინდა, მომავლის პასუხისმგებლობის წინაშე გაგვამართლა და იმის მაგივრად, რომ პრემიებით, წოდებებით, ხარისხებით გაენებიერებინათ, თავჩაუხრელი გმირული შრომა არ დაუფასეს – დაბალხელფასიანი სამსახურიდანაც კი გამოაძევეს. თუ რატომ? – ამაზე ნათლად მოგვითხრობს მონოგრაფია „იაკობ შემოქმედელი“, ხოლო, თუ როგორ? – წიგნი „უვიცობის,

პლაგიატობისა და განუკითხაობის წინააღმდეგ რუსთველლოლოგიაში“.

სამაგიეროდ, ზეიმობენ ნეობოლშევიკ-ნაციონალისტთა მიერ ხელდასხმული ირმა რატიანი და დამქაშნი მისნი.

ქართული მარაზმი გრძელდება.

არადა, ვის შეეჩივლო, რუსთველი ხომ მკვდარია?!

ერთადერთი მსაჯული მომავალია და მეც მის წინაშე ვჩივი.

ჰეი, ვინ მოდის მანდ მომავლიდან?

- 96
- 97
- 98
- 99
- 100
- 101
- 102
- 103
- 104
- 105
- 106
- 107
- 108
- 109
- 110
- 111
- 112
- 113
- 114
- 115
- 116
- 117
- 118
- 119
- 120
- 121
- 122
- 123
- 124
- 125
- 126

სტატიათა რიგი

1. ავტორისაგან	2
2. მწყემსი მოციქულებრი	3
3. უკუღმართი პარალელები	7
4. დავით რექტორის იაღლიში	14
5. სად გაქრა ღაშა-გიორგი?	16
6. დიდი საიდუმლოს გასაღები	35
7. „ვეფხისტყაოსნის“ სახეები „არჩილ მეფის ქებაში“	39
8. კოლორიტული სიტყვა „ბოლუქ-ბოლუქი“	56
9. „შაჰნამეს“ ვერსიების კვალი	60
10. „მაკროტ-ლაფროტი“ და ე. წ. „აბდულმესიანი“	65
11. ფარი და ზურგი	67
12. თეიმურაზ პირველის შემოქმედების კვალი	70
13. წაუკითხავს თუ არა იაკობ დუმბაძეს „ხელმწიფის კარის გარიგება“?	74
14. „ომანიანის“ ანარეკლი	75
15. იაკობის მხატვრული ფიგურა ე.წ. „აბდულმესიანში“	79
16. ამბავი მეზღაპრე ფელამბარისა	81
17. „იმონა კიდე ლიმონა“	90
18. ვინ არის პირმშო?	96
19. ვის ვგონებ მაქსიმედ?	100
20. ერთა სტოლანი	103
21. რას გვიმხელს რითმა?	107
22. აკაკის მკვახე შეძახილი	117
23. როდის არის შეთხზული „არჩილ მეფის ქება“?	118
24. საიდუმლო ყოველი	124
25. ღვაწლი დოქტორ ბორის დარჩიასი	126
26. შინაარსი	128

270. 816

3

3036930
303690000

